
Ja, takk – begge deler?

En spørreundersøkelse om arbeid og pensjon

© NAV Oktober 2013

EIER

Arbeids- og velferdsdirektoratet
Postboks 5, St. Olavs plass
0130 Oslo

Rapporten kan bestilles per e-post: arbeid.og.velferd@nav.no

Rapporten er tilgjengelig på www.nav.no på siden «Tall og analyse»

ISBN 978-82-551-2342-2

Ja, takk – begge deler?

En spørreundersøkelse om arbeid og pensjon

Av Anders Mølster Galaasen og Espen Steinung Dahl

FORORD

Arbeids- og velferdsdirektoratet har gjennomført en spørreundersøkelse om tidlig uttak av alderspensjon blant arbeidstakere i alderen 62–66 år. Prosjektet ble utført på oppdrag fra Arbeidsdepartementet, og ble finansiert over tildelingsbrevet for 2012.

Prosjektet har hatt en referansegruppe bestående av Anders Mølster Galaasen, Espen Steinung Dahl og Anne-Cathrine Grambo (alle fra Arbeids- og velferdsdirektoratet), samt Arne Magnus Christensen, Jørn Handal og Roar Bergan (alle fra Arbeidsdepartementet). I tillegg har Ole Christian Lien (Arbeids- og velferdsdirektoratet), Silje Aslaksen og Dag Holen (begge Arbeidsdepartementet) bidratt med nyttige kommentarer og innspill underveis.

Ola Thune, Magne Bråthen og Loyd Rudlende har bidratt med uttak og tilrettelegging av data fra NAVs registre. Selve datainnsamlingen ble gjennomført av Opinion Perduco i perioden november 2012 til januar 2013.

*Denne rapporten er skrevet av Anders Mølster Galaasen og Espen Steinung Dahl, ved kunnskapsstaben i Arbeids- og velferdsdirektoratet. En artikkel bestående av utvalgte funn fra rapporten publiseres i *Arbeid og Velferd* 3/2013.*

*Arbeids- og velferdsdirektoratet
Kunnskapsstaben
Oktober 2013*

*Yngvar Åsholt
Kunnskapsdirektør*

*Anne-Cathrine Grambo
Seksjonssjef*

SAMMENDRAG

Siden 2011 har det vært mulig å ta ut alderspensjon fra 62 års alder. Samtidig ble det åpnet for at alderspensjon fritt kan kombineres med arbeid, uten at pensjonen avkortes mot arbeidsinntekten. Mange har benyttet seg av denne muligheten – flere enn man på forhånd hadde ventet. I denne undersøkelsen har vi søkt å kartlegge hvilke vurderinger arbeidstakere i den aktuelle aldersgruppen har gjort, stilt overfor denne nye problemstillingen knyttet til uttak av alderspensjon. Vi spurte 6000 registrerte arbeidstakere mellom 62 og 66 år, om hvorfor de har valgt å ta ut pensjon eller hvorfor de ikke har gjort det.

Av de 3370 personene som har besvart undersøkelsen, oppga 51 prosent å ha tatt ut alderspensjon fra folketrygden samtidig som de fortsatt er i jobb. Menn og lavt utdannede hadde en større sannsynlighet for å kombinere arbeid og alderspensjon enn kvinner og høyt utdannede. Det samme gjaldt personer som vurderer sin egen forventede levealder som kortere enn gjennomsnitt. Lønnsnivå så ikke ut til å påvirke beslutningen om pensjonsuttak, men personer med gjeld har i større grad enn andre valgt å ta ut pensjon tidlig.

Den mest utbredte begrunnelsen for å ta ut alderspensjon mens man fortsatt er i jobb er ønsket om å nyte godt av pensjonen mens man ennå har god helse. Nesten 90 prosent av de som har tatt ut ga sin tilslutning til dette utsagnet. Dette kan forstås som at pensjonens opplevde nytteverdi påvirkes av helsetilstanden. Siden de fleste må forvente at helsa svekkes med økt alder, framstår det som attraktivt å ta ut tidlig, og dermed kunne ha glede av pengene mens den opplevde nytteverdien er på sitt høyeste. Dette reflekterer også at pensjonsreformen har åpnet opp for et høyere forbruk for en del eldre personer tidlig i alderdommen, og at noen vil kunne oppleve å få en dårligere økonomi senere i alderdommen.

Mange verdsetter også valgfriheten og fleksibiliteten som følger med å ta ut pensjonen her og nå, framfor å la den stå. Dette underbygges også av at de som har tatt ut pensjon i gjennomsnitt ga tilslutning til seks ulike begrunnelser (av totalt 11 mulige). De som har

tatt ut alderspensjon tidlig er med andre ord mangfoldig motivert. Når så mange som 70 prosent sier at de har intensjoner om å spare, betyr altså ikke det at sparemotivet var deres eneste grunn for å ta ut. De synes snarere å ønske seg en fleksibilitet mellom forbruk og sparing som de ikke ville oppnådd ved å utsette uttaket.

Over 70 prosent svarer at tidliguttak er økonomisk lønnsomt for dem. Dette står i kontrast til tidligere beregninger som har vist at de fleste under dagens forutsetninger vil ha mest å tjene på å utsette uttaket. De nevnte beregningene legger imidlertid til grunn et livsløpsperspektiv på lønnsomhet, og det er ikke gitt at våre respondenter har vært like langsiktige i vurderingen av hva som er lønnsomt for dem. For noen kan usikkerhet rundt egen fremtidig helse og levealder antakelig gi et mer kortsiktig lønnsomhetsperspektiv. Det kan også tenkes at noen av de som har tatt ut ikke har god nok informasjon om de økonomiske konsekvensene av tidlig uttak.

En begrunnelse for tidliguttak som skiller seg fra de andre er ønsket om å jobbe mindre. Totalt ble dette tillagt betydning av om lag 40 prosent. Den faktiske andelen som har trappet ned arbeidsinnsatsen i etterkant av uttaket er 25 prosent. Det er imidlertid en del som har planer om å trappe ned i løpet av de nærmeste årene, slik at ønsket om arbeidsnedtrapping framstår som en viktig årsak til tidliguttak blant våre respondenter. På den annen side er det overraskende mange – nesten 40 prosent totalt – som har planer om å jobbe til de er minst 67 år. Dette gjelder særlig blant de som ikke har tatt ut pensjon, men også blant de som har tatt ut har en tredjedel av respondentene ambisjoner om å stå så lenge i jobb.

Den viktigste begrunnelsen for å utsette uttaket var ønsket om å oppnå høyere samlet pensjonsutbetaling over livsløpet sett under ett. Det var klart mindre spredning i begrunnelsene for å utsette uttaket, enn i begrunnelsene for å ta ut pensjon. Gjennomgående dreier det seg om langsiktige økonomiske vurderinger, kombinert med en forventning om å leve lenge. Om lag en femdel av de som ikke har tatt ut pensjon,

visste ikke at de hadde denne muligheten mens de ennå er i jobb. Om lag halvparten av de som ikke har tatt ut, ser for seg å vente med pensjonsuttaket til de er minst 67 år.

Kunnskapsnivået om pensjonsreformen blant våre respondenter er relativt bra. De fleste svarer riktig på spørsmål om ulike aspekter ved pensjonsregelverket,

men et spørsmål mange svarer feil på er hvor mye de årlige utbetalingene øker ved å utsette uttaket ett år. Mange tror de kun øker med én til to prosent, mens den faktiske økningen er rundt fem prosent eller mer. Dersom flere hadde visst om dette, kan det tenkes at færre ville valgt å ta ut pensjonen tidlig.

Innhold

FORORD	IV
SAMMENDRAG	V
1. INNLEDNING 1	
1.1 Bakgrunn	1
1.2 Lønner det seg å ta ut alderspensjon tidlig?	2
1.3 Andre hensyn enn lønnsomhet?	3
1.4 Problemstillinger	4
2. UTVALG, DATA OG METODE	5
2.1 Utvalg og populasjon	5
2.2 Spørreskjema og datainnsamling	5
2.3 Svarprosent og frafall	5
2.4 Vekting av resultater	6
2.5 Registerdata	6
2.6 Logistisk regresjonsanalyse	7
3. HVEM KOMBINERER ARBEID OG ALDERSPENSJON?	8
3.1 Flere menn enn kvinner	8
3.2 Alder har liten betydning – barn spiller delvis inn	9
3.3 Forventet levealder har stor betydning	10
3.4 Inntekt ikke utslagsgivende, men gjeld har betydning	11
3.5 Lavt utdannede tar ut pensjonen tidlig	13
3.6 Flere tar ut tidlig i privat sektor	14
3.7 Oppsummering	15
4. BEGRUNNELSER FOR Å TA UT ALDERSPENSJON TIDLIG	16
4.1 Å nyte pensjonen mens man kan	16
4.2 Selvstendig disponering viktig	17
4.3 Økonomisk lønnsomt eller ei?	17
4.4 Intensjonen om å spare	20
4.5 Skattemessige hensyn	21
4.6 Mer til forbruk	22
4.7 Noen tar ut pensjon for å trappe ned	22
4.8 Gjeldsnedbetaling og egenandel på sykehjem	23
4.9 Tanken om å sikre arvingene	24
4.10 Få vil gi bort penger	24
4.11 Oppsummering	24
5. BEGRUNNELSER FOR Å VENDE MED Å TA UT ALDERSPENSJON	26

6.	PLANER FOR ARBEID OG PENSJON	30
6.1	Forventet uttaksalder blant de som ikke har tatt ut pensjon	30
6.2	Arbeidsnedtrapping	31
6.3	Forventet alder for avgang fra arbeidslivet	32
6.4	Hva kjennetegner de som vil stå lengst i arbeid?	33
6.5	Oppsummering	35
7.	KUNNSKAP OM ALDERSPENSJON	36
7.1	Hva vet eldre arbeidstakere om ny, fleksibel alderspensjon?	36
7.2	Hvilke informasjonskilder bruker folk for å få kunnskap om pensjon?	42
7.3	Oppsummering	46
	LITTERATUR	47
	VEDLEGG	48
	TIDLIGERE PUBLISERTE RAPPORTER FRA NAV	63

1. Innledning

Pensjonsreformen har gjort det mulig for folk å velge selv når de vil starte uttaket av alderspensjon fra folketrygden i intervallet 62–75 år. Samtidig er uttak av pensjon blitt frikoblet fra selve uttreden fra arbeidslivet. Siden januar 2011 har man fritt kunnet kombinere alderspensjon med arbeidsinntekt uten at pensjonen blir avkortet mot lønnsinntekten. Dette har åpnet for en ny problemstilling for dagens og morgendagens pensjonister: Når bør jeg ta ut pensjon? Eller nærmere bestemt, for de fleste: Bør jeg ta ut pensjon før jeg slutter å jobbe?

Svaret på dette spørsmålet avhenger av en rekke individuelle variabler. Det kan derfor være vanskelig for den enkelte å få oversikt over konsekvensene av ulike valg. Det er også en del usikkerhet involvert i valget, på grunn av måten den nye alderspensjonen beregnes på, med levealder som en nøkkelfaktor (se faktaboks). Det er med andre ord en nokså kompleks problemstilling som kan ha store konsekvenser for økonomien i alderdommen.

Foreløpig har overraskende mange benyttet seg av muligheten til å kombinere pensjonsuttak med fortsatt arbeid. Før iverksettelsen av pensjonsreformen ble det anslått at om lag 19 000 ville ta ut pensjon før fylte 67 år i oppstartsåret 2011.¹ Ved utgangen av 2011 viste det seg at det reelle antallet endte på nesten 36 000, hvorav det store flertallet fortsetter i jobb. Det ble på denne bakgrunn igangsatt en spørreundersøkelse som skulle belyse hvilke vurderinger folk gjør, stilt overfor valget mellom å ta ut pensjon mens de ennå er i jobb eller ikke. Denne rapporten gjengir resultatene fra undersøkelsen.

1.1 Bakgrunn

Muligheten til å kombinere alderspensjon med arbeid uten at pensjonen blir avkortet er en ordning som gradvis ble innført fra og med 2008. Før dette ble

alderspensjonen avkortet mot arbeidsinntekt for alle under 70 år, men fra 1. januar 2008 ble denne avkortningen opphevet for 67-åringene. De to etterfølgende årene ble ordningen med avkortning også fjernet for henholdsvis 68- og 69-åringene. Med pensjonsreformen fikk også de under 67 år mulighet til å kombinere arbeid og pensjon uten at pensjonen blir avkortet.

I Ødegård (2008) gjengis en spørreundersøkelse rettet mot yrkesaktive som kom til å bli omfattet av de første endringene i regelverket. Blant personer som var i arbeid i utgangspunktet, ønsket to av tre å kombinere uttak av alderspensjon med fortsatt yrkesaktivitet. Netto oppga 16 prosent av 66-åringene at de ville jobbe lenger som følge av regelendringen.

Bråthen og Grambo (2009) analyserte også effekten av endringene i regelverket. De fant at sannsynligheten for at en gitt person på 66 år fortsatt står i jobb ved utgangen av året han eller hun fyller 67 hadde økt med 4 prosentpoeng som følge av regelendringen.

Høsten 2007 gjennomførte Arbeids- og velferdsdirektoratet en spørreundersøkelse for å undersøke hvordan de økonomiske insentivene i pensjonsreformen ville påvirke pensjoneringsatferden (Grambo og Myklebø 2008). Andelen som svarte at de ønsket å jobbe ved siden av pensjonen økte fra 32 til 62 prosent dersom pensjonsutbetalingen ikke lenger skulle avkortet mot arbeidsinntekt.

I 2013 kan vi slå fast at uttakshyppigheten i aldersgruppen 62–66 år har vært forholdsvis høy. Ved utgangen av første halvår 2013 hadde nesten halvparten av de i denne gruppa som har hatt mulighet til å ta ut alderspensjon, valgt å gjøre dette (NAV 2013).²

.....
¹ Se Prop. 1 S (2010–2011) Arbeidsdepartementet, side 173.

.....
² Uttak før fylte 67 år forutsetter at pensjonsopptjeningen er tilstrekkelig høy (se faktaboks, s. XX).

Og flertallet av disse personene fortsetter i jobb. Ser man kun på de som var i jobb på uttakstidspunktet (77 prosent av totalen), var over åtte av ti fremdeles i jobb i kvartalet etter uttak. Det betyr at det er forholdsvis få i denne aldersgruppa som velger å tre helt ut av arbeidslivet på det tidspunktet de starter uttaket av alderspensjon. Det er imidlertid mulig at flere av de som tar ut pensjon tidlig kan ha planer om å trappe ned gradvis, et spørsmål vi vil belyse nærmere i denne undersøkelsen. Den totale sysselsettingen blant disse alderskullene har uansett økt relativt mye etter pensjonsreformen, og de økonomiske insentivene til arbeid ser ut til allerede å ha hatt effekt (NAV 2013).

1.2 Lønner det seg å ta ut alderspensjon tidlig?

Det finnes ikke noe fasitsvar på dette spørsmålet. For det første, avhenger svaret av individuelle preferanser knyttet til økonomisk disponering over tid. En relevant variabel er for eksempel hvor høyt man verdsetter forbruk i nåtid sammenliknet med forbruk i framtida (jf. faktaboks). Dersom man forutsetter at preferansen er å maksimere økonomisk lønnsomhet over livsløpet, avhenger svaret likevel av en rekke variabler, hvorav helse og forventet levealder, personlig økonomi, skattehensyn og rentenivå kan nevnes blant de mest sentrale (se f.eks. Lien 2012).

I offentlig debatt er det blitt fremmet ulike argumenter for hvorvidt det lønner seg å ta ut pensjon mens man jobber eller ikke. Gjennom oppslag i media har det dannet seg et visst inntrykk av at det lønner seg å ta ut tidlig, blant annet på grunn av skatteregler.³ Hovedfokus har vært rettet mot det nye skattefradraget for pensjonister (se faktaboks). Isolert sett er det riktig at fradraget bidrar til å favorisere tidlig uttak, men dette er bare én av flere skatteregler som påvirker valg av uttakstidspunkt. En annen er toppskatten – som isolert sett trekker i retning av å utsette uttaket til man slutter å jobbe. Årsaken til det er at

mange som kombinerer arbeid og pensjon vil passere innslagspunktet for toppskatt med god margin. I tillegg har man formuesskatt, som for mange vil trekke i retning av å vente med å ta ut pensjon. Det er med andre ord i stor grad avhengig av ens personlige økonomi hvorvidt skattehensyn trekker i den ene eller andre retning for valg av uttakstidspunkt.

I tillegg til skattehensyn, spiller forventet levealder en nøkkelrolle for hvilket uttakstidspunkt man bør velge. Uttaksreglene for alderspensjon er i utgangspunktet «nøytrale» (se faktaboks). Det innebærer at samlet utbetalt pensjon er ment å være uavhengig av når man starter uttaket. I virkeligheten er det en del nyanser som gjør at denne nøytraliteten ikke er helt reell. Som Lien (2012) poengterer, er levealderjusteringen som ligger til grunn for beregning av pensjonsbeholdningen gjort med utgangspunkt i historiske data (ti år tilbake i tid). Samtidig er det slik at levealderen øker litt for hvert år. For et gitt årskull vil den faktiske levealderen dermed bli noe høyere enn den levealderen som er lagt til grunn i pensjonsberegningen. Dermed vil det – alt annet likt – lønne seg å utsette uttaket for personer som har grunn til å tro at de vil leve omtrent like lenge som eller lenger enn det gjennomsnittet som er benyttet i beregningen⁴. Etersom kvinner i gjennomsnitt lever lenger enn menn, vil det med andre ord oftere være lønnsomt for kvinner å utsette uttaket enn for menn.

Også renta har betydning for om det lønner seg å ta ut pensjonen tidlig. Hvis hensikten med uttak er å spare, bør man ha tilgang på bedre avkastning enn den man oppnår ved å la pensjonen stå urørt i folketrygden. Pensjonsbeholdningen justeres nemlig årlig med lønnsveksten. Og så lenge renta ligger lavere enn lønnsveksten, noe den har gjort i Norge i mange år, er det ulønnsomt å ta ut pensjonen for å sette den på høyrentekonto i banken. For å oppnå lønnsomhet må man altså ha tilgang til høyere avkastning enn den årlige lønnsveksten.

På bakgrunn av blant annet disse resonnementene, konkluderer både Lien (2012) og Indahl (2012) med

³ Se for eksempel artiklene «Pensjonsuttak ved 62 år gir mest» (Aftenposten, 10.1.2011), «Tidliguttak lønner seg» (VG, 10.10.2011), «Skattefradraget som lokker» (Dagbladet, 27.12.2011), og «Rike tar ut tidligpensjon» (Dagsavisen, 28.6.2013).

⁴ Se Lien (2012: 64) for en mer detaljert beskrivelse.

at det i hovedsak ikke lønner seg å ta ut alderspensjon mens man fortsatt er i arbeid. Det er de med relativt moderat lønnsinntekt, relativt lav forventet levealder og som er utenfor formuesskatteposisjon som har minst å tape på å ta ut pensjon tidlig (Indahl 2012).

Både Liens og Indahls beregninger er – som andre liknende forsøk på å si noe om hva som lønner seg for hvem – begrenset av hvilke forutsetninger man legger inn. Imidlertid har disse to analysene tatt hensyn til flere faktorer enn det som gjerne har vært tilfelle når problemstillingen har vært oppe i media, hvor fokus typisk har vært rettet mot enkeltelementer.

1.3 Andre hensyn enn lønnsomhet?

Diskusjonen om valg av uttakstidspunkt preges altså i stor grad av spørsmålet om økonomisk lønnsomhet, og da typisk et perspektiv på lønnsomhet som legger hele livsløpet til grunn. Det kan imidlertid tenkes at folks handlinger knyttet til pensjon er påvirket av andre typer resonnementer enn de som framgår fra «streng», objektive lønnsomhetsberegninger. Det er for eksempel ikke gitt at folk har tilstrekkelig oversikt over alle faktorene som spiller inn, og dermed lar valget basere seg på utilstrekkelig kunnskap.

Enda viktigere er spørsmålet om hvorvidt det faktisk er slik at folk legger hele livsløpet til grunn når de vurderer hvordan de vil innrette seg økonomisk i alderdommen. Alternativt kan man tenke seg at noen vil prioritere å ha det mer romslig i den nærmeste framtida, på bekostning av økonomien i sine siste leveår. For å si det med økonomisk fagterminologi: Det er ikke gitt at folk flest har en fullt så lav diskonteringsrente (se faktaboks) som mange økonomer forutsetter i sine beregninger.

Det er verdt å merke at en av de sentrale variablene som spiller inn på hva man «bør» gjøre, er prinsipielt usikker på individuelt nivå. Dette gjelder levealder. Den enkelte kan her kun ta utgangspunkt i gjennomsnittlige beregninger av forventet levealder for sitt kull, kombinert med den kunnskap det er mulig å ha om egen framtidig helse. Det er rimelig å tenke seg at usikkerhet om egen levealder kan trekke i retning

av tidligere uttak av alderspensjon for noen. Selv om folk i Norge i gjennomsnitt kan forvente et forholdsvis langt og friskt liv, er begge variabler usikre på individuelt nivå.

Valgfrihet og fleksibilitet mellom ulike økonomiske strategier er et potensielt gode som kan trekke i retning av tidlig uttak. Dersom man ikke helt har bestemt seg for hvordan man ønsker å innrette seg,

Pensjonsreformen og fleksibel alderspensjon

- Pensjonsreformen åpnet for fleksibelt uttak av alderspensjon. Det betyr at de fleste nå har muligheten til å velge uttaksalder selv, fra og med fylte 62 år. Man kan velge ulike uttaksgrader, mellom 20 og 100 prosent.
- Det er et vilkår for uttak av alderspensjon før fylte 67 at pensjonsopptjeningen er tilstrekkelig til at pensjonen man vil få når man fyller 67 tilsvarer minste pensjonsnivå.
- Det er nå mulig å kombinere uttak av alderspensjon med arbeid, uten at pensjonen blir avkortet mot arbeidsinntekten. Hvis man fortsetter i arbeid, fortsetter man å tjene opp nye pensjonsrettigheter selv om man har startet uttaket av pensjon.
- Uttaksreglene for alderspensjon er nøytrale. Det betyr at samlet pensjon i tiden som pensjonist, under visse forutsetninger, vil bli om lag den samme uansett når man starter uttaket. Derimot vil de årlige utbetalingene påvirkes av når man begynner å ta ut. Jo tidligere man tar ut, desto lavere blir de årlige utbetalingene.
- En urørt pensjonsbeholdning justeres hvert år med lønnsveksten i samfunnet. Fra det øyeblikk man velger å ta ut pensjonen, blir de videre utbetalingene justert med lønnsveksten og deretter fratrukket 0,75 prosent.
- Pensjonsutbetalingene justeres med utgangspunkt i gjennomsnittlig forventet levealder for ens eget årskull ved det tidspunktet en starter uttaket (levealdersjustering). Grunnlaget for denne justeringen er historiske data for levealder som strekker seg ti år tilbake i tid. I realiteten øker levealderen litt hvert år, slik at den reelle levealderen for et gitt årskull på et gitt tidspunkt blir noe høyere enn den forventede levealderen som er lagt til grunn i beregningene. Dette utgjør et unntak fra de nøytrale uttaksreglene, som gjør det mer lønnsomt å utsette uttaket for personer som lever lenger enn gjennomsnittet (se Lien 2012 for detaljer).

eller ønsker å ha fleksibilitet i vektingen mellom forbruk og sparing, kan det være hensiktsmessig å ta ut alderspensjon tidlig. Alternativt kunne man oppnå noe av det samme ved å ta opp et lån, men det er trolig en del som har motforestillinger mot å ta opp lån i såpass høy alder. Her igjen kan usikkerhet om levealder spille inn på vurderingene. Å ta opp lån eller ta ut pensjon vil gi ganske ulike situasjoner for arvingene ved en eventuell tidlig bortgang. Det er altså mange hensyn og resonneringer som kan spille inn på valg av tidspunkt for pensjonsuttak. Et hovedformål med denne undersøkelsen er å belyse disse så godt som mulig.

Diskonteringsrente

Diskonteringsrente er et økonomisk begrep som angir forskjellen på verdien av noe i dag sammenlignet med i fremtiden. I denne sammenhengen benytter vi begrepet for å beskrive forskjellen mellom verdien av pensjon tatt ut nå med verdien av uttak senere. Folk verdsetter konsum i dag høyere enn konsum i fremtiden (Frederick, m.fl. 2002). Dette skyldes blant annet usikkerhet om hvor lenge man kommer til å leve, som i vårt tilfelle kan oversettes til en usikkerhet om hvorvidt man får mulighet til å benytte pensjonen til konsum. Diskonteringsrenten brukes til å betegne hvor mye mer man verdsetter nåtidskonsum framfor fremtidskonsum. Personer har ulik diskonteringsrente. En person med en høy diskonteringsrente verdsetter konsum i dag mer enn andre, mens en person med lav diskonteringsrente tenker mer langsiktig.

Se Lien (2012), s. 68, for en lengre diskusjon av diskonteringsrenten i sammenheng med pensjonsuttaket.

For myndighetene er det i utgangspunktet uproblematisk at mange tar ut pensjon tidlig. Over tid vil de nøytrale uttaksreglene sikre at statens utgifter til alderspensjon vil være lite påvirket av det tidlige pensjonsuttaket. Det er likevel av interesse å få bedre innsikt i hvorfor folk velger å kombinere arbeidsinntekt og pensjon.

1.4 Problemstillinger

I tråd med diskusjonen over, er undersøkelsens overordnede problemstilling som følger: *Hvorfor velger så mange å kombinere tidlig uttak av alderspensjon med fortsatt arbeid?*

Med dette som utgangspunkt har vi bygget opp analysen rundt følgende underproblemstillinger:

- Hva kjennetegner de som er i arbeid og har tatt ut pensjon tidlig, sammenliknet med de som er i arbeid og ikke har tatt ut pensjon?
- Hvilke faktorer er viktige for folk når de bestemmer seg for å ta ut tidlig, og hva får andre til å vente med uttaket?

I tillegg har vi benyttet anledningen til å kaste lys over et par spørsmål relatert til pensjonering og seniorers arbeidstilknytning generelt:

- Hva kjennetegner de som ønsker å stå lenge i arbeid? Og i hvilken grad er tidlig pensjonsuttak relatert til planer om å trappe ned arbeidsinnsatsen?
- Hva vet befolkningen om ny, fleksibel alderspensjon, og hvilke informasjonskilder har de benyttet for å skaffe seg slik kunnskap?

2. Utvalg, data og metode

2.1 Utvalg og populasjon

Populasjonen for denne undersøkelsen ble avgrenset til bosatte personer i alderen 62 til 66 år, som fremdeles hadde en aktiv jobbtilknytning, og som verken mottok uførepensjon, gjenlevendepensjon eller avtalefestet pensjon⁵ på undersøkelsens starttidspunkt.⁶ Personer som ikke hadde tilstrekkelig opptjening⁷ til å kunne ta ut tidlig alderspensjon fra folketrygden, ble også definert ut av populasjonen, som dermed talte 90 499 personer.

Fra denne populasjonen ble det trukket et tilfeldig, stratifisert utvalg på 6000 personer. Stratifiseringen ble gjort med utgangspunkt i alder og hvorvidt en hadde tatt ut alderspensjon eller ikke. For å sikre en jevn fordeling på tvers av begge disse variablene, valgte vi å trekke 3000 personer som hadde tatt ut pensjon og 3000 som ikke hadde tatt ut. Innenfor hver av disse gruppene, ble det trukket 600 personer på hvert alderstrinn mellom 62 og 66. Til sammen bestod dermed utvalget av ti grupper à 600 personer.⁸

2.2 Spørreskjema og datainnsamling

Et spørreskjema bestående av totalt 26 spørsmål ble utviklet i samarbeid med Arbeidsdepartementet (se vedlegg). Spørreskjemaet ble sendt ut til respondenterne per post, sammen med et følgebrev som opplyste om undersøkelsens formål. Samtidig ble en web-utgave av skjemaet opprettet, som respondentene hadde tilgang til med brukernavn og passord. Besvarelse kunne dermed skje enten postalt eller elektronisk.

⁵ Med unntak av ny AFP, privat sektor.

⁶ Arbeidet med undersøkelsen ble igangsatt i september 2012. Data om populasjonen ble hentet ut fra NAVs registre i utgangen av oktober 2012. Spørreskjema ble sendt ut i andre halvdel av november, og undersøkelsen ble lukket i løpet av uke 3, 2013.

⁷ Blant personer født i 1953 (60 år i 2013) er det drøyt åtte av ti av de yrkesaktive i privat sektor som oppfyller vilkårene for uttak av 100 prosent alderspensjon fra 62 år. Ved uttak fra 66 år er andelen knapt 95 prosent.

⁸ Vi endte til slutt med et bruttoutvalg på 5980 personer, fordi 20 personer ble trukket fra undersøkelsen av diverse grunner etter henvendelse til oss på telefon.

Datainnsamlingen ble gjennomført av Opinion Perduco i perioden november 2012 – januar 2013.

2.3 Svarprosent og frafall

Totalt ble det registrert 3722 svar (3097 postalt og 625 elektronisk). Den opprinnelige svarprosenten var dermed 62,3 prosent, noe som er må sies å være bra for denne typen spørreundersøkelser. På grunn av visse uoverensstemmelser mellom definisjonen av populasjonen og vår mulighet til å avgrense personkretsen helt presist i forkant, ble vi nødt til å luke ut noen av svarene i etterkant. For det første ble vi nødt til å luke vekk personer som hadde sluttet å jobbe i perioden mellom vårt registreringstidspunkt (utgangen av oktober 2012) og lukking av undersøkelsen (utgangen av januar 2013). I tillegg måtte vi fjerne noen som oppga å motta offentlig AFP eller privat AFP, gammel ordning. Det endelige nettoutvalget ble dermed på 3370 personer, med en justert svarprosent på 56,5.

Frafallanalyser viste at det var lite systematisk frafall på de variablene vi har hatt mulighet til å kontrollere for. De eneste skjevhetene som er verdt å nevne, er at menn hadde noe høyere svarprosent enn kvinner (forskjell på 1,3 prosentpoeng), samt at de som har tatt ut pensjon hadde en høyere svarprosent enn de som ikke har tatt ut (forskjell på 8,2 prosentpoeng). Dermed ble overvekten av menn enda litt større enn den var i utgangspunktet, mens det også ble en overvekt av personer som hadde tatt ut pensjon. Kjønnfordelingen i populasjonen var 62 prosent menn, 38 prosent kvinner. Mannsovervekten skyldes at flere menn i den aktuelle aldersgruppen er i jobb, og flere kvinner mottar AFP eller uførepensjon. Det var også noe flere kvinner som ikke oppfylte opptjeningskriteriene for å kunne ta ut tidlig, og dermed ble definert ut fra undersøkelsen. Vi vurderte forskjellen i svarprosent mellom kvinner og menn å være såpass liten at det ikke var behov for å vekte resultatene på kjønn. Derimot har vi vektet resultatene for hvorvidt man har tatt ut pensjon eller ikke (se under).

En mulig skjevhet vi ikke har hatt mulighet til å kontrollere for, er seleksjon på tvers av utdanningsnivåer. Det vil si hvorvidt svartilbøyeligheten for personer med et gitt utdanningsnivå er systematisk forskjellig fra personer med et annet utdanningsnivå. Da vi kun har opplysninger om utdanningsnivået til de som har svart på undersøkelsen, er det ikke mulig å beregne svarprosent for ulike utdanningsnivåer, men en sammenlikning med aggregerte tall fra SSB viser at lavt utdannede synes å være noe underrepresentert og høyt utdannede noe overrepresentert blant våre respondenter.⁹ Vi har ikke vektet resultatene for denne skjevheten.

Overvekten av personer som har tatt ut pensjon økte ytterligere etter at vi kontrollerte datasettet for uoverensstemmelser mellom våre registre og respondentenes svar i undersøkelsen. Dette gjaldt primært hvorvidt man hadde tatt ut pensjon eller ikke.

I perioden fra vårt registreringstidspunkt til undersøkelsen ble avsluttet, hadde noen av de som var tatt med i kraft av ikke å ha tatt ut pensjon, endret status til å ha tatt ut. Disse ble da kodet deretter. I tillegg var det noen uoverensstemmelser der våre registre viste at personen hadde tatt ut pensjon, mens vedkommende selv opplyste ikke å ha tatt ut. I disse tilfellene valgte vi å legge til grunn respondentenes svar, for å kunne nyttiggjøre oss disse svarene. Disse respondentene svarte i all hovedsak helt konsistent gjennom undersøkelsen, i tråd med at de ikke hadde tatt ut pensjon. Vi er usikre på hva denne typen uoverensstemmelse kan skyldes. En mulighet er at enkelte av respondentene har mistolket spørsmålet om å ta ut pensjon til å bety og «å gå av med pensjon». Det innebærer i så fall en feilkilde i analysene av de som ikke har tatt ut, samt et ekstra frafall av personer som har tatt ut.

Det var uansett flere som endret status til å ha tatt ut pensjon enn den motsatte endring etter vaskingen av

⁹ Av de som har svart på undersøkelsen har om lag 11 % grunnskole, 38 % videregående og 45 % universitets- eller høyskoleutdanning. I befolkningen i samme aldersgruppe, blant de som er i jobb, er de tilsvarende tallene 14 % grunnskole, 52 % videregående, og 34 % universitets- eller høyskoleutdanning (Dahl og Lien 2013).

datasettet, slik at vi fikk en økt overvekt av personer som har tatt ut pensjon.

2.4 Vekting av resultater

Vi har som nevnt stratifisert utvalget for å oppnå en jevnere fordeling av bestemte grupper enn det som finnes naturlig i populasjonen. Dermed var det også nødvendig å vekte resultatene for å kunne generalisere tilbake fra utvalg til populasjon. Vi konstruerte tre statistiske vekter som skulle dekke ulike analyser. For analysene som omfatter hele utvalget, har vi brukt en vekt som tar hensyn til alder og hvorvidt man hadde tatt ut pensjon eller ikke. For analysene som kun omfatter de som har tatt ut pensjon, henholdsvis de som ikke har tatt ut, brukte vi en vekt som bare tok hensyn til alder.¹⁰ På denne måten justeres alle resultater for de skjevhetene som er konstruert i kraft av stratifisering. I tillegg justerer disse vektene for skjevheter som skyldes høyere svarprosent blant de som har tatt ut. Derimot justerer disse vektene ikke for den skjevheten som oppstod etter at utvalget var trukket, som beskrevet over, ved at enkelte «skiftet status» fra ikke å ha tatt ut til å ha tatt ut. Det betyr at våre resultater, tross vektingen, har en noe høyere andel med pensjon enn i tilsvarende gruppe i befolkningen.

2.5 Registerdata

I tillegg til opplysninger gitt av respondentene i undersøkelsen, bruker vi i denne studien data fra NAVs registre. Opplysninger om arbeid er hentet fra Arbeidsgiver- og arbeidstakerregisteret (Aa-registeret), hvor det ble gjort et uttrekk i slutten av oktober 2012. Opplysninger om eventuelle trygdeytelser ble hentet ut for utgangen av september samme år.

Inntektsvariabelen vi benytter er samlet pensjonsgivende inntekt for inntektsåret 2010, ettersom vi ikke hadde tilgang til 2011-ligningen på tidspunktet for uttrekk av data. Vi grupperte inntektsvariabelen

¹⁰ Bruk av ulike vekter medfører at antallet som har tatt ut/ikke tatt ut pensjon avviker noe i analysene som kun ser på én av gruppene for seg, sammenliknet med analysene som dekker hele utvalget under ett.

i kvintiler (like femdel), beregnet med utgangspunkt i inntektsfordelingen i utvalget.¹¹ Som nevnt over, har vi ikke hatt tilgang til utdanningsdata på befolkningsnivå. Våre utdanningsopplysninger stammer altså kun fra selve undersøkelsen.

2.6 Logistisk regresjonsanalyse

I analysene av hva som kjennetegner henholdsvis de som har tatt ut alderspensjon (kapittel 3) og de som ser for seg å jobbe lenge (kapittel 6), har vi benyttet logistisk regresjon, ettersom den avhengige variabelen i begge analysene er binær (Wooldridge 2003). Hensikten er å undersøke hvordan ulike variabler bidrar til å forklare variasjon i den avhengige variabelen, altså beslutningen om uttak av alderspensjon, samt ønsket om å jobbe lenge. Den avhengige variabelen settes lik 1 dersom tilstanden er sann for individene. I regresjonen velger man så et sett med referanseverdier innenfor hver gruppe av forklaringsvariabler, som utgangspunkt for sammenlikning.

I vedlegget presenteres resultatene av regresjonsanalysene som oddsrater. Med bakgrunn i oddsratene

har vi også beregnet tilstandssannsynligheter. Disse angir sannsynligheten for at referansepersonen, her definert som en person med gitte egenskaper (verdier) på de aktuelle variablene, er i tilstanden vi ser på. For eksempel beregner vi sannsynligheten for at referansepersonen har tatt ut alderspensjon. Deretter beregner vi tilsvarende sannsynligheter for øvrige verdier på de samme variablene. Disse angir da sannsynlighetene for å være i tilstanden, gitt at den aktuelle variabelen endrer seg. Vi presenterer forskjeller i tilstandssannsynlighet for de ulike forklaringsvariablene sammenlignet med referansepersonen. Dersom variablene ikke er 5 prosent signifikant ulik referanseverdien gir vi variabelen verdien 0.

Valget av variabler til regresjonsanalysene er i hovedsak blitt gjort ut fra en vurdering av hvilke forhold vi antok kunne ha betydning for analyse spørsmålet. Vi gjør rede for antakelsene knyttet til de aktuelle variablene i gjennomgangen av resultater. Ikke alle variabler som er tatt med i analysen vises i tabellene i teksten. Fullstendige tabeller foreligger da i vedlegg. Dette er gjort for å unngå altfor store tabeller, og basert på en vurdering av at enkelte av variablene ikke var nødvendige å vise i sin helhet.

.....
¹¹ Våre inntektskvintiler er altså ikke representative for hele befolkningen, men ligger etter alt å dømme en god del høyere, på grunn av utvalgets alder og jobbtilknytning.

3. Hvem kombinerer arbeid og alderspensjon?

Blant de som har besvart denne undersøkelsen, altså kun personer mellom 62 og 66 år som er registrert med et aktivt arbeidsforhold, oppgir til sammen 51 prosent å ha tatt ut alderspensjon fra folketrygden. 43,2 prosent har tatt ut full pensjon, mens 7,8 prosent har tatt ut en gradert pensjon. 49 prosent har ikke tatt ut.¹² I det følgende vil vi se nærmere på hvilke undergrupper i utvalget som i størst (og minst) grad har tatt ut alderspensjon fra folketrygden mens de fortsatt jobber.

I tillegg til å vise hvor store andeler som har tatt ut pensjon i ulike undergrupper (tabell 3.2–3.5), presenterer vi resultater fra en logistisk regresjonsanalyse (tabell 3.1). Bare de mest interessante regresjonsresultatene er gjengitt i tabell 3.1, hvor uttakstilbøyeligheten er angitt som sannsynlighetsforskjeller mellom en definert referanseperson (se fotnote til tabell 3.1) og en person som skiller seg fra referansepersonen med hensyn til det aktuelle kjennetegnet.

3.1 Flere menn enn kvinner

Det første vi kan slå fast er at menn i større grad har valgt å ta ut tidlig alderspensjon enn kvinner. Kjønnsforskjellen stemmer bra med det bildet vi kjenner fra offisiell statistikk (NAV 2013), selv om våre tall altså ligger noe høyere. I vårt utvalg oppgir 56,1 prosent av mennene å ha tatt ut, mot 42,5 prosent av kvinnene (tabell 3.2).¹³

Kjønnsforskjellen lar seg trolig forklare blant annet av objektive forskjeller i lønnsomhetsvurderingen. Som

Lien (2012) har vist, er det flere menn enn kvinner som kan ha noe å tjene på tidlig uttak. Riktignok finner Lien at med dagens rentenivå vil både kvinner og menn med gjennomsnittlig helsetilstand tjene på å vente med uttak av alderspensjon til de slutter i arbeid, om man ser livsinntekten under ett. Hvis renta derimot øker, kan flere ha noe å tjene på å ta ut tidlig (Lien 2012). Dette gjelder likevel i større grad for menn, særlig på grunn av lavere forventet levealder. En alternativ forklaring på kjønnsforskjellen kan være at menn har større tro på egen evne til å oppnå lønnsomhet gjennom andre kanaler enn banksparing.

Når vi korrigerer for andre variabler, reduseres kjønnsforskjellen i uttakstilbøyelighet, men er fremdeles signifikant (tabell 3.1). Det er grunn til å tro at variabelen «forventet levealder» bidrar til at forskjellen reduseres. Menn som har fylt 60 år kan i gjennomsnitt forvente å leve tre år kortere enn kvinner på samme alder, en faktor som naturlig nok spiller inn på vurderingen om når man bør ta ut alderspensjon. I tillegg bidrar variabelen «sektor» til å forklare noe av kjønnsforskjellen, siden flere kvinner jobber i offentlig sektor, hvor det er færre som tar ut.

Den gjenstående, uforklarte kjønnsforskjellen må skyldes andre forhold enn de vi har korrigert for i regresjonen. Her er det plausibelt å anta at forskjeller i preferanser og holdninger kan spille inn. For eksempel kan det tenkes at menn har en sterkere preferanse enn kvinner for å disponere egen pensjonsinntekt selv. Eller at de har en høyere diskonteringsrente (se faktaboks, side 4). Altså at de, sammenlignet med kvinner, verdsetter forbruk i dag mer enn forbruk i fremtiden. Slike aspekter kommer vi tilbake til i diskusjonen om begrunnelser for å ta ut pensjon (kapittel 4).

¹² Andelen i vårt utvalg som har tatt ut pensjon avviker en del fra den reelle andelen i befolkningen, alder 62–66 år. Dette skyldes for det første våre populasjonskriterier, som innebærer at potensialet for uttak er vesentlig høyere enn i befolkningen totalt. I tillegg har tiden som gikk fra utvalget ble trukket til datainnsamlingen var gjennomført bidratt til å øke andelen i utvalget som har tatt ut pensjon (se kapittel 2).

¹³ Kjønnsforskjellen i vårt utvalg er noe mindre enn i befolkningen. Årsaken er at flere kvinner mottar full uførepensjon eller AFP i offentlig sektor. Begge disse gruppene er utelatt fra vår undersøkelse.

Tabell 3.1. Forskjeller i sannsynlighet for å ha tatt ut alderspensjon etter utvalgte kjennetegn, sammenliknet med referanseperson. Prosentpoeng¹

Kjennetegn	Forskjell i uttaks-sannsynlighet
Alder 62 år	-6
Andre aldre	0
Kvinne	-9
Kort universitetsutdanning	-10
Lang universitetsutdanning	-21
Ett barn	14
Inntekt 2010	0
Gjeld mellom 200 000 – 600 000 kroner	13
Gjeld over 600 000 kroner	14
Betalte formuesskatt	0
Vurdering av egen helse som dårlig	-12
Øvrige kategorier egenvurdert helse	0
Vurderer egen levealder som kortere enn gjennomsnittet	7
Vurderer egen levealder som vesentlig kortere enn gjennomsnittet	15
Øvrige kategorier egenvurdert levealder	0
Jobber i privat sektor med rett til AFP	5
Jobber i offentlig sektor	-10
Yrkesgrupper	0
Næringsgrupper	0
Under 30 års pensjonsopptjening i folketrygden	-13
Over 40 års pensjonsopptjening i folketrygden	5

Referansepersonen = Mann 64 år, videregående utdanning, ingen barn, gift, ingen gjeld, middels høy inntekt i 2010, betaler ikke formuesskatt, vurderer egen helse som middels, vurderer egen levealder som middels, jobber i privat sektor uten rett til AFP, innen transport og lagring, har høyskoleyrke og mellom 30 og 39 poengår med opptjening av alderspensjon. **Referansepersonen har 41 % sannsynlighet for å ha tatt ut alderspensjon.**

¹ I tabell 3.1 representerer verdien 0 at variabelen ikke er statistisk signifikant ulik referansevariabelen på 5 %-nivå. Se kapittel 2 for en nærmere beskrivelse av metoden og forklaring på tolkning av resultatene. De fullstendige resultatene fra regresjonen er gjengitt i vedlegg (tabell V2).

Tabell 3.2: Andel som har tatt ut alderspensjon fra folketrygden etter kjønn, alder og antall barn. Prosent

	Har tatt ut	N	Sign.
Kjønn			**
Kvinner	42,5	1263	
Menn	56,1	2107	
Alder			---
62 år	47,3	851	
63 år	50,2	855	
64 år	52,7	703	
65 år	53,4	567	
66 år	53,8	396	
Antall barn			**
Ingen	44,9	267	
1	57,4	430	
2	51,1	1541	
3 eller flere	50,2	1090	
Ikke svar	38,1	42	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

3.2 Alder har liten betydning – barn spiller delvis inn

Alder er en faktor som må forventes å ha betydning for når man velger å ta ut alderspensjon, også etter innføringen av fleksibel alderspensjon og innenfor intervallet vi her ser på (62 til 66 år). Vi kan da også spore en lineær sammenheng mellom alder og uttaksfrekvens, ved at andelen som har tatt ut øker litt for hvert alderstrinn. Forskjellene er imidlertid ikke store, og variabelen er derfor noe overraskende ikke signifikant i krysstabellanalysen (tabell 3.2).

Når vi kontrollerer for andre variabler, er det kun 62-åringene som skiller seg signifikant fra de øvrige ved å ha en lavere uttaks-sannsynlighet (tabell 3.1). Alder som sådan ser altså ut til å ha forholdsvis liten betydning, noe som overrasker oss litt. En mulig forklaring er at det kan være snakk om en implementeringseffekt. Det vil si at den korte tiden som er gått

siden pensjonsreformen ble innført i 2011 foreløpig bidrar til å viske ut forskjeller mellom aldersgrupper. I så fall vil man trolig se større forskjeller mellom alderstrinn når det nye systemet har fått virke litt lenger – fordi man da vil ha større reelle forskjeller i hvor lenge hvert alderstrinn faktisk har hatt mulighet til å ta ut alderspensjon fra 62 års alder.

Hvorvidt man har barn eller ikke kan tenkes å spille inn på beslutningen om når man skal ta ut pensjon fra folketrygden. Hypotesen er her at det for noen kan være aktuelt å ta ut pensjon tidlig for å hjelpe barna økonomisk. Vi finner da også at antall barn gir et visst utslag. Av tabell 3.2 fremgår det at barnløse i noe mindre grad har tatt ut, sammenliknet med de som har barn. De barnløse er imidlertid en minoritet i denne sammenheng. Flertallet blant våre respondenter har faktisk to eller flere barn. Når vi kontrollerer for andre variabler, er det kun de med ett barn som skiller seg signifikant ut. Disse har 14 prosentpoeng høyere sannsynlighet for å ha tatt ut, sammenliknet med barnløse. Også personer med to eller flere barn har noe høyere uttakssannsynlighet enn barnløse, men her er forskjellene ikke signifikante. Dette er noe overraskende, da forventningen burde tilsi at uttakstilbøyeligheten øker med antall barn. På den annen side, kan det tenkes at det er lettere å bruke pensjonen som kilde til å bidra økonomisk til ett barn enn til flere.

3.3 Forventet levealder har stor betydning

Som nevnt innledningsvis er forventet levealder en helt essensiell faktor i spørsmålet om når man bør ta ut alderspensjon fra folketrygden. Jo høyere forventet levealder, desto sterkere insentiver for å vente med å ta ut, dersom målet er å oppnå størst mulig samlet utbetaling over livsløpet (Lien 2012). Problemet for den enkelte er at forventet levealder er en ukjent variabel, og sånn sett en ganske ukurant faktor å basere beslutninger på. Vi regnet likevel med at folk ville ha en formening om sin egen levealder, og at denne oppfatningen ville påvirke valg av tidspunkt for pensjonsuttak.

Ifølge SSBs beregninger kunne en 62-åring i 2012 i gjennomsnitt forvente å bli 84 år og 2 måneder

gammel. Respondentene i vår undersøkelse ble bedt om å vurdere sin egen forventede levealder i forhold til denne verdien. Svaralternativene var «vesentlig lenger», «noe lenger», «omtrent like lenge», «noe kortere» og «vesentlig kortere».

Tabell 3.3. Andel som har tatt ut alderspensjon fra folketrygden etter egenvurdert levealder og egenvurdert helse. Prosent

	Har tatt ut	N	Sign.
Egenvurdert levealder			**
Vesentlig kortere enn gjennomsnittet	63,5	63	
Noe kortere enn gjennomsnittet	56,6	507	
Omtrent like lenge som gjennomsnittet	51,6	1488	
Noe lenger enn gjennomsnittet	45,7	676	
Vesentlig lenger enn gjennomsnittet	43,7	206	
Vet ikke / ville ikke svare	47,7	86	
Ikke svar	53,2	346	
Egenvurdert helse			--
Svært dårlig	55,6	9	
Dårlig	43,9	81	
Middels	53,9	839	
God	51,0	1759	
Svært god	47,9	607	
Vet ikke / vil ikke svare	61,0	41	
Ikke svar	36,4	18	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

Som vi ser av tabell 3.3, er uttakfrekvensen høyere blant de som vurderer egen levealder som kortere enn snitt. Denne tendensen holder seg i den multivariate analysen, som viser at personer som vurderer egen levealder som enten *noe* eller *vesentlig* kortere enn snitt, har henholdsvis 7 og 15 prosentpoeng høyere sannsynlighet for å ha tatt ut, sammenliknet med en person som forventer å leve omtrent like

lenge som gjennomsnittet (tabell 3.1). Det er verdt å merke at det er svært få (63 personer) som vurderer egen levealder som vesentlig kortere enn snitt, mens ganske mange vurderer den som noe kortere. Resultatet bekrefter uansett vår hypotese om at mange forholder seg – mer eller mindre bevisst – til levealdersfaktoren i valg av tidspunkt for å ta ut alderspensjon fra folketrygden.

I undersøkelsen inkluderte vi også et spørsmål om egenvurdert helse i alminnelighet, da vi hadde en hypotese om at personer med dårlig helse ville ta ut tidligere. Dette resonnementet overlapper i utgangspunktet nokså mye med hypotesen om egenvurdert levealder. Tanken var at personer med dårlig helse ville ta ut tidligere fordi deres helsetilstand impliserer en negativ faktor med tanke på deres levealder. Vi var imidlertid usikre på hvilken av de to variablene som ville slå ut.

Resultatene viser at det er forventet levealder som har mest å si for uttaksbeslutningen. Egenvurdert helse gir ikke signifikant utslag, dog med ett ganske overraskende unntak: Personer som vurderer egen helse som «dårlig» har signifikant *lavere* uttaksansynlighet, sammenliknet med personer som vurderer egen helse som middels eller bedre. Dette resultatet bryter med våre forventninger, men det er kun snakk om en liten gruppe på 81 personer. Trolig er det snakk om en i denne sammenheng ganske spesiell gruppe, som av ulike grunner ikke har anledning til å ta ut pensjon tidlig. Kanskje kan det for eksempel være noen personer som ikke skulle ha vært med i undersøkelsen, fordi de helt nylig (etter vårt registeruttrekk) har fått eller er i ferd med å søke om uførepensjon, men som likevel er kommet med i utvalget på grunn av at de fremdeles står registrert med et arbeidsforhold i Aa-registret.

Det er interessant i seg selv at svarfordelingen på de to helsespørsmålene avviker en del fra hverandre. Mens svarene på levealdersspørsmålet fordeler seg nokså jevnt rundt middelalternativet, er svarene på spørsmålet om egenvurdert helse langt mer skjevfordelt – i positiv retning. Personene i utvalget er altså mer positive når de blir bedt om å vurdere egen helse generelt, enn når de blir bedt om å vurdere egen

levealder. Kanskje kan forskjellen ligge i spørsmålenes ulike karakter. Spørsmålet om egen levealder innbyr muligens til større nøkternhet, gitt den store usikkerheten som er knyttet til et slikt anslag. Mens spørsmålet om helse kan tenkes å innby til mer positive svar, gitt at det er knyttet mer direkte til nåværende tilstand – og at flertallet i vårt utvalg trolig har relativt god helse. Det siste kan vi anta siden utvalget kun omfatter personer som er i arbeid. Sett i lys av dette, er kanskje svarene på spørsmålet om helse vel så «treffende» som levealdersvarene, hvor respondentene trolig har vært mer usikre på hva de skal svare. Det siste viser seg i at langt flere har unnlatt å svare på spørsmålet om levealder.

3.4 Inntekt ikke utslagsgivende, men gjeld har betydning

Det er flere grunner til å forvente en sammenheng mellom inntektsnivå og tilbøyelighet til å ta ut tidlig alderspensjon fra folketrygden. En enkel utgangshypotese kunne være at de med lavest inntekt har størst behov for å ta ut tidlig, av hensyn til økonomisk situasjon. Da legger man ikke til grunn et livsløpsperspektiv på økonomistyring, men snarere en antagelse om at nåtidssituasjon veier tyngre enn situasjonen i framtida. Det er flere grunner til at dette kan være en aktuell måte å innrette seg på, og ikke bare for de med dårligst økonomi. Den mest åpenbare er at man ikke kan vite med sikkerhet hva framtida bringer. Antakelser om levealder er som nevnt usikre. Riktignok vil ens helsetilstand – og kunnskap om foreldrenes levealder – gi noen indikasjoner, men slike vurderinger er uansett heftet med usikkerhet. Mot denne bakgrunn kan det fremstå som mest rasjonelt å ta ut pensjonen tidlig, for å være på den sikre siden, og kanskje særlig hvis man fra før av har en relativt trang økonomi.

Legger man i stedet et livsløpsperspektiv til grunn (hvor målet er å maksimere samlet inntekt over livsløpet), ser det litt annerledes ut. Ifølge beregningene til Lien (2012), har personer med de laveste inntektene noe mindre å tjene på tidlig uttak, sammenliknet med personer med middels inntekt. Begge gruppene har derimot mer å tjene på tidlig uttak enn personer med høy inntekt. Sistnevnte

gruppe har av skattemessige årsaker de svakestes insentivene for tidlig uttak. Dels handler dette om toppskatt, dels om lavere gevinst av det særskilte skattefradraget for pensjonister (se faktaboks, side 21).

Våre analyser gir imidlertid ikke støtte til hypotesen om at inntektsnivå har betydning for når man velger å ta ut alderspensjon. De bivariate tallene (tabell 3.4) viser riktignok et mønster som går svakt i forventet retning, men i den multivariate analysen faller forskjellene mellom inntektsgrupper bort (tabell 3.1). Trolig skyldes dette at inntekt samvarierer med andre variabler i regresjonen, som skaper en spurios (om enn svak), bivariat sammenheng mellom inntekt og uttakshfrekvens. Forventet levealder kan være en slik bakenforliggende variabel, siden personer med høy inntekt også ofte har høyere forventet levealder. Våre analyser tyder i så fall på at det er den forventede levealderen, og ikke inntektsnivået, som har mest å si.

Det kan også være andre variabler som samvarierer med inntekt, eksempelvis utdanning. Effekten av utdanning er nemlig sterkt signifikant, og diskuteres lenger ned. Det er uansett interessant at vi ikke finner noen ren effekt av inntekt, slik både Liens beregninger og skattereglenes utforming kunne gi grunn til å forvente. Det er særlig overraskende at såpass mange i høyinntektsgruppa har tatt ut, da disse vil få toppskatt på nesten hele pensjonen. Vi kommer tilbake til en nærmere diskusjon av dette i kapittelet som handler om begrunnelser for å ta ut pensjon (kapittel 4).

Mens inntektsnivå ikke ser ut til å ha noen innvirkning på valget om å kombinere pensjon og arbeid, finner vi at gjeld har betydning. Personer med gjeld i størrelsesorden 200 000–600 000 og personer med gjeld på over 600 000 har henholdsvis 13 og 14 prosentpoeng høyere sannsynlighet for å ha tatt ut alderspensjon, sammenliknet med personer som ikke har gjeld (tabell 3.1). Å ha gjeld på mindre enn 200 000 gir ikke signifikant utslag.

At gjeld har betydning for uttaksbeslutningen viser at økonomisk situasjon i nåtid likevel er relevant for uttaksspørsmålet. En annen relevant side ved den økonomiske situasjonen er formue. Vi inkluderte

Tabell 3.4. Andel som har tatt ut alderspensjon fra folketrygden etter ulike mål på personlig økonomi. Prosent

	Har tatt ut	N	Sign.
Inntekt 2010			*
1. kvintil	50,8	673	
2. kvintil	54,5	672	
3. kvintil	52,5	673	
4. kvintil	51,4	673	
5. kvintil	45,8	672	
Gjeld			**
Ingen	44,3	1018	
Under 200 000	47,7	474	
200 000 – 600 000	56,8	755	
Over 600 000	55,2	950	
Vet ikke / vil ikke svare	38,1	21	
Ikke svar	52,0	152	
Betaler formuesskatt?			**
Ikke svar	38,5	65	
Ja	48,0	1757	
Nei	54,7	1277	
Usikker / vet ikke	55,1	272	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

derfor et spørsmål om man betalte formuesskatt i 2011. Hypotesen er at de som har formue i mindre grad vil være tilbøyelige til å ta ut tidlig, da de vil måtte betale formuesskatt på den del av pensjonen som de sparer. Vi finner støtte for denne hypotesen når vi ser på den bivariate fordelingen, men i den multivariate analysen faller effekten bort. Det viser seg å være variabelen gjeld som fører til at formuesskatt ikke blir signifikant. Det er altså en samvariasjon mellom hvorvidt man har gjeld og hvorvidt man betaler formuesskatt, der gjeld ser ut til å være det viktigste med hensyn til pensjonsuttak. I kapittelet om begrunnelser for å ta ut pensjon (kapittel 4) vil vi se nærmere på hvem som har tatt ut med formål om å nedbetale gjeld.

3.5 Lavt utdannede tar ut pensjonen tidlig

Valg av tidspunkt for å ta ut alderspensjon fra folketrygden har som nevnt en sterk sammenheng med utdanningsnivå. Blant personer med grunnskole eller videregående skole som høyeste nivå, oppgir om lag 60 prosent å ha tatt ut, mot 33 prosent i gruppa med lengst utdanning (tabell 3.5). Uttaksfrekvensen blant de lavt utdannede er altså dobbelt så høy.

Årsakene til at vi ser en såpass sterk samvariasjon mellom tidlig uttak og utdanningsnivå kan være mange. Blant annet kan det handle om forskjeller i personlig økonomi og helse. I regresjonen kontrollerer vi for begge disse faktorene (og flere andre). Vi ser da at forskjellen mellom utdanningsnivåer reduseres, men fremdeles er sterkt signifikant (jf. tabell 3.1). I den multivariate analysen har en person med lang universitets- eller høyskoleutdanning 21 prosentpoeng lavere sannsynlighet for å ta ut pensjon tidlig sammenliknet med en person som kun har fullført videregående skole – alt annet likt.

En mulig forklaring på den gjenstående forskjellen kan være forskjeller i arbeidstilknytning og planer for videre yrkeskarriere. Det er ikke utenkelig at lavt utdannede oftere enn høyt utdannede har jobber som er fysisk tunge, mer rutinepregede eller mindre tilrettelagt, og at de av slike grunner ønsker å trappe ned arbeidsinnsatsen tidligere enn høyt utdannede. Dette vil i sin tur øke tilbøyeligheten for å ta ut alderspensjon tidlig. For en person som velger gradvis nedtrapping, vil det være naturlig å spe på arbeidsinntekten med alderspensjon. Også for en som planlegger å trappe ned innenfor en kortere tidshorisont, kan uttakstilbøyeligheten være større enn for en som ser for seg å jobbe lenge. Vi vil i kapittel 6 se nærmere på hvilke planer ulike grupper har for videre arbeid, og dermed få en pekepinn på om denne forklaringen har noe for seg.

Forskjellene mellom utdanningsgrupper kan også reflektere ulike diskonteringsrenter, samt ulik tilgang på – og vektlegging – av informasjon. For å ta det siste først: Man har tidligere funnet at kunnskap om konsekvensene av å ta ut tidligpensjon varierer med utdanningsnivå, ved at høyt utdannede har høyest kunnskap (Lien og Grambo 2007:23). I den grad den tilgjengelige informasjonen peker i retning av at det lønner seg

å utsette pensjonsuttaket, vil en slik kunnskapsforskjell kunne medføre at høyt utdannede venter lenger med å ta ut. Og selv om informasjonstilgangen skulle være omtrent lik, kan det tenkes at personer med ulik utdanningslengde vektlegger samme type informasjon forskjellig. I kapittel 7 vil vi se nærmere på respondentenes kunnskap om pensjonssystemet og hvilke informasjonskilder de legger til grunn. Dette kan bidra til å kaste lys over forskjellene vi her observerer.

Endelig kan det tenkes at den sterkere tilbøyeligheten til å ta ut alderspensjon tidlig blant lavt utdannede er et resultat av en høyere diskonteringsrente, altså høyere verdsetting av forbruk i nåtid og nær framtid, sammenliknet med et lengre perspektiv. Vi kommer tilbake til begrunnelser for å ta ut i kapittel 4, og vil der kunne få en bedre indikasjon på om disse antakelsene virker rimelige.

Tabell 3.5: Andel som har tatt ut alderspensjon fra folketrygden etter utdanningslengde og sektor. Prosent

	Har tatt ut	N	Sign.
Høyeste fullførte utdanning			**
Grunnskole	59,6	402	
Videregående	59,9	1266	
Høyere utdanning opp til 4 år	47,1	905	
Høyere utdanning over 4 år	33,4	619	
Vet ikke / vil ikke svare	51,6	30	
Ikke svar	48,3	149	
Sektor			**
Privat, med rett til AFP	60,9	1032	
Privat, uten rett til AFP	53,9	1090	
Offentlig	40,2	1248	
Antall år med opptjening			
Under 30	33,9	128	
30-40	43,2	1365	
Over 40	57,8	1877	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

3.6 Flere tar ut tidlig i privat sektor

Hvilken sektor man jobber i kan ha betydning for når det er hensiktsmessig å starte uttaket av alderspensjon fra folketrygden. Hovedårsaken ligger i ulike regler for uttak av AFP. I offentlig sektor er AFP fortsatt en egen tidligpensjonsordning. Det vil blant annet si at den ikke kan kombineres med arbeidsinntekt over 15 000 kroner uten å bli avkortet mot inntekten. Tar man ut AFP i offentlig sektor, får man overgang til alderspensjon ved fylte 67 år. For offentlig ansatte som ønsker å trappe ned arbeidsinnsatsen, vil det derfor lønne seg økonomisk å benytte seg av AFP, for å unngå å begynne å bruke av alderspensjonen før 67 år. Offentlig ansatte som derimot ønsker å opprettholde arbeidsinnsatsen på samme nivå, har en valgsituasjon som likner mer på den som gjelder i privat sektor.

I privat sektor har man endret AFP fra en tidligpensjonsordning til en livsvarig pensjon som gis på toppen av alderspensjon fra folketrygden. Denne kan nå – på samme måte som alderspensjonen fra folketrygden – fritt kombineres med arbeidsinntekt uten å bli avkortet. Som vist i Dahl og Lien (2013) har disse forbedrede insentivene til å fortsette i jobb for privat ansatte med rett til AFP, ført til at langt færre slutter i jobb i alderen 62–67 år. Insentivene til valg av uttakstidspunkt av alderspensjon er imidlertid nå relativt like i privat sektor for de med og uten rett til AFP. Det som skiller vil være størrelsen på utbetalt pensjon. En med rett til AFP vil naturlig nok få høyere pensjon når man inkluderer AFP-tillegget til alderspensjonen. Denne personen vil dermed gå mindre ned i disponibel inntekt den dagen han slutter i jobb. Dette kan gi de med rett til AFP sterkere insentiver til å ta ut alderspensjon før de slutter i jobb, enn de uten rett til AFP.

Våre funn er i tråd med insentivene beskrevet over. Vi finner at det er klart flere som har tatt ut tidlig alderspensjon i privat enn i offentlig sektor, og at aller flest har tatt ut i privat sektor med rett til AFP. Når vi korrigerer for andre variabler, er sannsynligheten for å ha tatt ut alderspensjon 5 prosentpoeng høyere for personer som jobber i privat sektor med rett til AFP sammenlignet med personer i privat sektor uten rett til AFP. Videre er sannsynligheten

for å ha tatt ut i offentlig sektor 6 prosentpoeng lavere enn i privat sektor uten rett til AFP.

I utgangspunktet kunne man forventet at offentlig ansatte heller ville velge AFP, siden de da vil kunne motta pensjon uten å bruke av pensjonsbeholdningen i folketrygden. Men siden vi her kun ser på de som fortsatt er i jobb, og AFP ikke kan kombineres med jobb uten avkortning, er det likevel ikke så merkelig at også en del offentlig ansatte har tatt ut alderspensjon. De har dermed mulighet til å kombinere jobb med pensjon uten avkortning. Dersom de likevel ønsker å slutte i jobb før fylte 67 år, kan de stanse pensjonen fra folketrygden, og ta ut AFP.

Vi har også undersøkt variasjon på tvers av nærings- og yrkeskategorier (kun vist i vedlegg, tabell V1). Her finner vi som ventet en del variasjon mellom ulike grupper. Yrkesgruppen med høyest uttakshfrekvens er «håndverkere o.l.», hvor 70 prosent har tatt ut, foran «prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere mv.» (65,5 prosent). Det er færrest som har tatt ut innen «akademiske yrker» (43,8). Blant næringsgruppene skiller «industri» og «bygg og anlegg» seg ut med høyest andel som kombinerer arbeid og pensjon (henholdsvis 63,7 og 65,7 prosent), mens «undervisning» og «helse og sosial» har færrest (begge om lag 40 prosent).¹⁴ De fleste av disse forskjellene forsvinner imidlertid i regresjonen, noe som tyder på at de kan forklares av andre variabler som inngår – hvorav for eksempel utdanning, sektor og levealder.

Det er også visse fylkesvise variasjoner i andelen som har tatt ut (tabell V1, vedlegg) uten at et klart mønster her kommer til syne. Nord-Trøndelag og Hedmark er de fylkene hvor flest har tatt ut, henholdsvis 65,5 og 61,6 prosent. I motsatt ende finner vi Sogn og Fjordane, Oppland og Oslo, med henholdsvis 41,8 og (for de to sistnevnte) 45,9 prosent. Forskjellene mellom fylker kan muligens forklares med forskjeller i næringsstruktur, utdanningsnivå eller andre bakgrunnsvariabler.

.....
¹⁴ Det er riktignok færre som har tatt ut pensjon i næringen «olje- og gassutvinning» (25 %), men denne gruppen er tallmessig så liten at tallene her blir veldig usikre. Vi har kun 12 personer i denne næringsgruppen i vårt utvalg (tabell V1, vedlegg).

En variabel som derimot er nokså enkel å fortolke, er antall år med pensjonsopptjening: Som det fremgår av regresjonsresultatene (tabell 3.1), øker uttakssannsynligheten med antall år med pensjonsopptjening. Dette har i vår undersøkelse ikke med selve adgangen til å ta ut pensjon å gjøre – da en forutsetning for å komme med i utvalget var at man hadde tilstrekkelig opptjening. Derimot har det sannsynligvis med størrelsen på pensjonen å gjøre, da denne som kjent er avhengig av antall år med opptjening. Det er sånn sett helt som forventet at de med noe kortere opptjening venter lenger med å ta ut pensjon.

3.7 Oppsummering

Våre analyser viser at menn i større grad enn kvinner kombinerer alderspensjon og arbeid. Det er ingen signifikante forskjeller i uttakssannsynlighet mellom ulike årskull i aldersspennet 62–66, noe som må sies å være overraskende. Trolig kan dette delvis skyldes at reformen er forholdsvis ny, slik at 66-åringene ikke har rukket å være eksponert for reformen

i lenger tid enn 64- og 65-åringene. Et annet litt overraskende funn, er at det å ha ett barn øker sannsynligheten for å ha tatt ut, mens det å ha to eller flere barn ikke gjør det.

Forventet levealder er som ventet av betydning for beslutningen om å ta ut alderspensjon mens man ennå jobber. De som forventer å leve lenge, tar i mindre grad ut pensjon tidlig. Inntektsnivå ser ikke ut til å ha noen særlig innvirkning på hvorvidt man velger å kombinere alderspensjon og arbeid. Derimot har gjeld betydning. Personer som har mer enn 200 000 kroner i gjeld, har større sannsynlighet for å ha tatt ut.

Endelig finner vi at lavt utdannede og ansatte i privat sektor har større sannsynlighet for å kombinere arbeid og alderspensjon enn høyt utdannede og ansatte i offentlig sektor. I neste kapittel skal vi se nærmere på hva slags begrunnelser respondentene har oppgitt for sine valg.

4. Begrunnelser for å ta ut alderspensjon tidlig

Et viktig formål med denne undersøkelsen, var å få mer innsikt i hvilke motiver folk har for å ta ut alderspensjon fra folketrygden mens de ennå er i jobb. Vi formulerte derfor et knippe begrunnelser som respondentene ble bedt om å ta stilling til. Nærmere bestemt ble de bedt om å angi hvorvidt og i hvilken grad de ulike begrunnelsene hadde hatt betydning for deres beslutning. Man kunne her velge mellom alternativene «ingen betydning», «noe betydning» og «stor betydning». For å nyansere bildet har vi også undersøkt hva som motiverer ulike undergrupper i utvalget. Disse tallene er presentert i tabell 4.1.

4.1 Å nyte pensjonen mens man kan

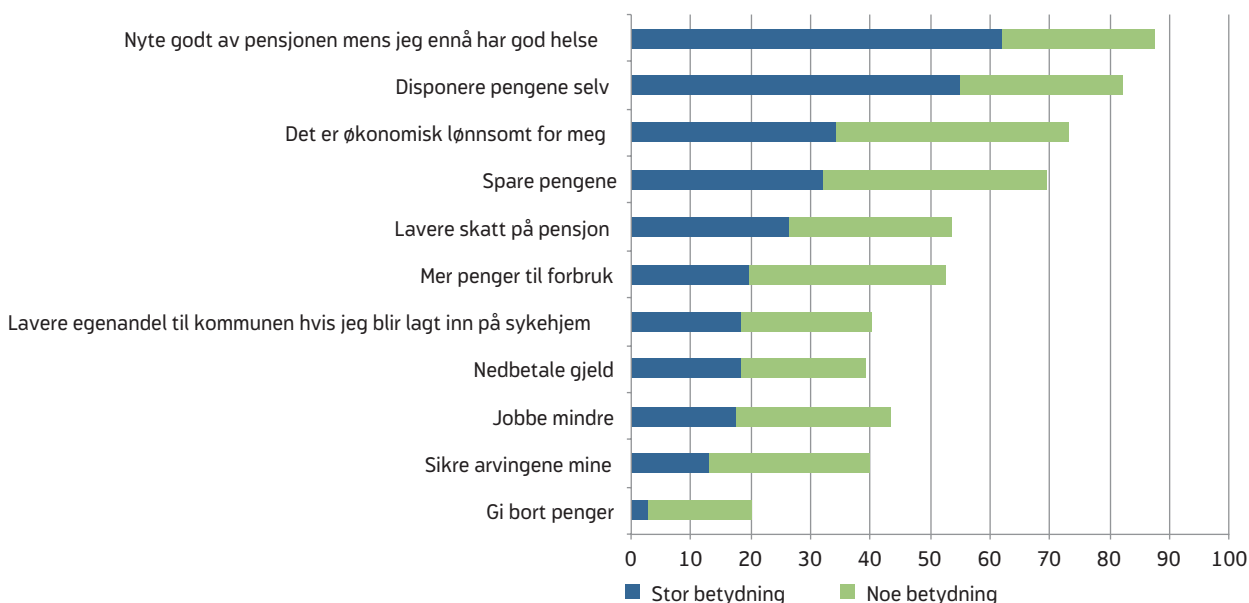
Begrunnelsen som ble tillagt betydning av flest var ønsket om å «nyte godt av pensjonen mens jeg ennå har god helse». Hele 62 prosent av respondentene oppga at denne begrunnelsen hadde *stor* betydning for deres valg om å ta ut pensjon, mens 25 prosent

svarte at den hadde *noe* betydning. Dette er den eneste begrunnelsen som inneholder ordet «helse». Den kan i så måte karakteriseres som en helserelatert begrunnelse for å ta ut. Samtidig er det en begrunnelse som også handler om forbruk, jamfør ordlyden «nyte godt av». Det er trolig kombinasjonen av disse to dimensjonene som gjør denne begrunnelsen så utbredt.

Med den nye alderspensjonens innretning, er det altså slik at personer med dårlig eller skrantende helse har sterkere insentiver til å ta ut tidlig, i den grad de har grunn til å forvente å leve kortere enn gjennomsnittet. Vi fant da også en sterk sammenheng mellom egenvurdert forventet levealder og uttakstilbøyelighet. De som forventer å leve kortere enn snitt, har større sannsynlighet for å ta ut tidlig.

Nå har utvalget i denne undersøkelsen trolig relativt god helse, sammenliknet med befolkningen totalt. Dette fordi vi bare har tatt med personer som er

Figur 4.1. Begrunnelser for å kombinere alderspensjon med arbeid, blant arbeidstakere i alderen 62–66 år, etter hvor stor betydning den enkelte begrunnelsen hadde for valget om å ta ut pensjon. Prosent

i arbeid, i en aldersgruppe hvor 33 prosent har gått av med uførepensjon. Det er derfor ikke grunn til å tro at det kun er en «negativ» helsemotivering som gjør seg gjeldende her (les: forventning om tidlig bortgang). I tillegg er det rimelig å anta at det ligger en «positiv» helsemotivering bak. Vi sikter da til at pensjonens nytteverdi kan oppleves som større i nåtid enn i framtida, fordi man har grunn til å forvente at helsa i framtida vil svekkes. Så i den grad pensjonens opplevde nytteverdi er påvirket av helsa, vil det kunne framstå som mest rasjonelt å ta ut tidlig.

Særlig kan en slik tenkemåte være relevant når det gjelder å bruke pengene til reising eller andre aktiviteter hvor både tilgang og kvalitet på opplevelsen er påvirket av helsa. Også andre, mindre fysisk aktive formål kan av helsemessige årsaker oppleves å ha større verdi i nåtid sammenliknet med senere i pensjonisttilværelsen. Som vi har vært inne på, er folks diskonteringsrente høyst individuell, men for de fleste vil helsa trolig spille inn på hvordan de vurderer nytteverdien av kortsiktig versus langsiktig forbruk. Den generelle usikkerheten knyttet til framtidig helse vil også kunne lede friske 60-åringer til å ta ut pensjonen tidlig – for å være på den sikre siden. Verken livet i seg selv, eller god helse, er noe som kan forskutteres. Trolig ligger også noen slike erkjennelser til grunn for at denne begrunnelsen fremstår som så viktig for så mange.

Om vi splitter utvalget i undergrupper, finner vi få variasjoner i dette bildet (jf. tabell 4.1). Kun to kategorier har *ikke* denne begrunnelsen som den viktigste (og kun med knapp margin). Dette gjelder gruppa med høyeste utdanningsnivå, samt personer som reduserte arbeidstiden samtidig som eller etter at de tok ut pensjon. De førstnevnte avviker trolig på denne begrunnelsen fordi det er en gruppe med særlig god helse – og dermed vil ha noe mindre insentiver til å ta ut tidlig med en helserelatert begrunnelse. Den sistnevnte gruppa er på sin side i en slags særstilling, da de har en ganske åpenbar hovedgrunn til å ta ut, nemlig ønsket om å jobbe mindre. Alt i alt kan vi uansett slå fast at de fleste av våre respondenter som har tatt ut har vært opptatt av å kunne nyte godt av pensjonen mens de ennå har helsa i behold.

4.2 Selvstendig disponering viktig

Den nest viktigste begrunnelsen for tidlig uttak av alderspensjon blant våre respondenter er ønsket om å disponere pengene selv. 55 prosent oppga at dette hadde *stor* betydning for deres valg, mens 27 prosent mente en slik begrunnelse hadde *noe* betydning. Å disponere pengene selv kan i prinsippet romme en rekke mer spesifikke motiver for å ta ut pensjon (den overlapper derfor potensielt med flere av de andre begrunnelsene nedenfor). Helt overordnet handler det om realisering av valgfrihet: Et ønske om selv å kunne styre når man bruker pensjonen. På sett og vis er denne begrunnelsen ganske triviell, da man kan si at *alle* som velger å ta ut pensjon får muligheten til å disponere den fritt. Samtidig er nok nettopp valgfrihet en nøkkel til å forstå hvorfor såpass mange tar ut tidlig. Det viser seg nemlig at våre respondenter er ganske mangfoldig motivert: I gjennomsnitt har hver enkelt oppgitt at seks av de elleve begrunnelsene hadde betydning for deres valg om å ta ut pensjon. Ved å ta ut pensjon oppnår man umiddelbart en større fleksibilitet enn ved å utsette uttaket. Pengene kan for eksempel brukes dels til forbruk, dels til sparing, også videre.

Mer hypotetisk kan det også kanskje anføres at preferansen for egendisponering i noen tilfeller kan romme en mistillit til staten som forvalter av pensjonsbeholdningen, eventuelt en usikkerhet på hvorvidt gjeldende regelverk blir liggende fast i overskuelig framtid. Noen kan føle at det er tryggest å ta ut pengene, før reglene endres på nytt. Dette blir imidlertid en mer spekulativ fortolkning, som ikke kan sies å fremgå direkte av formuleringen over. Ønsket om å disponere pengene selv er for øvrig noe mer utbredt blant menn enn blant kvinner, men ellers relativt jevnt fordelt på tvers av undergrupper i utvalget (tabell 4.1).

4.3 Økonomisk lønnsomt eller ei?

Det var også mange som ga tilslutning til utsagnet «det er økonomisk lønnsomt for meg». Denne begrunnelsen ble tillagt vekt av over 70 prosent av alle som har tatt ut (stor vekt av 35 prosent). Det kan umiddelbart synes litt overraskende at såpass mange ser ut til å mene at å ta ut pensjonen tidlig er det

Tabell 4.1. Begrunnelser for tidlig uttak av alderspensjon, etter ulike bakgrunnskjennetegn. Prosent

	Antall	Jobbe mindre	Disponere pengene selv	Det er økonomisk lønnsomt for meg	Mer penger til forbruk de nærmeste årene	Sikre arvingene mine	Nytte godt av pensjonen mens jeg ennå har god helse	Spare pengene	Gi bort penger	Nedbetale gjeld	Lavere egenandel hvis jeg blir lagt inn på sykehjem	Lavere skatt på pensjon
TOTAL	1986	43,5	82,1	73,1	52,7	39,8	87,5	69,5	20,0	39,3	40,2	53,7
Kjønn		--	*	**	--	-	--	--	--	-	--	--
Menn	1422	42,8	83,4	75,2	52,3	41,0	87,9	69,7	19,9	40,6	40,7	54,4
Kvinner	564	45,4	78,9	67,9	53,5	36,9	86,3	69,1	20,2	36,0	39,0	51,9
Utdanning		**	--	--	**	-	**	**	--	--	**	**
Ikke svart	84	56,0	83,5	70,2	59,5	45,9	89,3	77,6	16,7	29,4	49,4	65,5
Grunnskole	276	50,0	79,7	72,5	57,8	35,1	88,0	69,2	21,4	43,1	55,4	68,1
Videregående	872	48,1	83,8	74,2	55,6	37,8	89,4	71,0	18,6	38,7	44,5	59,1
Høyere utdanning opp til 4 år	496	38,7	81,5	74,1	48,3	43,4	87,9	69,1	21,8	38,4	31,7	44,4
Høyere utdanning over 4 år	239	25,1	79,8	71,1	43,5	43,5	79,5	65,3	21,3	43,1	21,8	33,1
<i>Vet ikke/vil ikke svare</i>	18	38,9	77,8	52,6	42,1	36,8	68,4	36,8	10,5	31,6	38,9	42,1
Sektor		*	--	--	--	--	--	--	*	--	*	**
Privat med AFP	779	45,7	82,7	73,0	51,7	37,5	87,8	70,7	19,8	37,4	40,9	55,9
Privat uten AFP	698	44,4	80,4	74,9	52,9	41,2	88,1	67,3	17,5	39,5	42,8	56,5
Offentlig	509	38,9	82,8	70,9	53,6	41,5	86,1	70,7	23,6	42,2	35,6	46,4
Inntekt 2010		**	--	--	--	**	--	*	--	--	--	**
Første kvintil	379	48,8	81,3	72,0	51,2	39,3	86,8	62,5	19,2	36,1	39,3	55,9
Andre kvintil	417	47,2	78,4	69,7	54,2	32,7	86,8	71,2	17,0	35,1	41,0	57,8
Tredje kvintil	411	47,9	81,5	73,4	55,1	39,9	88,3	70,2	20,5	41,2	42,0	55,0
Fjerde kvintil	418	37,3	85,6	75,8	54,2	46,3	88,0	73,4	22,8	42,7	40,0	54,2
Femte kvintil	358	35,5	84,6	75,4	47,9	41,5	87,4	70,3	20,4	42,0	39,5	44,5
Levealder		**	--	--	*	--	--	--	--	*	--	--
Ikke svart	203	48,3	77,3	67,0	52,2	35,5	82,3	69,0	16,7	31,0	38,4	51,7
Vesentlig kortere	47	53,2	85,4	72,9	46,8	37,5	89,6	74,5	21,3	55,3	55,3	62,5
Noe kortere	331	41,7	83,4	70,5	56,5	40,4	90,3	69,2	22,1	41,4	39,3	53,2
Omtrent like lenge	898	46,8	82,4	73,8	53,7	39,8	88,5	69,5	19,4	40,0	41,5	56,2
Noe lenger	352	36,6	82,6	75,9	52,3	40,9	86,4	71,3	22,2	40,1	39,2	50,6
Vesentlig lenger	103	35,9	79,4	75,5	36,9	39,2	81,6	68,6	15,7	33,0	33,3	45,1
<i>Vet ikke/vil ikke svare</i>	52	34,6	88,2	80,8	51,9	50,0	86,5	64,7	21,2	40,4	40,4	50,0
Egenvurdert helse		**	--	--	--	**	--	--	--	--	--	--
Ikke svart	16	56,3	81,3	66,7	62,5	25,0	75,0	50,0	6,7	34,9	31,3	43,8

	Antall	Jobbe mindre	Disponere pengene selv	Det er økonomisk lønnsomt for meg	Mer penger til forbruk de nærmeste årene	Sikre arvingene mine	Nytte godt av pensjonen mens jeg ennå har god helse	Spare pengene	Gi bort penger	Nedbetale gjeld	Lavere egenandel hvis jeg blir lagt inn på sykehjem	Lavere skatt på pensjon
Svært god	332	35,8	79,2	71,4	50,0	34,3	83,5	70,5	20,1	38,9	35,8	48,6
God	1035	43,3	83,8	73,2	53,5	41,1	89,0	79,9	20,8	38,2	39,7	52,2
Middels	528	46,4	80,9	74,2	51,7	43,0	86,9	67,6	18,8	44,1	42,6	58,6
Dårlig	42	66,7	76,2	71,4	56,1	17,1	90,5	61,9	19,5	51,2	48,8	57,1
Svært dårlig	6	50,0	83,3	66,7	50,0	40,0	83,3	80,0	16,7	66,7	33,3	80,0
Vil ikke svare	28	39,3	85,7	82,1	60,7	40,7	89,3	64,3	17,9	35,7	57,1	71,4
Gjeld		**	--	**	--	--	--	*	**	**	--	--
Ikke svart	86	54,7	79,1	62,8	47,7	36,0	83,7	59,3	8,1	34,9	45,3	58,1
Ingen	517	48,5	80,7	68,3	48,2	38,9	87,2	68,0	24,8	4,6	40,7	52,4
0-200 000	262	47,7	82,8	72,9	56,9	44,7	89,3	77,5	18,7	36,3	42,0	56,5
200 000 - 600 000	490	41,0	81,1	72,5	52,5	39,3	86,9	68,6	21,4	50,1	41,8	53,7
Over 600 000	618	38,3	84,1	79,1	55,3	39,8	88,2	70,1	17,5	61,9	36,9	52,8
<i>Vet ikke/vil ikke svare</i>	<i>13</i>	<i>18,2</i>	<i>91,7</i>	<i>83,3</i>	<i>51,5</i>	<i>27,3</i>	<i>75,0</i>	<i>50,0</i>	<i>0,0</i>	<i>33,3</i>	<i>63,6</i>	<i>72,7</i>
Formuesskatt		--	--	**	*	--	--	--	--	**	--	--
Ikke svart	30	46,7	76,7	66,7	60,0	33,3	89,7	63,3	10,3	31,0	37,9	46,7
Ja	974	43,5	81,5	70,2	49,0	42,4	87,5	71,4	21,8	27,7	40,2	52,0
Nei	814	41,5	83,2	77,6	56,1	37,6	87,6	67,2	17,8	53,6	39,5	54,7
<i>Vet ikke/usikker</i>	<i>168</i>	<i>51,8</i>	<i>81,5</i>	<i>69,6</i>	<i>56,0</i>	<i>37,3</i>	<i>86,4</i>	<i>71,4</i>	<i>21,4</i>	<i>39,1</i>	<i>44,4</i>	<i>59,5</i>
Redusert arbeidstiden etter uttak?		**	**	**	**	**	**	**	--	**	--	--
Ikke svart	88	61,4	54,5	40,2	35,6	17,0	77,3	34,1	11,5	28,7	39,1	48,9
Nei	1395	25,8	85,5	76,3	53,8	44,6	87,0	75,5	20,1	42,4	39,5	52,4
Ja	419	92,4	75,9	68,7	53,9	28,6	90,2	56,3	20,0	32,9	41,3	57,1
Nei, men har gjort det senere	84	75,0	85,7	78,8	45,2	41,2	92,9	75,3	26,2	30,6	48,2	62,4
Planer om å redusere arbeidstiden?		**	**	**	--	--	**	**	--	--	--	--
Ikke svart	28	42,9	57,1	41,4	35,7	34,5	72,4	41,4	7,1	17,9	44,8	44,8
Nei	1200	33,3	83,1	74,0	53,0	40,4	87,0	71,2	20,1	40,5	40,6	52,3
Ja, jobbe mindre	447	67,8	82,1	73,9	54,0	37,6	90,6	69,2	19,4	39,1	37,5	56,7
Ja, jobbe mer	14	57,1	85,7	78,6	42,9	42,9	71,4	57,1	28,6	42,9	14,3	42,9
Usikker	295	47,8	80,3	71,5	51,2	41,4	86,4	66,9	21,4	36,3	43,6	55,9

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

økonomisk mest rasjonelle valget for dem. Dette er et regnestykke som på sikt vil vise seg å være mer eller mindre riktig, avhengig blant annet av levealder, renteutviklingen og skattemessige betraktninger. Det er imidlertid liten grunn til å tro at det faktisk vil lønne seg for så mange å ta ut tidlig.

Som vi også var inne på i forrige kapittel, er det med dagens rentenivå bare nokså få individer som vil kunne tjene på å ta ut pensjonen i den hensikt å sette pengene i banken (Lien 2012). Lønnsomhetsbegrepet som da legges til grunn tar hensyn til hele livsinntekten samlet. Det er ikke gitt at folk flest har et fullt så langsiktig lønnsomhetsbegrep i tankene når de vurderer hvorvidt de skal ta ut alderspensjon fra folketrygden eller ikke. Ettersom såpass mange synes å mene at tidlig uttak lønner seg for dem, er det grunn til å tro at en del av våre respondenter har lagt til grunn et mer kortsiktig perspektiv på lønnsomhet – der de vektlegger økonomien de nærmeste årene sterkere enn livsinntekten. I tillegg kan det naturligvis tenkes at noen *tror* det vil være lønnsomt på sikt, uten at de nødvendigvis har noen spesielt god grunn til å tro det. Siden lønnsomhetsspørsmålet avhenger av enkelte ukjente variabler, er det uansett vanskelig for den enkelte å vite hva som er best. Til syvende og sist må beslutningen fattes på relativt usikkert grunnlag. Og som tidligere nevnt, kan lønnsomhetsregnskapet dessuten fortone seg annerledes i den grad en står overfor bedre muligheter for avkastning enn det man kan få i banken. I slike tilfeller vil det også med dagens rentenivå kunne være lønnsomt å ta ut tidlig. Alt i alt er det likevel grunn til å merke seg den forskjellen som synes å eksistere mellom mer objektive lønnsomhetsberegninger og folks egne oppfatninger omkring lønnsomhet.

Menn som har tatt ut er i større grad av den oppfatning at tidlig uttak er økonomisk lønnsomt enn kvinner som har tatt ut (tabell 4.1). Denne forskjellen reflekterer antakeligvis det faktum at flere menn enn kvinner kan ha grunn til å ta ut alderspensjon tidlig, fordi de i gjennomsnitt lever kortere (jf. Lien 2012). Alternativt kan det også tenkes at menn i større grad enn kvinner *tror* det vil være lønnsomt, fordi de er mer optimistiske eller har større tiltro til egen evne til å oppnå lønnsomhet gjennom andre plasseringer enn

banksparing. Vi finner ellers at personer med gjeld i større grad enn gjeldfrie, samt personer som ikke har betalt formuesskatt i større grad enn de som har betalt formuesskatt, mener tidlig uttak er økonomisk lønnsomt.

4.4 Intensjonen om å spare

Nesten like mange som mener tidlig uttak er økonomisk lønnsomt for dem, oppgir at intensjonen om å spare pengene har vært av betydning for valget om å ta ut tidlig alderspensjon. Hvorvidt det da er snakk om tradisjonell banksparing eller andre sparestrategier, er ikke spesifisert. Som nevnt over, er banksparing med dagens rentenivå ikke en lønnsom strategi for særlig mange – om man ser hele livsinntekten under ett. Derimot kan andre sparingsformer potensielt gi bedre avkastning, i den grad man har tilgang til det.

Beslutningen om å ta ut pensjon er imidlertid for de færreste styrt av én begrunnelse alene, og ulike begrunnelser må derfor ses i sammenheng. Om man for eksempel også ønsket å ta ut pensjonen dels *i tilfelle tidlig bortgang*, kan strategien om å spare i bank likevel være forståelig. I tillegg kan spareintensjonen være kombinert med andre ønsker, som ikke nødvendigvis er klart rangert i forhold til hverandre. Ønsket om den fleksibiliteten som ligger i egendisponering kan dermed trekke i retning av uttak, selv om man også er orientert mot sparing.

For å gi et mer nyansert bilde av forholdet mellom begrunnelsene «å nyte godt av pensjonen mens jeg ennå har god helse» og «jeg ønsker å spare pengene», har vi undersøkt mulige kombinasjoner av de to begrunnelsene. Vi finner da at det er flere (24,4 prosent) som kun vil nyte og ikke spare, sammenliknet med andelen som kun vil spare og ikke nyte (6,5 prosent). Det er imidlertid klart flest som både vil spare og nyte (63,1 prosent). I tillegg til å vise «styrkeforholdet» mellom de to begrunnelsene, underbygger dette inntrykket av at mange ønsker å ha en fleksibilitet mellom forbruk og sparing.

Brutt ned på enkeltgrupper, finner vi at sparemotivet ikke overraskende er minst utbredt blant personer i

nederste inntektsgruppe, men ellers forholdsvis jevnt fordelt på tvers av inntektsgrupper. Også gjeld gir visse utslag, men her er det ikke noe klart mønster å spore. Personer med gjeld på under 200 000 er mest opptatt av å spare, mens gjeldfrie og personer med gjeld på over 200 000 er omtrent like med hensyn til denne begrunnelsen (tabell 4.1). Sparemotivet er ellers litt mindre utbredt i gruppa med høyeste utdanningsnivå, også det et mønster som umiddelbart synes vanskelig å forklare. Forskjellen er imidlertid ikke veldig stor, og det er dessuten forholdsvis få personer i denne gruppa, siden uttakshyppigheten er lavere for de med høy utdanning (jf. tabell 3.5).

4.5 Skattemessige hensyn

Også skattemessige hensyn kan spille inn på vurderingen av når det er gunstig å ta ut alderspensjon fra folketrygden (se faktaboks). For det første, ettersom det norske skattesystemet er progressivt, vil lavere årlige utbetalinger (ved tidlig uttak) i seg selv bli lavere beskattet. I tillegg blir det særskilte skattefradraget for pensjonister avkortet mot størrelsen på pensjonsinntekten, slik at høyere årlige utbetalinger gir mindre i fradrag. I og med at skattefradraget kun gjelder for alderspensjonister, vil man med tidlig uttak få skattefradrag i flere år enn om man venter med å ta ut. En annen type skattemessig hensyn gjelder toppskatt. Med dagens innslagspunkt på 490 000 kroner, er det mange som vil måtte betale toppskatt av hele eller mesteparten av pensjonen når de kombinerer arbeidsinntekt med pensjon. Endelig er også både formuesskatt og skatt på renteinntekter relevant å ta høyde for, i den grad man planlegger å spare hele eller deler av pensjonen. Det er altså flere skattemessige forhold å ta i betraktning vedrørende uttaksalder, og disse trekker i forskjellige retninger. For noen vil skattehensyn kunne bidra til å gjøre det mer attraktivt å ta ut tidlig, mens for andre vil skattehensyn kunne bidra til å gjøre det mer fornuftig å vente.

I vår spørreundersøkelse inngår skatt i begrunnelsen «jeg ønsker å oppnå lavere skatt på pensjon». Dette ble tillagt betydning av over halvparten av de som har tatt ut (og stor betydning av 27 prosent). Vi kan altså slå fast at mange forholder seg til skatteregler når de vurderer uttaksalder, og mange har tilsyne-

latende fått med seg at det særskilte skattefradraget er mest gunstig ved tidlig uttak. Dette sagt, virker andelen som mener å oppnå skattemessige fordeler ved tidlig uttak likevel høy. For om man også trekker inn potensiell toppskatt og formuesskatt, er det ikke gitt at regnestykket kommer ut med positivt fortegn. Medianinntekten i 2010 var i vårt utvalg 456 000. Det vil si at mange vil betale toppskatt på en eventuell pensjon. I tillegg er det såpass mange som

Skatteregler for pensjonister¹⁷

Det særskilte skattefradraget for pensjonister ble innført i 2011 som erstatning for den tidligere skattebegrensningsregelen for pensjonister. Fradraget gjelder mottakere av alderspensjon og AFP. Ved gradert uttak av pensjon blir fradraget redusert, og det blir også redusert når man har pensjonsinntekt over visse beløpsgrenser.

I 2013 utgjør fradraget maksimalt 30 300 kroner per år. For pensjonsinntekt mellom 170 750 og 259 800 kroner blir fradraget redusert med 15,3 prosent. For pensjonsinntekt over dette beløpet blir fradraget redusert med ytterligere 6 prosent. Skattefradraget vil være utfaset ved en samlet pensjonsinntekt på 537 709 kroner.

Fradraget blir bare redusert som følge av pensjonsinntekt. Det betyr at man kan arbeide ved siden av pensjonen uten at det får betydning for fradraget. Med skattereglene før 2011 kunne marginalsatten for å arbeide ved siden av pensjonen bli så høy som 55 prosent. Ved inntekt under innslagspunktet for toppskatt vil marginalsatten ved arbeid ikke overstige 36 prosent med de nye reglene.

Toppskatt er en inntektsskatt man betaler av personinntekt (i hovedsak brutto arbeids- og pensjonsinntekter). I 2013 må man betale 9 prosent toppskatt av inntekten mellom 509 600 og 828 300 kroner. For inntekt over dette betaler man 12 prosent toppskatt. **Renteinntekter blir beskattet** med 28 prosent. Tilsvarende gir renteutgifter et fradrag i skatten på 28 prosent.

Formuesskatt er en skatt man betaler av nettoformue. I 2013 utgjør skatten 1,1 prosent av formue utover 870 000 kroner.

Kilde: www.skatteetaten.no

¹⁷ Tilsvarende faktaboks er gjengitt i Lien (2012)

52 prosent i utvalget som oppgir å ha betalt formuesskatt i 2011 (jf. tabell 3.4).

Begrunnelsen om lavere skatt på pensjon er nokså ulikt fordelt på tvers av undergrupper. For eksempel finner vi at lavt utdannede i mye større grad enn høyt utdannede er opptatt av dette. Også på tvers av inntektsgrupper finner vi forskjeller i samme retning, men ikke like store som mellom utdanningsnivåer. Dette er litt underlig, da man skulle forvente at forskjellen primært gikk mellom ulike inntektsgrupper, ettersom det særskilte skattefradraget primært vil være gunstig for de med lavest inntekter (Lien 2012).

4.6 Mer til forbruk

Som vi har sett, er det mange som ønsker å «nyte godt av» pensjonen mens de ennå har god helse. Dette beskrev vi over som en begrunnelse som trolig handler dels om forbruk, men som samtidig rommer en vesentlig helsedimensjon. I tillegg har vi tatt med en begrunnelse som er mer eksplisitt på forbruksmotivet, nemlig «jeg ønsker mer penger til forbruk de nærmeste årene». Interessant nok er det en god del færre som svarer at denne begrunnelsen har hatt betydning for deres uttak, sammenliknet med den ovennevnte varianten.

Blant våre respondenter svarer om lag halvparten at ønsket om penger til forbruk har vært av betydning for deres uttak. 20 prosent sier dette har hatt stor betydning. Forskjellen mellom de to begrunnelsenes oppslutning kan trolig dels forklares av at den mest populære er formulert i en rundere, mer «positiv» språkdrakt. Mens ordet «forbruk» i seg selv kan være beheftet med negative assosiasjoner, kan det å «nyte godt av» lyde som en mer legitim intensjon – til tross for at det dypest sett i mange tilfeller vil handle om det samme. Når det er sagt, er det uansett ikke snakk om to helt like begrunnelser, da den ene også omfatter helsedimensjonen, som diskutert over. Summa summarum er det likevel ikke usannsynlig at det er flere som har vært motivert av forbruk enn antallet som har oppgitt dette eksplisitt i vår undersøkelse.

Den nærmere analysen viser at lavt utdannede oftere enn høyt utdannede er motivert av forbruk når de tar ut pensjon (tabell 4.1) Derimot finner vi ikke en

tilsvarende sammenheng på tvers av inntektsgrupper. Også dette må sies å være et litt kontraintuitivt funn, ettersom man skulle forvente at uttak av pensjon til forbruk i større grad var avhengig av økonomisk situasjon enn av utdanningsnivå. Ikke overraskende er det imidlertid en forskjell mellom de som har betalt formuesskatt og de som ikke har gjort det – ved at de sistnevnte er noe mer orientert mot forbruk når de tar ut pensjon.

Personer som anslår sin forventede levealder som vesentlig lenger enn snitt, er markant mindre orientert mot forbruk. I motsatt ende er personer som forventer å leve vesentlig kortere enn snitt, markant mer opptatt av forbruk. Begge deler virker rimelig, ut fra personenes egen vurdering av levealder. Samtidig må det nevnes at begge disse gruppene er forholdsvis små (jf. tabell 3.3). Tilsvarende er personer som vurderer sin egen helse i alminnelighet til å være svært god, markant mindre orientert mot forbruk når de tar ut tidlig alderspensjon. Trolig er det her en ganske stor overlapp med utdanningsvariabelen, på den måte at høyt utdannede også ofte har god helse.

Forbruksintensjonen kunne man også forfulgt ved å ta opp et lån. Det er imidlertid ikke alle som har mulighet til å låne til akseptabel rente, slik at tidlig uttak av alderspensjon for noen uansett vil være beste løsning. I tillegg kan det tenkes at noen har motforestillinger mot å ta opp lån i høy alder, og at tidlig pensjonsuttak da fremstår som et mer akseptabelt alternativ.

4.7 Noen tar ut pensjon for å trappe ned

For noen er pensjonsuttaket motivert av et ønske om å trappe ned arbeidsinnsatsen gradvis. Altså å jobbe mindre og samtidig kompensere for redusert arbeidsinntekt med uttak av pensjon. Begrunnelsen «*jeg ønsker å jobbe mindre*» ble tillagt vekt av litt over 40 prosent (stor vekt av 18 prosent).

I undersøkelsen spurte vi de som har tatt ut pensjon om de reduserte arbeidstiden samtidig som eller i perioden etter at de tok ut. Svarene på dette spørsmålet viser at det er færre (om lag en fjerdedel) som har gått ned i stillingsprosent etter at de tok ut

pensjon, enn antallet som tillegger begrunnelsen «jobbe mindre» betydning. Denne forskjellen kan bety at intensjonen om å jobbe mindre for enkelte foreløpig ikke har latt seg realisere, eller at de planlegger å jobbe mindre på litt lenger sikt. Uansett framstår arbeidsnedtrapping som en substansiell årsak til tidlig uttak av alderspensjon.

Dette er imidlertid en begrunnelse som varierer mye på tvers av grupper (tabell 4.1). Blant annet finner vi at lavt utdannede i mye større grad enn høyt utdannede har brukt tidlig uttak av alderspensjon som et ledd i nedtrapping. Det samme gjelder om vi ser på inntekt. Personer med middels til lave inntekter i 2010 har i klart større grad oppgitt denne begrunnelsen for å ta ut tidlig, sammenliknet med de to øverste inntektskvintilene. En mulig forklaring på disse sammenhengene, kan være at personer med høy utdanning og/eller høy inntekt har en større motivasjon til å opprettholde arbeidsinnsatsen lenger. Når det gjelder de høyt utdannede, har de typisk også kommet senere ut i arbeidslivet enn de med lav utdanning. Helseforskjeller kan også være med og bidra til de mønstrene vi her observerer.

Vi finner også at ansatte i privat sektor noe oftere enn ansatte i offentlig sektor bruker uttak av alderspensjon som et ledd i arbeidsnedtrapping. Dette er helt forståelig, gitt at offentlig ansatte har mulighet til å bruke AFP som nedtrappingsordning. Det er sånn sett kanskje mer overraskende at så mange som 39 prosent av de offentlig ansatte som har tatt ut gir tilslutning til denne begrunnelsen. Det er mulig de da planlegger å si ifra seg alderspensjonen og ta ut AFP i stedet.

Ikke overraskende er det de som faktisk *har* trappet ned etter at de tok ut pensjon, som i klart størst grad svarer at intensjonen om å jobbe mindre hadde betydning for uttaket. Denne gruppa skiller seg for øvrig fra resten ved å ligge signifikant lavere på nesten alle andre begrunnelser. Dette er forståelig, da nedtrappingsbegrunnelsen er såpass konkret og egenartet, sammenliknet med en del av de andre begrunnelsene.

4.8 Gjeldsnedbetaling og egenandel på sykehjem

Nedbetaling av gjeld er en annen høyst konkret begrunnelse for uttak, som oppnår tilslutning fra om lag 40 prosent av de som har tatt ut. Også her er det en ganske opplagt undergruppe som skiller seg ut, og det er nødvendigvis personer som har gjeld. Jo høyere gjelden er, desto høyere andel har tillagt denne begrunnelsen betydning (tabell 4.1). Det er heller ikke spesielt overraskende at personer som har betalt formuesskatt i langt mindre grad har til hensikt å nedbetale gjeld, sammenliknet med personer som ikke har betalt formuesskatt.

Personer som vurderer sin levealder som vesentlig kortere enn gjennomsnittet, har i større grad tatt ut for å nedbetale gjeld. Dette er imidlertid, som vi husker, en liten gruppe. I motsatt ende har personer som vurderer sin levealder som vesentlig lengre enn gjennomsnittet, i mindre grad enn andre tatt ut for å nedbetale gjeld. Også dette er en liten gruppe. Vi finner en tilsvarende sammenheng med hensyn til egenvurdert helse: De som vurderer helsa som best har i minst grad tatt ut alderspensjon for å nedbetale gjeld. Trolig vil det også være slik at disse i minst grad *har* noen gjeld å nedbetale.

En annen konkret begrunnelse for å starte uttaket av alderspensjon fra folketrygden tidlig, er ønsket om å oppnå lavere egenandel ved et eventuelt sykehjemsopphold. Egenandelen blir nemlig lavere når den årlige pensjonen er lavere (egenandelen regnes i prosent av pensjon og annen inntekt). Dette vil imidlertid bare ha betydning for personer som har langtidsopphold på sykehjem, noe som i realiteten gjelder en ganske liten del av befolkningen. Lien (2012) har for eksempel vist at en 62-åring kan regne med å tilbringe gjennomsnittlig 1,2 år resten av livet på sykehjem. Det er således litt overraskende at så mange som 40 prosent oppgir å ha tillagt dette resonnementet betydning (jf. figur 3.1).

Lavt utdannede er i langt høyere grad motivert av muligheten for lavere egenandel enn høyt utdannede, en sammenheng som muligens kan reflektere helseforskjeller mellom utdanningsnivåene. Vi finner imidlertid ingen signifikante forskjeller på tvers av

variablene for egenvurdert helse og levealder når det gjelder denne begrunnelsen. Dette kan bety at våre helsemål ikke fanger opp alle relevante helseforskjeller mellom gruppene, eventuelt at det er andre forklaringer på at lavt utdannede i større grad er motivert av argumentet om lavere egenandel på sykehjem.

4.9 Noen vil sikre arvingene

En annen mulig motivasjon for å ta ut pensjonen tidlig, er tanken om å sikre arvingene sine ved en eventuell tidlig bortgang. Den nye fleksibiliteten i uttaksalder har her åpnet for en problemstilling som tidligere ikke fantes. Nemlig det at *når* man tar ut pensjon kan få konsekvenser for hva man etterlater seg av arv. En person som går bort i en alder av 68 år, og som kun har mottatt alderspensjon i ett år, vil etterlate seg mindre enn en jevn gammel person som har mottatt alderspensjon i fem år (alt annet likt). Denne problemstillingen var ikke relevant før pensjonsreformen, da man ikke kunne velge verken uttaksalder eller det å kombinere arbeid og pensjon i samme utstrekning som i dag. I et slikt perspektiv vil det for noen kunne fremstå som tryggest å ta ut mest mulig, tidligst mulig (samme logikk gjelder nødvendigvis også for de som har til hensikt å *bruke* pensjonspengene).

I vårt utvalg oppgir om lag 40 prosent at arvehensyn hadde betydning for at de tok ut pensjon (*stor* betydning for 13 prosent). Det er en viss variasjon på tvers av inntektsgrupper, men mønsteret er ikke helt entydig. Grovt sett kan vi si at de som har høye inntekter i større grad er opptatt av arv enn de som har lave inntekter. Denne sammenhengen kan muligens forklares med at personer med god økonomi i større grad er bevisst på problemstillinger knyttet til arv. Det vil dermed også være slik at deres arvinger har mer å tape hvis foreldrene skulle gå bort tidlig uten å ha tatt ut pensjonen. Videre er personer som vurderer sin egen helse i alminnelighet som svært god, noe mindre opptatt av arv når de tar ut pensjon, sammenliknet med andre. Dette kan kanskje skyldes at de vurderer risikoen for en tidlig bortgang som liten, og derfor har en mindre tilbøyelighet til å bekymre seg for at etterkommerne skal «gå glipp av» arv.

4.10 Få vil gi bort penger

Begrunnelsen «*jeg ønsker å gi bort penger*» fikk klart minst oppslutning blant våre respondenter. 20 prosent tilla denne intensjonen betydning for sitt uttak – og bare 3 prosent stor betydning. Vi kan med andre ord slå fast at det ikke primært er av altruistiske grunner at folk velger å ta ut alderspensjon ved siden av arbeidsinntekt. Hvorvidt dette er overraskende eller ei, avhenger av øyet som ser, men vi hadde vel i utgangspunktet ikke forventet noen stor oppslutning rundt dette alternativet.

4.11 Oppsummering

Den mest utbredte begrunnelsen for å kombinere tidlig alderspensjon fra folketrygden med fortsatt arbeid er ønsket om å nyte godt av pensjonen mens man ennå har god helse. Helsetilstanden påvirker altså den opplevde nytteverdien av alderspensjon. Ettersom de fleste må forvente å få svekket helse med økt alder, fremstår det trolig for mange som attraktivt å ta ut pensjonen for å kunne bruke den mens den opplevde nytteverdien er på sitt høyeste. Denne begrunnelsen fremstår dermed dypest sett som en *forbruksbegrunnelse*, men den er samtidig betinget av ens oppfatninger om egen helse. Det var betydelig færre som ga sin tilslutning til den mer eksplisitte begrunnelsen «*jeg ønsker mer til forbruk*», men forbruksmotivet framstår alt i alt som nokså vesentlig for å forklare omfanget av tidlig uttak.

Frihet til å disponere pengene selv var en annen begrunnelse som scoret høyt. Vi tror at ønsket om fleksibilitet, muligheten til å velge mellom ulike formål – altså i prinsippet større *valgfrihet* – er det sentrale her.

70 prosent oppgir å ha hatt intensjoner om å spare da de tok ut pensjon. Men sett i sammenheng med de øvrige begrunnelsene, er det åpenbart at sparing ikke er eneste intensjon for særlig mange. Det er snarere vanlig å ha ganske mange, til dels ulike, begrunnelser for uttaket. Denne mangfoldige motiveringen er viktig å ha i mente når man skal bedømme enkeltstående begrunnelser. Å ta ut pensjon for å spare framstår som mer forståelig i den grad sparemotivet kun er ett av flere parallelle motiver, enn om man

bare vil spare. (I sistnevnte tilfelle vil det trolig for de fleste lønne seg å vente, jf. Lien (2012)). Over 70 prosent mener tidlig uttak er økonomisk lønnsomt for dem. Dette bryter litt med konklusjonene i tidligere økonomiske beregninger, som har vist at flertallet vil få en høyere samlet livsinntekt ved å utsette uttaket. Det kan altså se ut til at mange har et kortere perspektiv på lønnsomhet enn det livsløpsperspektivet som økonomiske analyser legger til grunn.

I overkant av 50 prosent oppgir ønsket om lavere skatt som en begrunnelse for å ta ut tidlig alderspensjon. Vi mener det er lite sannsynlig at fullt så mange

vil ha skattefordeler av tidlig uttak. Det er samtidig viktig å minne om at vi ikke la inn noen grense for hvor mange begrunnelser respondentene kunne tillegge betydning, og vi ba heller ikke om noen rangert rekkefølge av ulike begrunnelser. Sånn sett er det mulig at noen har gitt sin tilslutning «på papiret» til flere begrunnelser enn de som har vært reelt styrende for dem i valget om å ta ut pensjon. Videre kan det tenkes at enkelte har krysset av rett og slett fordi de synes lavere skatt på pensjon er en begrunnelse som høres fornuftig ut. Dette kan også være grunnen til at såpass mange av begrunnelsene vi har foreslått fikk så stor oppslutning.

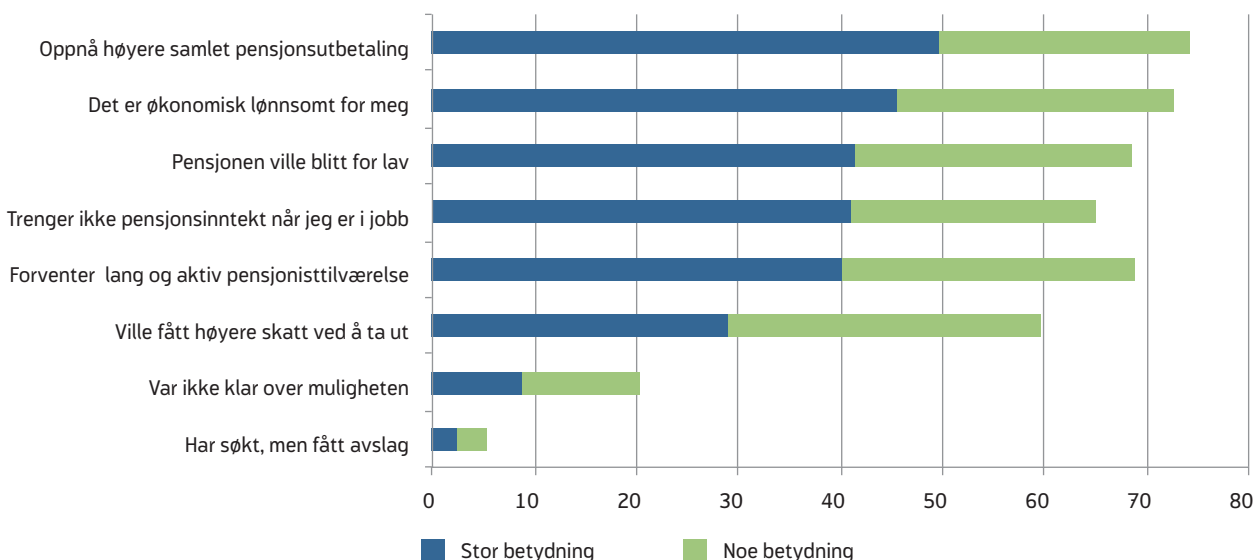
5. Begrunnelser for å vente med å ta ut alderspensjon

Vi har også spurt de som foreløpig ikke har tatt ut alderspensjon, om hvorfor de har valgt å vente. På samme måte som med de som har tatt ut, ble respondentene bedt om å ta stilling til et knippe begrunnelser og i hvilken grad disse hadde betydning for deres valg om å utsette uttaket. Resultatene er presentert i figur 5.1.

Til forskjell fra begrunnelsene for å ta ut alderspensjon, hvor variasjonen i svarene var relativt stor, fikk begrunnelsene for å utsette pensjonsuttaket påfallende jevn oppslutning blant våre respondenter (figur 5.1). Med unntak av to alternativer som skiller seg distinkt ut, ble alle begrunnelsene tillagt betydning av mellom 60 og 75 prosent. Det kan altså se ut til at grunnene for å utsette uttaket er mindre mangfoldige enn grunnene for å ta ut. Dette er for så vidt logisk, all den tid et uttak av pensjon i prinsippet kan tenkes å realisere flere formål enn å ikke ta ut. Det kan også tenkes at de som ikke har tatt ut i gjennomsnitt har et mindre bevisst forhold til valget de har tatt, sammenliknet med de som har tatt ut. Det å ta ut pensjon er tross alt en mer aktiv handling enn det å vente med å gjøre det.

Den begrunnelsen flest oppga at hadde hatt betydning for at de har ventet med å ta ut pensjon, var ønsket om å oppnå høyere samlet pensjonsutbetaling over livet. I utgangspunktet er det ingen automatikk i at senere uttak sikrer høyere samlede utbetalinger. Snarere er jo noe av ideen med «nøytrale» uttaksregler at uttakstidspunktet – under gitte forutsetninger – *ikke* skal påvirke de samlede utbetalingene. I virkeligheten er det imidlertid noen avvik fra de nevnte forutsetningene. Det gjelder blant at levealdersjusteringen som legges til grunn for utbetalingene er basert på historiske gjennomsnittstall de siste ti år på det tidspunkt uttaket starter. Hvis levealderen fortsetter å stige, slik den har gjort i lang tid, vil den reelle gjennomsnittlige levealderen for en gitt kohort bli noe høyere enn den som blir lagt til grunn på uttakstidspunktet. Derfor kan man likevel få en høyere samlet utbetaling hvis man venter, forutsatt at man faktisk blir eldre enn gjennomsnittet for sitt kull. I tillegg kommer den årlige justeringen av pensjonsbeholdningen i henhold til lønnsvekst inn: Så lenge lønnsveksten er høyere enn den avkastning som kan oppnås privat på pensjon som er tatt ut, vil man ved

Figur 5.1. Begrunnelser for å utsette pensjonsuttaket, blant arbeidstakere i alderen 62–66 år, etter hvor stor betydning den enkelte begrunnelsen hadde for valget om å vente med å ta ut pensjon. Prosent

å vente kunne oppnå en høyere samlet gevinst. Det er ikke overraskende at personer som forventer å leve lenge tillegger denne begrunnelsen klart større vekt enn personer som forventer å leve kortere enn gjennomsnittet (tabell 5.1).

Litt over 70 prosent av de som ikke har tatt ut begrunner dette med at det er økonomisk lønnsomt for dem å vente. Om man legger et livsløpsperspektiv på lønnsomhet til grunn, slik Lien (2012) og Indahl (2012) gjør, er disse respondentenes svar mer i tråd med hva de økonomiske beregningene skulle tilsi, enn svarene på den likelydende begrunnelsen for å ta ut

Det er igjen de som tror de vil leve lenger enn gjennomsnittet som i størst grad vektlegger denne begrunnelsen. Dette er for øvrig et gjennomgående trekk ved nesten alle begrunnelsene for å vente med pensjonsuttaket, noe som understreker den sterke sammenhengen som foreligger mellom en forventning om å leve lenge og insentiver for å utsette uttaket.

Vi finner tilsvarende forskjeller på flere av begrunnelsene mellom lavt og høyt utdannede og også en tendens til det samme mønsteret mellom personer med lav og høy inntekt – begge sammenhenger antakelig dels et produkt av at både høy utdanning og

høy inntekt er korrelert med forventning om å leve lenge.

De eneste forskjellene vi finner mellom kvinner og menn, er at kvinner i noe større grad begrunner utsatt uttak med at pensjonen ville blitt for lav, samt at menn i noe større grad sier at de ikke visste om muligheten. Det første reflekterer trolig at kvinner samlet sett har noe lavere opptjening, og derfor også har noe lavere insentiver for å ta ut pensjon tidlig. Når det gjelder begrunnelsen som går ut på at man ikke visste om muligheten, er dette oppløftende nok en heller lite utbredt grunn: Totalt en femtedel av de som ikke har tatt ut, oppgir at de ikke visste om muligheten. Dette tyder på at kunnskapsnivået generelt er relativt bra (noe som forøvrig blir bekreftet i kapittel 7).

Det at begrunnelsene for å vente med pensjonsuttaket spriker mindre i oppslutning enn begrunnelsene for å ta ut tidlig, kan for øvrig også tolkes som et mulig tegn på at de som ikke har tatt ut i sum har et mindre bevisst forhold til valget de har tatt, sammenliknet med de som har tatt ut. Det å ta ut pensjon er tross alt en mer aktiv handling enn det å vente med å gjøre det. Det er derfor ikke urimelig å tro at de som har tatt ut (som gruppe betraktet) i større grad har tenkt gjennom og veid ulike argumenter opp mot hverandre, sammenliknet med de som ikke har tatt ut.

Tabell 5.1. Begrunnelser for å vente med å ta ut alderspensjon, etter ulike bakgrunnskjennetegn. Prosent

	Antall	Trenger ikke pensjonsinntekt når jeg er i jobb	Pensjonen ville blitt for lav	Forventer lang og aktiv pensjonstilværelse	Ville fått høyere skatt ved å ta ut	Oppnå høyere samlet pensjonsutbetaling	Det er økonomisk lønnsomt for meg	Har søkt, men fått avslag	Var ikke klar over muligheten
TOTAL		65,0	68,6	68,8	59,6	74,1	72,7	5,2	20,2
Kjønn		--	*	--	--	--	--	--	*
Menn	811	66,5	66,4	69,3	60,2	72,5	71,5	4,8	22,3
Kvinner	572	62,9	71,9	68,0	58,6	76,2	74,3	5,8	17,0
Utdanning		**	*	*	--	--	--	**	*
Ikke svart	69	42,0	63,8	62,3	55,9	68,1	62,3	5,8	26,1
Grunnskole	133	51,9	72,2	62,4	60,9	71,4	67,7	6,8	29,9
Videregående	426	54,2	71,8	66,0	58,4	73,2	73,2	7,5	20,4
Høyere utdanning opp til 4 år	399	71,9	69,9	72,7	62,9	77,7	75,9	4,0	17,5
Høyere utdanning over 4 år	346	79,8	61,7	70,7	56,4	72,3	71,9	2,6	18,3
<i>Vet ikke / vil ikke svare</i>	11	72,7	90,9	90,9	90,9	90,9	90,9	27,3	9,1
Sektor		--	--	--	--	*	--	--	--
Privat med AFP	366	62,6	66,0	66,6	58,9	70,7	69,4	4,9	20,3
Privat uten AFP	588	65,3	68,7	67,2	58,1	72,9	75,5	4,4	19,6
Offentlig	430	66,7	70,7	72,8	62,1	78,6	71,6	6,3	20,9
Inntekt 2010		**	--	**	**	*	--	--	--
Første kvintil	271	60,1	67,2	64,6	50,9	67,3	67,6	8,1	21,0
Andre kvintil	261	56,3	71,8	68,6	60,5	78,2	77,1	6,9	22,5
Tredje kvintil	274	61,3	71,2	66,8	58,8	75,2	72,6	4,0	20,4
Fjerde kvintil	270	72,2	68,9	72,9	67,8	75,9	74,1	3,3	20,7
Femte kvintil	303	74,6	65,0	71,6	60,3	74,8	72,8	4,3	16,6
Forventet levealder		**	--	**	**	**	**	--	--
Ikke svart	140	47,9	59,3	51,4	45,7	60,7	53,6	4,3	16,4
Vesentlig kortere	19	52,6	68,4	21,1	42,1	42,1	57,9	10,5	16,7
Noe kortere	184	64,1	67,4	60,7	56,0	65,6	66,3	6,6	27,2
Omtrent like lenge	602	66,9	70,6	68,8	60,4	77,8	75,8	4,6	19,9
Noe lenger	312	68,6	68,6	79,2	65,4	76,0	76,7	4,8	18,3
Vesentlig lenger	94	70,2	67,0	81,9	63,4	80,9	77,7	6,5	18,1
<i>Vet ikke / vil ikke svare</i>	33	66,7	81,8	78,8	66,7	90,6	84,8	9,4	27,3
Gjeld		*	*	--	--	*	--	--	**
Ikke svart	66	47,0	60,6	61,5	61,5	61,5	60,6	3,1	28,8
Ingen	479	64,7	63,5	68,1	55,3	70,2	70,8	5,0	14,8

	Antall	Trenger ikke pensjonsinntekt når jeg er i jobb	Pensjonen ville blitt for lav	Forventer lang og aktiv pensjonstilværelse	Ville fått høyere skatt ved å ta ut	Oppnå høyere samlet pensjonsutbetaling	Det er økonomisk lønnsomt for meg	Har søkt, men fått avslag	Var ikke klar over muligheten
0-200 000	206	59,7	71,5	69,6	61,4	77,8	73,3	3,9	18,8
200 000 - 600 000	270	68,5	73,7	67,4	62,2	75,9	74,8	5,9	23,3
Over 600 000	352	69,3	70,7	71,6	61,1	77,6	74,7	6,0	23,9
<i>Vet ikke / vil ikke svare</i>	<i>10</i>	<i>60,0</i>	<i>90,0</i>	<i>77,8</i>	<i>90,0</i>	<i>90,0</i>	<i>90,0</i>	<i>10,0</i>	<i>33,3</i>
Betalt formuesskatt		**	**	--	--	--	--	--	**
Ikke svart	17	48,6	54,3	62,9	54,3	65,7	60,0	5,9	25,7
Ja	530	69,3	65,4	69,2	61,6	72,8	71,6	4,4	16,7
Nei	292	61,0	74,7	68,1	55,6	77,2	74,9	5,8	24,0
<i>Vet ikke / usikker</i>	<i>61</i>	<i>58,1</i>	<i>68,6</i>	<i>70,5</i>	<i>63,8</i>	<i>71,4</i>	<i>73,3</i>	<i>7,6</i>	<i>25,7</i>
Planer om å redusere arbeidstiden?		--	--	**	--	*	**	*	--
Ikke svart	21	38,1	50,0	33,3	33,3	50,0	38,1	9,5	22,7
Nei	917	64,8	68,8	69,9	60,1	75,1	73,6	4,6	19,2
Ja, jobbe mindre	245	69,4	66,5	68,6	59,6	72,7	73,1	5,3	20,8
Ja, jobbe mer	11	72,7	90,0	90,0	40,0	100,0	90,0	27,3	40,0
Usikker	189	63,0	71,6	66,1	61,4	72,1	70,5	6,3	22,6

6. Planer for arbeid og pensjon

Vi har i de foregående kapitlene tatt for oss hva ulike grupper har gjort, og hvilke begrunnelser de gir for henholdsvis å ha tatt ut eller å ha ventet med å ta ut pensjon. I dette kapitlet er perspektivet mer framtidrettet, med fokus på hvilke planer respondentene har for arbeid og pensjon de nærmeste årene, enten de har tatt ut pensjon eller ei.

6.1 Forventet uttaksalder blant de som ikke har tatt ut pensjon

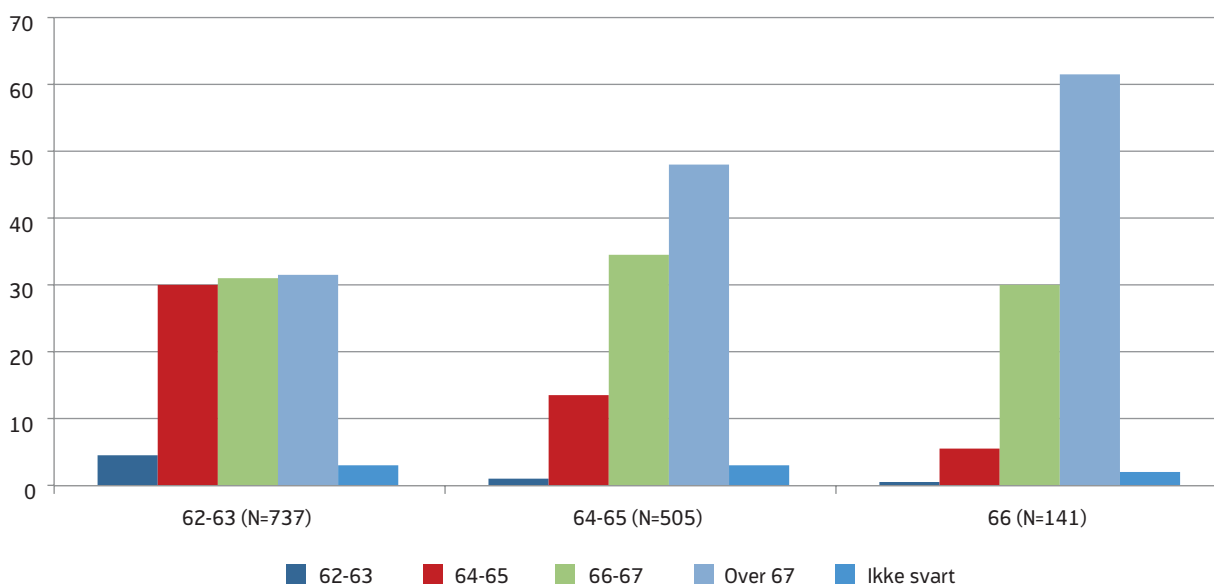
I undersøkelsen spurte vi de som ikke har tatt ut, om når de tror de vil ta ut alderspensjon fra folketrygden. Svarene er gjengitt i figur 6.1, splittet på aldersgrupper.

Som det framgår av denne figuren, planlegger mange av de som ikke har tatt ut pensjon å vente med

uttaket til de er over 67 år. I de to øverste aldersgruppene er dette det klart vanligste svaret, mens det er mer spredning i den yngste aldersgruppen. Det kan synes overraskende at såpass mange vil vente såpass lenge med å ta ut pensjon. Hittil har erfaringen med fleksibel pensjonering vist at få utsetter uttaket til etter 67 års alder.¹⁶ Samtidig kan det tenkes at noen vil revurdere situasjonen etter hvert og starte uttaket tidligere enn anslått.

Anslagene for når man vil ta ut pensjon avhenger – ikke overraskende – av hvor gammel man er på svartidspunktet. Dette er naturlig, da det skjer en kontinuerlig seleksjon med økt alder. De som ikke har tatt ut pensjon utgjør en stadig mer selektert gruppe, når man beveger seg oppover aldersskalaen. Det at enkelte sier de vil ta ut pensjon i en alder som er lavere enn alderen de har på svartidspunktet, kan

Figur 6.1. Forventet alder for uttak av alderspensjon fra folketrygden, etter alder i oktober 2012. (Kun personer som ikke har tatt ut). Prosent

¹⁶ Vi må muligens ta høyde for at svarkategoriene kan ha blitt misforstått av noen, på den måte at «over 67» kan ha blitt tolket som «67 år og eldre».

vi ikke se noen annen forklaring på enn en viss andel upresise svar.

6.2 Arbeidsnedtrapping

Som vi var inne på i kapittel 3, og som vist i tabell 6.1 under, har om lag en fjerdedel av de som har tatt ut pensjon trappet ned arbeidsinnsatsen enten samtidig som de tok ut eller i perioden etterpå. Dette gjelder i noe større grad for kvinner enn for menn. Samtidig oppga altså om lag 40 prosent at ønsket om å jobbe mindre hadde betydning for deres valg om å ta ut pensjon. Det vil si at det er en del som har til hensikt å bruke pensjonsuttaket som ledd i en tenkt

arbeidsnedtrapping som foreløpig ikke er blitt realisert.

For å kunne gjennomføre en slik plan er man avhengig av å ha en arbeidsplass hvor det både er praktisk mulig og akseptert fra arbeidsgivers side å redusere stillingsprosent.¹⁷ Dette synes å være tilfelle for flertallet av våre respondenter. Både blant de som har tatt ut og de som ikke har tatt ut pensjon, svarer om lag 60 prosent at de har mulighet til å redusere arbeidstiden ved sin nåværende arbeidsplass (tabell 6.2). Det er likevel ikke så mange som har planer om å endre stillingsprosent i løpet av de neste to årene. Dette gjelder 23 prosent

Tabell 6.1. Andel som reduserte arbeidstiden da de tok ut alderspensjon, etter kjønn. Prosent

	Kvinner	Menn	Total	Sign.
Reduserte du arbeidstiden ved uttak av pensjon?	(N=563)	(N=1422)	(N=1985)	*
Nei	66,8	71,7	70,2	
Ja	24,2	19,9	21,1	
Nei, men har redusert siden	3,4	4,6	4,2	
Ikke svart	5,7	3,9	4,4	

Tabell 6.2. Svarfordeling på spørsmål om arbeidsnedtrapping, etter om en har tatt ut pensjon eller ikke. Prosent

	Tatt ut	Ikke tatt ut	Totalt	Sign.
Har du mulighet til å redusere arbeidstiden på din nåværende arbeidsplass?	(N=1718)	(N=1653)	(N=3371)	---
Ja	59,5	59,9	59,7	
Nei	17,2	16,3	16,8	
Usikker/vet ikke	21,7	22,6	22,2	
Ikke svart	1,6	1,2	1,4	
Har du planer om å endre stillingsprosent innen de neste to årene?				**
Nei	60,2	66,2	63,2	
Ja, jobbe mindre	22,8	17,5	20,2	
Ja, jobbe mer	0,7	0,7	0,8	
Usikker / vet ikke	14,8	14,0	14,4	
Ikke svart	1,5	1,5	1,5	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

¹⁷ Det er ifølge arbeidsmiljøloven en lovfestet rett for arbeidstakere over 62 år til å arbeide deltid dersom det kan gjennomføres uten vesentlig ulempe for bedriften.

av de som har tatt ut pensjon og 18 prosent av de som ikke har tatt ut. Forskjellen mellom de to gruppene er signifikant, og bekrefter at noen bruker tidlig uttak som ledd i arbeidsnedtrapping. Riktignok er forskjellen ikke overveldende, men det må tas i betraktning at de som har tatt ut pensjon i gjennomsnitt har et noe lavere potensial for endring av stillingsprosent, da en fjerdedel av dem allerede har redusert stillingsprosenten.

6.3 Mange vil stå lenge i jobb

Mens pensjonsalder tidligere var ensbetydende med alderen da man sluttet å jobbe og gikk over til å motta pensjon, er det med det nye pensjons-systemet nødvendig å skille mellom uttaksalder på den ene side og avgangsalder på den annen. I undersøkelsen var vi interessert i å vite hvor lenge respondentene ser for seg å stå i jobb, og i hvilken grad dette henger sammen med uttak av alderspensjon.

Tabell 6.3. Forventet alder for avgang fra arbeidslivet blant ulike aldersgrupper, etter hvorvidt man har tatt ut alderspensjon eller ikke. Prosent

	Tatt ut	Ikke tatt ut	Total	Sign.
62- og 63-åringer	(N = 831)	(N = 873)	(N = 1704)	**
62-63 år	2,5	2,7	2,6	
64-65 år	28,4	32,5	30,5	
66-67 år	41,2	32,0	36,4	
Over 67 år	26,2	31,6	29,0	
Ikke svart	1,7	1,1	1,4	
64- og 65-åringer	(N = 674)	(N = 597)	(N = 1271)	*
62-63 år	0,7	0,2	0,5	
64-65 år	16,3	13,6	15,0	
66-67 år	41,2	36,7	39,1	
Over 67 år	40,7	47,2	43,7	
Ikke svart	1,0	2,3	1,7	
66-åringer	(N = 213)	(N = 183)	(N = 396)	---
62-63 år	0,9	0,0	0,5	
64-65 år	10,8	6,0	8,6	
66-67 år	31,5	26,8	29,3	
Over 67 år	56,3	65,6	60,6	
Ikke svart	0,5	1,6	1,0	
Totalt	(N = 1718)	(N = 1653)	(N = 3371)	**
62-63 år	1,7	1,5	1,6	
64-65 år	21,5	22,7	22,1	
66-67 år	40,0	33,1	36,6	
Over 67 år	35,6	41,0	38,2	
Ikke svart	1,3	1,5	1,5	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

Tabell 6.3 viser forventet avgangsalder for ulike aldersgrupper, etter hvorvidt man på svartidspunktet har tatt ut pensjon eller ikke.

Det er som ventet forskjeller i anslått avgangsalder mellom de som har tatt ut alderspensjon og de som ikke har gjort det. De som har tatt ut, planlegger i gjennomsnitt å slutte å jobbe tidligere enn de som ikke har tatt ut pensjon. Dette er heller ikke overraskende, sett i lys av funnene over om tidlig uttak av alderspensjon som et ledd i en pågående eller planlagt arbeidsnedtrapping.

På samme måte som på spørsmålet om uttaksalder, er det mest variasjon i svarene til den yngste aldersgruppa. Dette er logisk, ettersom denne gruppa er mest heterogen. Jo høyere alder, desto mer selektert er de som fortsatt er i jobb – både når det gjelder evne, motivasjon og muligheter til å stå i arbeid.

Det er ellers verdt å bemerke at mange planlegger å jobbe til de er over 67 år.¹⁸ Samlet sett er dette faktisk det mest utbredte svaret (38 prosent), noe som må sies å være litt overraskende om vi sammenlikner med erfaringstall. Frem til i dag har det vært relativt få som faktisk jobber som 67-åring og eldre. Ved utgangen av første kvartal 2013 var for eksempel 16 prosent av alderspensjonistene mellom 67 og 69 år fortsatt i et arbeidsforhold (NAV 2013). Dette er ikke direkte sammenlignbart med andelen som har svart på vår undersøkelse, men viser at det er relativt uvanlig for de over 67 år å fortsette i jobb. Dersom våre respondenters svar på dette spørsmålet kan ses som representativt for en faktisk endringstendens, må dette sies å være oppløftende med tanke på at en av hovedintensjonene med pensjonsreformen var å få flere til å stå lenger i arbeid. Vi vil i neste underkapittel se nærmere på hva som kjennetegner de som sier de vil stå lengst i arbeid.

¹⁸ Også her kan det tenkes at enkelte har misforstått svarkategoriene (jf. fotnote 19).

6.4 Hva kjennetegner de som vil stå lengst i arbeid?

Den følgende analysen er basert på en logistisk regresjon av hvorvidt en ser for seg å jobbe til over 67 års alder eller ei.¹⁹ Resultatene er presentert som

Tabell 6.4. Forskjell i sannsynlighet for å svare at en vil jobbe lenger enn til 67 års alder, etter utvalgte kjennetegn, sammenliknet med referanseperson. Prosentpoeng

Kjennetegn	Forskjell i sannsynlighet
62 år	-13
63 år	-10
65 år	13
66 år	24
Tatt ut alderspensjon	-6
Kvinne	0
Skal jobbe mindre neste 2 år	-10
Har ikke mulighet til å jobbe mindre	-8
Lang universitetsutdanning	15
Har barn	0
Har gjeld	0
Betalte ikke formuesskatt	0
Inntekt 2010	0
Vurderer egen helse som svært god	10
Vurderer egen helse som god	6
Vurderer egen levealder som noe lengre enn snitt	8
Privat sektor med rett til AFP	0
Offentlig sektor	0
Yrke	0
Jobber i industri	-14
Jobber i elektrisitet, vann og renovasjon	-16
Jobber i undervisning	-14
Øvrige næringer	0

Referanseperson: Mann på 64 år, ikke tatt ut alderspensjon, har ikke planer om å endre stillingsprosent, har mulighet til å jobbe mindre, videregående utdanning, ikke barn, sivilstand gift. Har ikke gjeld, betaler formuesskatt, middels høy inntekt i 2010, vurderer egen helse som middels, vurderer egen levealder som gjennomsnittlig, jobber i privat sektor uten rett til AFP, i høy-skoleyrke og innen transport og lagring. **Sannsynligheten for at referansepersonen svarer at han vil jobbe til etter fylte 67 år er 43 prosent.**

¹⁹ Metoden er beskrevet i kapittel 2.

forskjeller i sannsynlighet for å ville jobbe så lenge, sammenliknet med en definert referanseperson (tabell 6.4).²⁰ Vi har i tillegg utført separate regresjoner for henholdsvis de som har tatt ut og de som ikke har tatt ut pensjon. Resultatene fra disse regresjonene er kun gjengitt i vedlegg (tabell V4 og V5), men de viktigste funnene blir kommentert under.

Sannsynligheten for å se for seg at man skal jobbe til etter fylte 67 år øker klart med økende alder. Dette er rimelig, da de eldre er nærmere den aktuelle alderen på svartidspunktet, men også siden det vil være en gradvis mer selektert gruppe som fortsatt står i jobb med økende alder.

Vi ser igjen at personer som har tatt ut alderspensjon i noe mindre grad har tenkt å stå i jobb til etter 67 års alder. Kontrollert for andre variabler, har de som har tatt ut pensjon seks prosentpoeng lavere sannsynlighet for å ville jobbe så lenge, sammenliknet med de som ikke har tatt ut.

Uavhengig av om de har tatt ut pensjon eller ikke, har personer som planlegger å redusere stillingsprosenten innen de neste to årene lavere sannsynlighet for å ville jobbe lenge enn personer som ikke planlegger å redusere stillingsprosent. Delvis nedtrapping og endelig avgang fra arbeidslivet henger altså sammen.

Også *muligheten* til å jobbe mindre på nåværende arbeidsplass ser ut til å påvirke planlagt tidspunkt for uttrede fra arbeidslivet. De som ikke har mulighet til å trappe ned gradvis i sin nåværende jobb, planlegger en tidligere avgang fra arbeidslivet enn de som har en slik mulighet.

Det er ingen forskjell mellom kvinner og menn når det gjelder ambisjonen om å stå lenge i arbeid. Derimot ser vi at personer med lang universitets- eller høyskoleutdanning i klart større grad planlegger å jobbe til etter 67 års alder. Dette kan tenkes å reflektere at høyt utdannede ofte har kommet senere ut i arbeidslivet enn personer med kortere utdanning,

i tillegg til at de kan tenkes å ha jobber som er bedre egnet til å stå lenge i, for eksempel på grunn av mindre fysisk slitasje eller større fleksibilitet.

Når det gjelder økonomi, finner vi ingen forskjell i ambisjonen om å jobbe lenge mellom ulike inntektsgrupper. Det betyr at det er andre faktorer som avgjør om de ønsker å stå lenge i jobb, slik som god helse og interessante jobber. Det er heller ikke utslagsgivende om man har gjeld eller om man betaler formuesskatt.

Det er naturlig nok en sammenheng mellom selv-vurdert helse og ønsket om å stå lenge i jobb. Signifikant flere av de som vurderer egen helse som god eller svært god vil jobbe etter fylte 67 år, med en økt jobbsannsynlighet på henholdsvis 6 og 10 prosentpoeng. Det samme finner vi for de som tror de vil leve lenger enn gjennomsnittet.

Vi finner ingen forskjeller mellom sektorer og yrkesgrupper når det gjelder anslått avgangsalder, men enkelte næringsgrupper skiller seg ut. Blant annet ser industriarbeidere og personer som jobber innen undervisning ut til å ønske å slutte i jobben tidligere enn andre grupper.

Når vi ser på de som har tatt ut og de som ikke har tatt ut alderspensjon hver for seg, kan vi inkludere spørsmålene om hvilke faktorer som hadde betydning for valget av uttak/ikke uttak. Vi finner da at noen av begrunnelsene for å ta ut pensjon korresponderer med tilbøyeligheten til å ville jobbe etter fylte 67 år (tabell V4 i vedlegg). For eksempel er det slik at de som tok ut pensjon for å kunne jobbe mindre, planlegger å slutte i jobb tidligere enn de som ikke gjorde det. Dette synes rimelig, da disse personene etter alt å dømme har benyttet den fleksible uttaksalderen som et ledd i en gradvis nedtrapping fra arbeidslivet.

De som mener det var økonomisk lønnsomt å ta ut pensjonen tidlig, planlegger å jobbe lenger enn de som ikke begrunner uttaket med økonomisk lønnsomhet. Dette funnet virker også rimelig. Jo lenger en planlegger å jobbe etter fylte 62, desto mer relevant er det å vurdere spørsmålet om lønnsomhet fordi intervallet for valg av uttaksalder da blir større.

²⁰ Vi viser i tabell 6.4 kun de mest interessante resultatene. Fullstendige resultater er gjengitt i vedlegg (tabell V3). Som i tabell 3.1 presenteres forskjellene som 0 dersom variablene ikke er signifikante på 5 %-nivå.

Forskjellen kan kanskje også reflektere at de som planlegger å slutte tidlig i arbeid i mindre grad er opptatt av lønnsomheten ved tidlig uttak, men rett og slett mener de trenger pengene, ettersom de snart skal slutte i arbeid.

De som oppgir at tanken om å spare pengene hadde betydning for pensjonsuttaket, planlegger å tre ut av arbeidslivet tidligere enn de som ikke har noen slike intensjoner. Dette kan ha sammenheng med at det er kort tid mellom uttak av alderspensjon og uttrede fra arbeidslivet. Dermed kan det tenkes at de ønsker å spare penger til den første perioden i pensjonisttilværelsen, for å ha mer å leve for som «ung» pensjonist.

I motsetning til mønsteret for alle respondenter totalt, finner vi blant de som har tatt ut pensjon noen signifikante forskjeller mellom inntektsgrupper med hensyn til hvor lenge man ser for seg å jobbe. Det samme gjelder spørsmålet om gjeld. Her svarer de med inntekt rett over medianen i større grad enn andre at de planlegger å jobbe lenge. Tilsvarende svarer de med mest gjeld at de planlegger å jobbe lenger enn de øvrige gruppene.

Det er signifikant forskjell mellom sektorer når vi ser på kun de som har tatt ut alderspensjon. De som jobber i privat sektor uten rett til AFP svarer at de tror de vil stå lenger i jobb enn både de i privat sektor med rett til AFP og de i offentlig sektor. Dette stemmer bra med tidligere funn, hvor det er de som jobber i privat sektor uten rett til AFP som står lengst i jobb (Dahl og Lien 2013).

Blant de som ikke har tatt ut alderspensjon, har vi også sett nærmere på hvorvidt begrunnelsene for

å vente med pensjonsuttaket har noen sammenheng med jobbplaner. Vi finner her at bare én av begrunnelsene har en signifikant effekt. De som har latt være å ta ut fordi de mener pensjonen ville blitt for lav ønsker i mindre grad enn andre å jobbe til etter fylte 67 år. Dette kan muligens reflektere at de i større grad enn andre ser seg tvunget til å fortsette i jobb nå, men egentlig ønsker å slutte så snart de mener de har en pensjon de kan leve av. Dette finner vi igjen når vi ser på inntekten. Det er de i den laveste inntektsgruppen som skiller seg signifikant fra de andre. Disse ønsker i langt mindre grad enn andre å fortsette i jobb etter fylte 67 år. Dette er rimelig siden disse får mindre igjen for å jobbe.

6.5 Oppsummering

Vi har i dette kapitlet sett at et flertall av de som ikke har tatt ut alderspensjon fra folketrygden, sier de vil vente til de er over 67 år gamle før de starter uttak av pensjon.

Om lag en fjerdedel av de som har tatt ut pensjon har trappet ned arbeidsinnsatsen, og nesten like mange oppgir å ha planer om å gjøre dette i løpet av to år. Blant de som ikke har tatt ut, er det litt færre som har planer om å trappe ned arbeidsinnsatsen innenfor denne tidshorisonen.

De som har tatt ut pensjon forventer i gjennomsnitt å tre helt ut av arbeidslivet tidligere enn de som ikke har tatt ut. Forholdsvis mange (38 prosent av alle respondenter) ser imidlertid for seg å jobbe til de er over 67 år. Dette gjelder særlig de som ikke har tatt ut pensjon, samt personer med høyere utdanning og personer som forventer å leve lenger enn gjennomsnitt.

7. Kunnskap om alderspensjon

Pensjonsreformen førte med seg store og grunnleggende endringer i det norske pensjonssystemet som det er rimelig å anta at det kan ta tid for befolkningen å sette seg inn i. Det er en utfordring ved alle store lovendringsprosesser å sørge for at alle som har behov for det klarer å tilegne seg oppdatert kunnskap om hvilke regler som gjelder for dem. Vi ønsket å benytte denne undersøkelsen til å kartlegge i hvilken grad arbeidstakere i alderen 62–66 år har fått med seg viktige sider av pensjonsreformen. Disse kunnskapsspørsmålene var da naturlig nok mest orientert mot undersøkelsens tema, å kombinere arbeid med pensjon, men omfatter også noen andre sider av reformen.

I tillegg til å undersøke kunnskapsnivået, var det ønskelig å få innsikt i hvilke informasjonskilder respondentene har benyttet når det gjelder å skaffe seg relevant kunnskap, samt hvilke kilder de mente hadde hatt betydning for egne valg. I dette kapitlet presenteres svarene på disse spørsmålene, splittet på hvorvidt man har tatt ut eller ikke tatt ut pensjon.

7.1 Mange har god kunnskap

Respondentene ble bedt om å vurdere sin egen kjennskap til de nye reglene for alderspensjon på en skala fra svært god til svært dårlig. Totalt mener i underkant av 30 prosent å ha god eller svært god kunnskap, mens litt færre mener å ha dårlig eller svært dårlig kunnskap (tabell 7.1). Resten – nærmere bestemt 37 prosent – plasserer seg midt på treet. Tyngdepunktet i svarene ligger således litt over middels.

Det er imidlertid stor forskjell mellom de som har tatt ut og de som ikke har tatt ut pensjon. Førstnevnte gruppe mener å ha klart bedre kunnskap. Dette skyldes trolig dels at de i større grad har vært nødt til å sette seg inn i regelverket, nettopp fordi de har tatt ut. Dette bekreftes også i svarene på spørsmålet om hvor mye tid en har brukt på å sette seg inn i det nye regelverket. Andelen som har brukt lite eller ingen tid er dobbelt så høy blant de som ikke har tatt ut sammenliknet med de som har tatt ut pensjon. Totalt sett har likevel et flertall av respondentene (62 prosent)

Tabell 7.1. Egenvurdert kunnskap om alderspensjon, etter hvorvidt man har tatt ut pensjon eller ikke. Prosent

	Tatt ut	Ikke tatt ut	Totalt	Sign.
Hvor god eller dårlig kjennskap vil du si at du har til hvordan du berøres av de nye reglene for alderspensjon?	<i>N=1718</i>	<i>N=1653</i>	<i>N=3371</i>	**
Svært god	6,1	2,5	4,4	
God	31,2	18,0	24,7	
Middels	41,5	32,4	37,0	
Dårlig	14,7	21,3	18,0	
Svært dårlig	5,5	12,0	8,7	
Ikke svart	1,0	13,7	7,3	
Hvor mye tid har du brukt på å sette deg inn i det nye regelverket?				**
Lite eller ingen tid	20,1	39,0	29,4	
Noe tid	69,5	54,5	62,2	
Mye tid	9,1	4,9	7,0	
Ikke svart	1,3	1,6	1,4	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

Tabell 7.2. Egenvurdert kunnskap om alderspensjon, etter kjønn. Prosent

	Kvinner	Menn	Totalt	Sign.
Hvor god eller dårlig kjennskap vil du si at du har til hvordan du berører av de nye reglene for alderspensjon?	<i>N=1263</i>	<i>N=2107</i>	<i>N=3370</i>	
Svært god	4,1	4,5	4,4	**
God	21,9	26,4	24,7	
Middels	38,5	36,1	37,0	
Dårlig	17,7	18,1	18,0	
Svært dårlig	8,3	8,9	8,7	
Ikke svart	9,5	5,9	7,3	
Hvor mye tid har du brukt på å sette deg inn i det nye regelverket?				---
Lite eller ingen tid	29,1	29,5	29,3	
Noe tid	61,8	62,4	62,2	
Mye tid	7,8	6,6	7,0	
Ikke svart	1,3	1,5	1,5	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

Tabell 7.3. Egenvurdert kunnskap om alderspensjon, etter utdanningsnivå. Prosent

	Grunnskole	Videregående	Universitet/høyskole (1-4 år)	Universitet/høyskole (Over 4 år)	Totalt	Sign.
Hvor god eller dårlig kjennskap vil du si at du har til hvordan du berører av de nye reglene for alderspensjon?	<i>N=402</i>	<i>N=1266</i>	<i>N=905</i>	<i>N=619</i>	<i>N=3372</i>	**
Svært god	2,2	4,3	4,9	5,7	4,4	
God	14,9	24,5	27,8	28,4	24,7	
Middels	35,6	40,0	35,6	32,6	37,0	
Dårlig	26,1	17,6	16,0	15,2	18,0	
Svært dårlig	13,2	8,1	7,2	9,7	8,7	
Ikke svart	8,0	5,5	8,5	8,4	7,3	
Hvor mye tid har du brukt på å sette deg inn i det nye regelverket?						**
Lite eller ingen tid	43,8	27,6	26,0	28,1	29,3	
Noe tid	48,5	64,6	65,2	63,3	62,2	
Mye tid	4,2	6,4	8,2	8,1	7,1	
Ikke svart	3,5	1,3	0,7	0,5	1,5	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

brukt noe tid på å sette seg inn i reformen. Kun en liten andel mener å ha brukt mye tid på dette.

Det kunne i utgangspunktet vært interessant å trekke inn svarene på kunnskapsspørsmålene i uttaksanalysen i kapittel 3, for å se om ulike kunnskapsgrunnlag gir ulik tilbøyelighet for å ta ut pensjon. Problemet med en slik kobling er imidlertid nettopp det vi skisserer over: At mange trolig først setter seg inn i regelverket når de har bestemt seg for å ta ut, eller i alle fall at kunnskapen øker som en følge av den beslutningen. Det ville dermed vært problematisk å gå ut fra at kausaliteten gikk den andre veien, fra kunnskap til beslutning om uttak. Vi har derfor valgt å se på kunnskapsspørsmålene for seg.

Til tross for at menn i større grad har tatt ut pensjon tidlig, er det ingen forskjell mellom kvinner og menn når det gjelder hvor mye tid en har brukt på å sette seg inn i regelverket (tabell 7.2). Menn vurderer likevel sitt kunnskapsnivå som noe bedre enn kvinnene i vårt utvalg.

Personer med høyere utdanning vurderer sin kunnskap som bedre enn lavt utdannede, og har også brukt mer tid på å sette seg inn i regelverket (tabell 7.3).

Dette er isolert sett litt paradoksalt sett i lys av at færre av dem har tatt ut pensjon. Vi så jo over at de som har tatt ut pensjon som gruppe betraktet har brukt mer tid på å sette seg inn i regelverket enn de som ikke har tatt ut. Forskjellen mellom utdanningsnivåer ville dermed trolig vært enda større om vi kun sammenliknet personer som har tatt ut (eventuelt ikke tatt ut). Dette kan muligens reflektere at personer med høy utdanning er mer aktive «kunnskapssøkere» i møte med pensjonssystemet, og kanskje også har bedre forutsetninger for å finne frem til og tilegne seg slik kunnskap, sammenliknet med lavt utdannede.

Vi finner også en sammenheng mellom inntektsnivå og kunnskap om pensjon (tabell 7.4). Personer med lav inntekt har i gjennomsnitt brukt mindre tid på å sette seg inn i regelverket, og vurderer også egen kunnskap som dårligere enn med personer med høyere inntekt.

Foruten spørsmålene om hvor mye tid respondentene har brukt på å sette seg inn i regelverket og hvordan de vurderer sin egen kunnskap om pensjonsreformen, inkluderte vi i undersøkelsen et knippe påstander om alderspensjon fra folketrygden. Respondentene ble bedt om å krysse av for enten «galt», «riktig» eller

Tabell 7.4. Egenvurdert kunnskap om alderspensjon, etter inntekt i 2010. Prosent

	Første kvintil	Andre kvintil	Tredje kvintil	Fjerde kvintil	Femte kvintil	Total	Sign.
Egenvurdert kunnskap	N=673	N=671	N=673	N=672	N=671	N=3360	**
Svært god	3,7	3,6	2,8	5,1	6,7	4,4	
God	19,5	22,5	23,8	26,9	31,0	24,7	
Middels	38,0	39,8	38,5	38,8	30,4	37,1	
Dårlig	19,8	18,0	18,9	15,9	17,1	17,9	
Svært dårlig	10,3	9,4	7,6	8,2	7,7	8,6	
Ikke svart	8,8	6,7	8,5	5,1	7,0	7,2	
Tid brukt på regelverk							*
Lite eller ingen tid	33,2	30,7	30,0	24,7	27,9	29,3	
Noe tid	58,3	61,8	61,2	67,3	62,4	62,2	
Mye tid	7,1	6,1	6,7	6,7	8,8	7,1	
Ikke svart	1,3	1,5	2,1	1,3	0,9	1,4	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

«vet ikke» på hver påstand.

Som det fremgår av tabell 7.5, har ni av ti respondenter fått med seg at det nå er mulig å ta ut alderspensjon fra folketrygden fra 62 års alder. Ikke uventet er andelen riktige svar her noe høyere blant de som har tatt ut pensjon.

Det er derimot langt større usikkerhet rundt universaliteten i ny uttaksalder (tabell 7.6). Kun et mindretall (37 prosent) angir korrekt at ikke alle kan ta ut

pensjon ved fylte 62 år. Forutsetningen for å kunne ta ut ved fylte 62 år, er altså at man må oppfylle visse opptjeningskriterier. Igjen er det flere riktige svar blant de som har tatt ut.

En påstand overraskende mange svarer feil på, er at alderspensjon fra folketrygden kommer automatisk ved fylte 67 år (tabell 7.7). Dette er altså ikke korrekt. Man er nødt til å søke om å starte uttak av alderspensjon, og det er nå mulig å utsette uttaket helt til 75 års alder. På denne påstanden er det de

Tabell 7.5. Påstand nr. 1 om alderspensjon, etter hvorvidt en har tatt ut pensjon eller ikke. Prosent

	Tatt ut	Ikke tatt ut	Total	Sign.
Det er nå mulig å ta ut alderspensjon fra folketrygden ved fylte 62 år.				**
Nei	2,0	5,1	3,5	
Ja	94,3	85,3	89,9	
Vet ikke	2,5	7,0	4,7	
Ikke svart	1,2	2,77	1,9	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

Tabell 7.6. Påstand nr. 2 om alderspensjon, etter hvorvidt en har tatt ut pensjon eller ikke. Prosent

	Tatt ut	Ikke tatt ut	Total	Sign.
Alle kan ta ut alderspensjon fra folketrygden ved fylte 62 år.				**
Nei	39,6	34,5	37,1	
Ja	44,2	40,3	42,3	
Vet ikke	13,9	21,9	17,8	
Ikke svart	2,3	3,3	2,8	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

Tabell 7.7. Påstand nr. 3 om alderspensjon, etter hvorvidt en har tatt ut pensjon eller ikke. Prosent

	Tatt ut	Ikke tatt ut	Total	Sign.
Alderspensjon fra folketrygden kommer automatisk ved fylte 67 år.				**
Nei	24,5	31,1	27,7	
Ja	61,9	54,4	58,2	
Vet ikke	11,6	11,4	11,5	
Ikke svart	2,0	3,1	2,6	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

som ikke har tatt ut pensjon som har høyest andel riktige svar.

To av tre har fått med seg at høy levealder gir insentiver til sent uttak av alderspensjon, som følge av levealdersjustering (tabell 7.8). En av fem har her svart «vet ikke», mens 12 prosent har svart feil. Det er imidlertid stor forskjell mellom gruppene på denne påstanden, ved at de som har tatt ut oftere svarer feil. Dette kan tyde på at noen har tatt beslutningen om tidlig uttak av pensjon på mangelfullt kunnskapsgrunnlag.

En påstand som svært mange har svart korrekt på – og ikke overraskende i lys av at det er undersøkelsens hovedtema – er at det nå er blitt mulig å ha full arbeidsinntekt ved siden av alderspensjon fra folketrygden (tabell 7.9). Som ventet er det flere blant de som har tatt ut pensjon som svarer riktig her, men totalandelen riktige svar er uansett helt oppe i 88 prosent.

De fleste har også fått med seg et av pensjonsreformens fremste virkemidler, nemlig at det er blitt mer lønnsomt å stå lenger i jobb (tabell 7.10). Totalt svarer 80 prosent riktig på denne, og også her er det noe flere riktige svar blant de som har tatt ut pensjon.

Omtrent like mange svarer riktig på påstanden om gradering, som hevder at alderspensjon nå kan tas ut med gradering mellom 20 og 100 prosent (tabell 7.11). Her er kunnskapsforskjellen i favør av de som har tatt ut pensjon enda klarere, med over 20 prosentpoengs forskjell i andel riktige svar. Blant de som har tatt ut, er det en klart større andel som her svarer at de ikke vet – noe som vitner om at de foreløpig ikke har satt seg inn i alle detaljene rundt uttak av pensjon.

Svært mange har også fått med seg at de årlige utbetalingene blir høyere ved høyere uttaksalder (tabell 7.12). Her er det nesten like mange i begge grupper (nær ni av ti) som svarer korrekt.

Tabell 7.8. Påstand nr. 4 om alderspensjon, etter hvorvidt en har tatt ut pensjon eller ikke. Prosent

	Tatt ut	Ikke tatt ut	Total	Sign.
For personer som kommer til å leve lenge, er det fordelaktig å ta ut alderspensjon fra folketrygden så tidlig som mulig.				**
Nei	58,1	73,2	65,5	
Ja	18,7	5,5	12,3	
Vet ikke	21,1	18,4	19,8	
Ikke svart	2,1	2,8	2,5	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

Tabell 7.9. Påstand nr. 5 om alderspensjon, etter hvorvidt en har tatt ut pensjon eller ikke. Prosent

	Tatt ut	Ikke tatt ut	Total	Sign.
Det er mulig å ha full arbeidsinntekt og samtidig motta alderspensjon fra folketrygden.				**
Nei	1,7	6,5	4,1	
Ja	94,4	80,9	87,8	
Vet ikke	2,4	10,0	6,2	
Ikke svart	1,4	2,5	2,0	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

Tabell 7.10. Påstand nr. 6 om alderspensjon, etter hvorvidt en har tatt ut pensjon eller ikke. Prosent

	Tatt ut	Ikke tatt ut	Total	Sign.
Pensjonsreformen har gjort det mer lønnsomt å stå lenger i arbeid.				**
Nei	3,2	3,6	3,4	
Ja	83,5	75,3	79,5	
Vet ikke	11,6	18,1	14,8	
Ikke svart	1,7	3,0	2,3	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

Tabell 7.11. Påstand nr. 7 om alderspensjon, etter hvorvidt en har tatt ut pensjon eller ikke. Prosent

	Tatt ut	Ikke tatt ut	Total	Sign.
Alderspensjon fra folketrygden kan nå tas ut med en gradering mellom 20 og 100 prosent.				**
Nei	1,9	3,7	2,8	
Ja	89,5	67,7	78,8	
Vet ikke	7,0	26,0	16,3	
Ikke svart	1,6	2,5	2,1	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

Tabell 7.12. Påstand nr. 8 om alderspensjon, etter hvorvidt en har tatt ut pensjon eller ikke. Prosent

	Tatt ut	Ikke tatt ut	Total	Sign.
Venter man med å ta ut alderspensjon fra folketrygden, blir de årlige utbetalingene høyere.				*
Nei	3,0	2,7	2,9	
Ja	90,4	87,7	89,1	
Vet ikke	5,1	7,6	6,3	
Ikke svart	1,5	1,9	1,7	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

Tabell 7.13. Påstand nr. 9 om alderspensjon, etter hvorvidt en har tatt ut pensjon eller ikke. Prosent

	Tatt ut	Ikke tatt ut	Total	Sign.
Min tjenstepensjonsordning sikrer at min samlede årlige pensjon ikke reduseres, selv om jeg tar ut alderspensjon fra folketrygden før 67 års alder.				**
Nei	35,2	37,5	36,3	
Ja	25,2	17,4	21,4	
Vet ikke	36,2	41,7	38,9	
Ikke svart	3,3	3,3	3,3	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

Det er imidlertid en god del som svarer feil på den siste påstanden – om at tjenstepensjon kan motvirke mekanismen med at de årlige utbetalingene reduseres ved tidlig uttak (tabell 7.13). Dette er en gal påstand, men en femtedel har her svart at påstanden stemmer. Andelen som tror dette stemmer er høyest blant de som har tatt ut pensjon tidlig, noe som kan tyde på at enkelte kan ha bestemt seg for å ta ut alderspensjon tidlig på feil premisser.

Vi stilte også et spørsmål om hvor mye man trodde den årlige pensjonen økte ved å utsette uttaket med ett år (tabell 7.14). Riktig svar er her ca. 5 prosent, noe bare 40 prosent av respondentene har fått med seg. Ganske mange tror det har lavere effekt enn 5 prosent. Det kan dermed se ut til at noen har tatt ut pensjon tidlig i den tro at dette har mindre effekt på de årlige utbetalingene enn det faktisk har.

Samlet sett kan vi likevel slå fast at mange har fått med seg hovedtrekkene i pensjonsreformen. På flere av påstandene er andelen som svarer korrekt oppe i 80–90 prosent, noe som må sies å være bra. Samtidig viser det seg at enkelte aspekter ved reformen i mindre grad har festet seg. Når vi slår sammen antall korrekt besvarte påstander, ser vi at mange har svart riktig på et flertall av påstandene (tabell 7.15). Totalt har over 90 prosent svart riktig på minst fire påstander, mens om lag to tredjedeler har svart riktig på seks påstander – og 17 prosent har svart riktig på minst åtte av ni påstander. Dette må sies å være et bra resultat, med tanke på hvor store endringer pensjonsreformen faktisk har ført med seg på relativt kort tid.

Menn har svart riktig på litt flere påstander enn kvinner, mens høyt utdannede og personer med høy inntekt har svart riktig på flere påstander enn lavt utdannede og personer med lave inntekter. I tillegg har de som har tatt ut pensjon svart riktig på flere påstander enn de som ikke har tatt ut. Alle disse forskjellene står i henhold til svarene på egenvurdert kunnskap om pensjon, slik at det ser ut til at respondentenes egenvurdering er i bra samsvar med deres faktiske kunnskapsnivå.

7.2 Hvilke informasjonskilder bruker folk for å få kunnskap om pensjon?

Det finnes mange mulige kilder til informasjon om alderspensjon fra folketrygden, om ikke alle nødvendigvis er like pålitelige. Media har jevnlig saker om hva som lønner seg for den enkelte, og flere pensjonsekspertter har vært på banen med sine anbefalinger. I denne undersøkelsen ønsket vi derfor å finne ut litt mer om hvilke kilder til informasjon folk faktisk bruker, samt hvilke de opplever som viktige for sine valg.

Figur 7.1 viser hvilke informasjonskilder respondentene oppgir å ha benyttet for å skaffe seg kunnskap om alderspensjon, splittet på hvorvidt en har tatt ut pensjon eller ei. For det første kan vi slå fast at de som har tatt ut pensjon, i sum har benyttet flere informasjonskilder enn de som ikke har tatt ut. Dette synes å støtte opp under vår vurdering av det å ta ut pensjon som et mer aktivt valg enn ikke å ta ut. De som har tatt ut pensjon kan dermed trolig sies (i gjennomsnitt) å ha gjort et mer bevisst valg, enn de som ikke har tatt ut. Så vil det selvsagt være store individuelle variasjoner fra dette bildet.

De tre mest brukte informasjonskildene blant våre respondenter er NAVs nettside Din Pensjon, arbeidsgiver/kollegaer, samt det lokale NAV-kontoret. Førstnevnte er brukt av om lag halvparten av alle som har tatt ut pensjon, og drøyt 30 prosent av de som ikke har tatt ut. Arbeidsgiver/kolleger er brukt av om lag 40 prosent av begge grupper, mens det lokale NAV-kontoret er brukt av over dobbelt så mange blant de som har tatt ut sammenliknet med de som ikke har tatt ut pensjon (drøyt 40 versus 20 prosent). Forskjellen i bruk av informasjonskilder mellom de som har tatt ut og de som ikke har tatt ut, går i all hovedsak på hvorvidt de har brukt NAV-kildene eller ei. Dette er naturlig ettersom det å kontakte NAV rimeligvis vil være mer aktuelt for en som har bestemt seg for å ta ut pensjon. Samtidig har altså så mange som en tredjedel av de som ikke har tatt ut pensjon også benyttet seg av NAV-tjenesten Din Pensjon. Dette er en relativt ny tjeneste hvor man kan logge seg inn og få oversikt over egen pensjonsopptjening, beregne fremtidig alderspensjon og søke om alderspensjon, for å nevne noe. Til

Tabell 7.14. Svar på spørsmål om effekten av å utsette pensjonsuttaket med ett år, etter hvorvidt en har tatt ut eller ikke. Prosent

	Tatt ut	Ikke tatt ut	Total	Sign.
Hvor stor effekt på de årlige utbetalingene tror du det har å utsette uttaket av alderspensjon fra folketrygden med ett år?				**
Ingen effekt	6,2	10,3	8,2	
1-2 % høyere utbetaling	30,6	25,7	28,2	
Ca. 5 % høyere utbetaling	43,2	37,0	40,1	
Ca. 10 prosent høyere utbetaling	10,8	12,2	11,5	
Usikker / vet ikke	3,9	7,1	5,4	
Ikke svart	5,3	7,8	6,5	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

Tabell 7.15. Antall riktige påstander om alderspensjon, etter kjønn, utdanningsnivå, inntekt og hvorvidt en har tatt ut pensjon eller ikke. Prosent

	0-1	2-3	4-5	6-7	8-9	Sign.
TOTALT	3,1	6,4	25,5	47,8	17,2	
Tatt ut alderspensjon?						**
Ja	1,4	4,3	26,2	50,3	17,8	
Nei	4,8	8,6	24,7	45,3	16,6	
Kjønn						*
Kvinne	3,4	8,0	25,7	45,5	17,3	
Mann	2,8	5,5	25,3	49,2	17,2	
Utdanningsnivå						**
Grunnskole	5,5	11,5	34,5	39,0	9,5	
Videregående	2,5	6,0	26,1	48,3	17,2	
Høyskole- og universitetsutdanning, 1-4 år	1,8	4,5	21,7	49,6	22,4	
Høyskole- og universitetsutdanning, over 4 år	2,9	5,7	23,6	52,2	15,7	
Inntekt i 2010						**
Første kvintil	4,7	6,2	28,8	44,2	16,0	
Andre kvintil	1,9	9,4	26,4	45,5	16,8	
Tredje kvintil	3,0	5,6	26,9	48,8	15,7	
Fjerde kvintil	2,8	5,3	22,3	50,5	19,0	
Femte kvintil	2,7	5,5	23,2	50,1	18,5	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

sammenlikning er det forholdsvis få i begge grupper som har benyttet seg av NAV Kontaktsenter Pensjon, et veiledningssenter som ble åpnet 1. juli 2011 for å besvare spørsmål om pensjon.

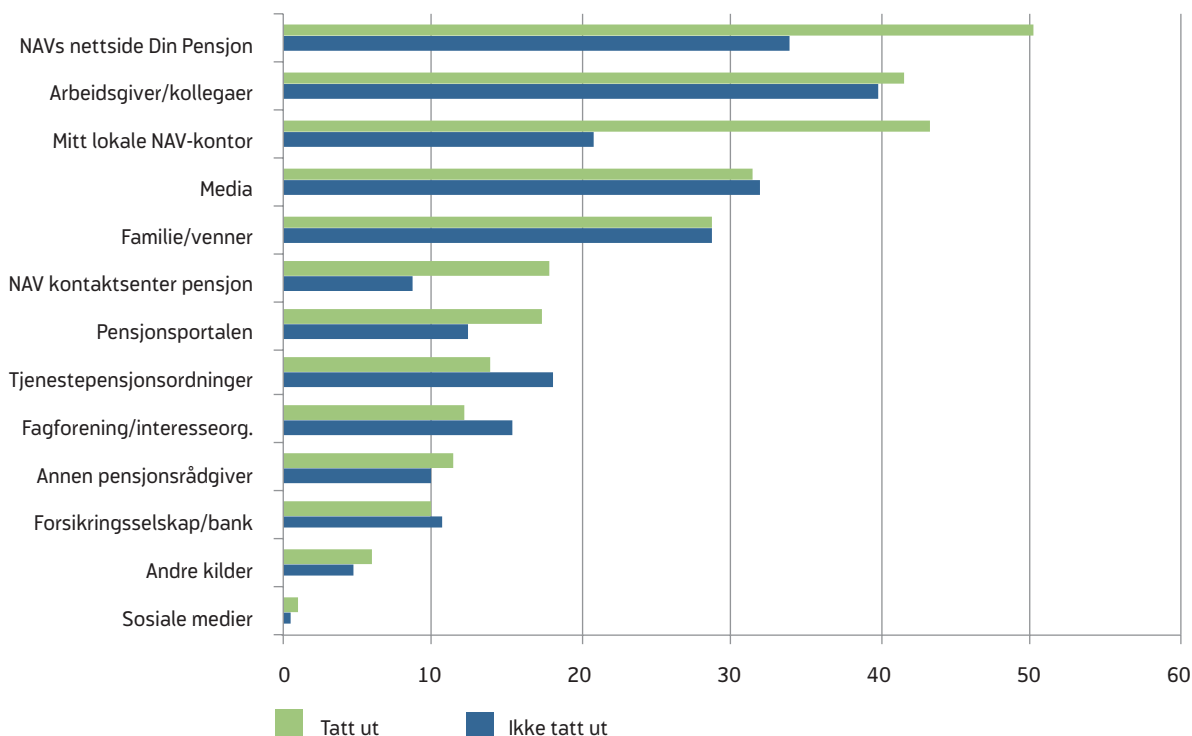
Relativt mange oppgir å ha benyttet mer uformelle informasjonskilder, som arbeidsgiver og kolleger, media, samt familie og venner. Dette kan ses som et uttrykk for at det blant våre respondenter er nokså vanlig å drøfte pensjonsspørsmål med sine nærmeste, både på jobb og privat, samt at forholdsvis mange har anledning til å dra nytte av andres erfaringer og kunnskap om temaet. Det er heller ikke overraskende at mange oppgir media som en av flere informasjonskanaler, ettersom pensjonsspørsmål har vært mye omtalt i media både før, under og etter pensjonsreformen.

I tillegg til å oppgi hvilke informasjonskilder de faktisk har benyttet, ble respondentene bedt om å vurdere i hvilken grad de ulike kildene har hatt betydning for deres valg om å ta ut pensjon, eventu-

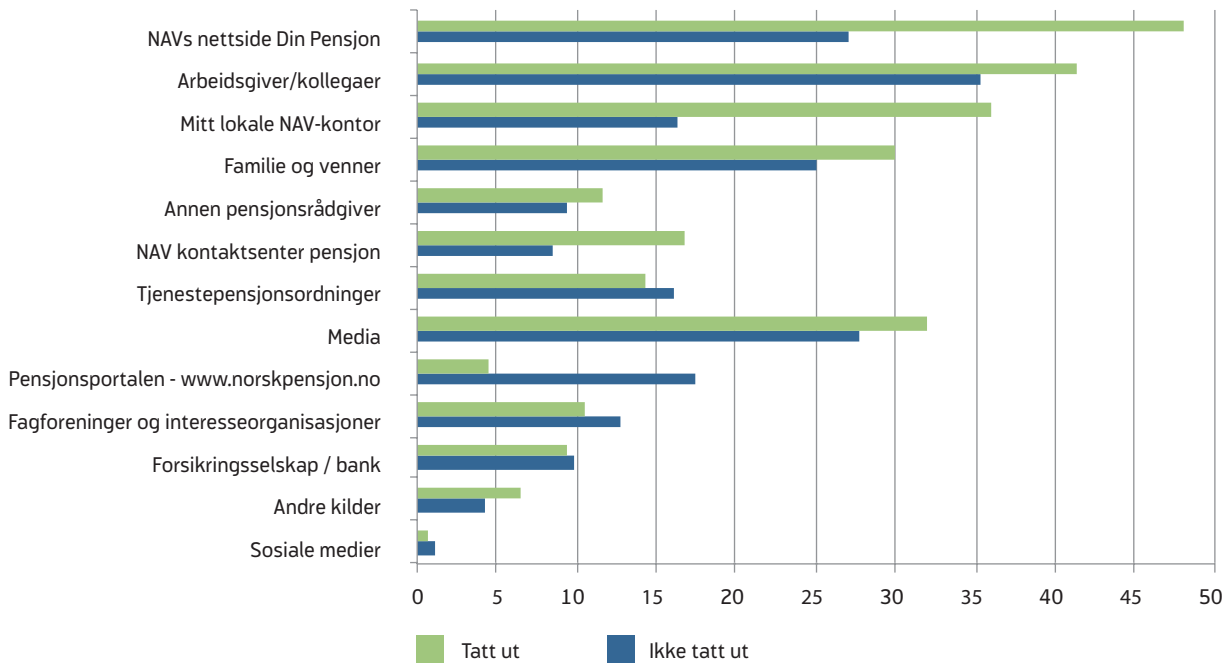
elt vente med å ta ut. Vi viser disse resultatene i to figurer. Den ene omfatter både «noe» og «stor» betydning (figur 7.2), mens den andre viser fordelingen når man kun ser på de som har tillagt en kilde «stor betydning» (figur 7.3).

NAVs nettside Din Pensjon er den informasjonskilden som har hatt størst innflytelse på valget til de som har tatt ut pensjon. Deretter følger arbeidsgiver og kollegaer, og det lokale NAV-kontoret. Blant de som har tatt ut, er det altså de samme tre kildene som flest hadde benyttet som også har hatt betydning for flest (også når man kun ser på «stor betydning»). Blant de som ikke har tatt ut pensjon, er det også slik at de mest brukte informasjonskildene også har hatt betydning for flest – det vil her si arbeidsgiver/kollegaer, NAVs nettside Din Pensjon og media. Det er jevnt over flere informasjonskilder som har hatt betydning for de som har tatt ut pensjon enn for de som ikke har tatt ut, noe som trolig reflekterer at de som har tatt ut (i sum) har gjort et mer bevisst valg og orientert seg bredere.

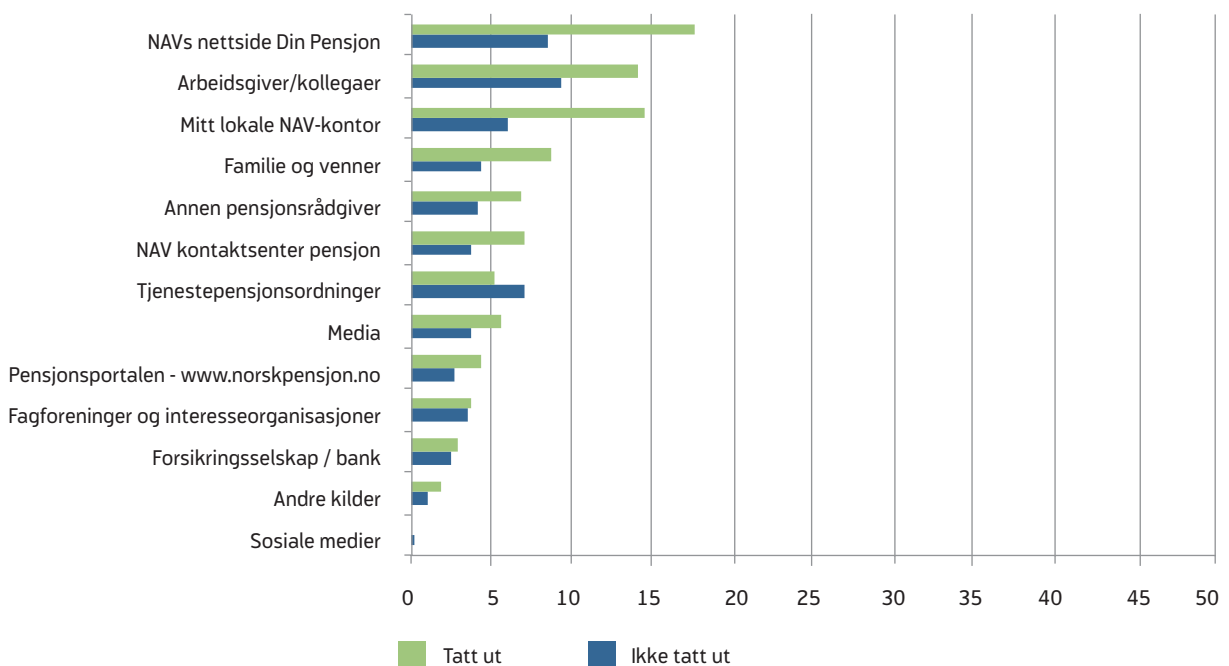
Figur 7.1. Andel som oppgir å ha benyttet ulike informasjonskilder til å skaffe seg kunnskap om alderspensjon fra folketrygden, etter hvorvidt en har tatt ut pensjon eller ikke. Prosent

Figur 7.2. Andel som svarer at de respektive informasjonskilder har hatt noe eller stor betydning for deres valg om å ta ut eller vente med å ta ut alderspensjon, etter hvorvidt en har tatt ut pensjon eller ikke. Prosent

Figur 7.3. Andel som svarer at de respektive informasjonskilder har hatt stor betydning for deres valg om å ta ut eller vente med å ta ut alderspensjon, etter hvorvidt en har tatt ut pensjon eller ikke. Prosent

Betydningen av media er verdt å se litt nærmere på. Vi så av figur 7.1 at mange oppgir å ha fått kunnskap om pensjon gjennom media. Blant de som har tatt ut pensjon, var dette den fjerde mest benyttede informasjonskilden, og også den fjerde «viktigste» når vi legger til grunn den videste versjonen av betydning (figur 7.2). Når vi derimot kun ser på hva som har hatt «stor betydning» (figur 7.3), reduseres medias innflytelse på både de som har tatt ut og de som ikke har tatt ut pensjon relativt klart. Dette virker rimelig, da media er en kanal som mange har lett tilgang til og trolig lar seg påvirke noe av, men som færre lar være avgjørende for sine valg.

7.3 Oppsummering

Kunnskapen om alderspensjon er relativt god blant våre respondenter. Flertallet har fått med seg de viktigste trekkene i pensjonsreformen, og svarer korrekt på mange påstander om pensjonssystemet. De som har tatt ut pensjon tidlig har litt bedre kunnskap enn de som ikke har tatt ut pensjon, noe som er rimelig i lys av at førstnevnte gruppe trolig har satt seg bedre inn i regelverket nettopp i forbindelse med uttaket. Våre data kan imidlertid ikke si noe om eventuell kausalitet mellom kunnskapsnivå og valget om å ta ut eller ikke ta ut pensjon.

Til tross for et bra kunnskapsnivå, er det enkelte vesentlige forhold som våre respondenter ikke er like godt orientert om. Det gjelder blant annet hvor mye det har å si for de årlige utbetalingene at man utsetter uttaket av alderspensjon med ett år. Det kan dermed se ut til at noen har tatt ut pensjon i den tro at dette har mindre effekt på de årlige utbetalingene enn det faktisk har. I så fall kan økt informasjon om konsekvensene av ulike uttakstidspunkter ha en innvirkning på hvordan folk innretter seg i årene som kommer.

Den nye nettjenesten Din Pensjon er den informasjonskanalen som flest oppgir å ha benyttet som kilde til kunnskap om alderspensjon fra folketrygden. De som har tatt ut pensjon har i større grad benyttet NAVs ulike informasjonskanaler enn de som ikke har tatt ut pensjon. Dette er forståelig i lys av at de faktisk har måttet henvende seg til NAV i forbindelse med uttaket. Nokså mange har også fått informasjon gjennom mer uformelle kanaler som kollegaer, venner og familie. Mange har fått kunnskap om alderspensjon gjennom media, men denne kanalen ser ikke ut til å ha hatt avgjørende innvirkning på deres valg om å ta ut eller ikke ta ut tidlig alderspensjon.

Litteratur

- Bråthen, Magne og Anne-Cathrine Grambo (2009) «Sysselsettingseffekten av endrede regler for alderspensjon for 67-åringene» *Arbeid og velferd*, nr. 2/2009, 41–47.
- Dahl, Espen Halland og Ole Christian Lien (2013) «Pensjonsreformen – flere eldre i arbeid» *Arbeid og velferd*, nr. 1/2013, 58–71.
- Frederick, Shane, George Loewenstein & Ted O'Donoghue (2002) «Time Discounting and Time Preference: A critical review». *Journal of Economic Literature*, Vol. 40(2), 351–401.
- Grambo, Anne-Cathrine og Sigrid Myklebø (2008) *Hvordan vil pensjonsreformen påvirke pensjoneringssatferden?* NAV-rapport 1/2008. Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet.
- Indahl, Brynjar (2012) «Er det lønnsomt å ta ut pensjon tidlig?» *Samfunnsøkonomen*, 2/2012, 12–16
- Lien, Ole Christian og Anne-Cathrine Grambo (2007) *Hva vet befolkningen om pensjon?* NAV-rapport 1/2007. Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet.
- Lien, Ole Christian (2012) «Når bør man ta ut alderspensjon?» *Arbeid og velferd*, nr. 1/2012, 62–72.
- NAV (2013) *Utviklingen i alderspensjon pr. 30. juni 2013*. Tilgjengelig fra: https://www.nav.no/Om+NAV/Tall+og+analyse/Pensjon/Alderspensjon/_attachment/354501?_ts=1407790efd0&download=true (hentet 15.9.2013)
- Prop. 1 S (2010–2011) Arbeidsdepartementet.
- Wooldridge, Jeffrey M. (2003) *Introductory Econometrics*. Mason, Ohio: South-Western.
- Ødegård, Per (2008) «Yrkesaktive 66-åringene ønsker å fortsette i arbeid når pensjonen ikke blir avkortet» *Arbeid og velferd*, nr. 3/2008, 10–16.

Vedlegg

Tabell V1. Andel som har tatt ut alderspensjon fra folketrygden, etter næringsgruppe, yrkesgruppe og fylke

	Har tatt ut	N	Sign.
Næringsgruppe			**
Jordbruk, skogbruk og fiske	50,0	32	
Olje- og gassutvinning	25,0	12	
Bergverksdrift	52,5	40	
Industri	63,7	353	
Elektrisitet- vann og renovasjon	54,4	68	
Bygg og anlegg	65,7	207	
Varehandel og rep. Av motorvogner	56,0	423	
Transport og lagring	57,7	201	
Informasjon og kommunikasjon	56,0	84	
Overnattings- og serveringsvirksomhet	64,3	28	
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	53,5	71	
Omsetning og drift av fast eiendom	51,6	62	
Faglig/vitenskapelig/teknisk tjenesteyting	46,1	269	
Forretningsmessig tjenesteyting	54,9	102	
Off.adm., forsvar, sosialforsikring	44,1	315	
Undervisning	40,3	407	
Helse og sosial	40,0	562	
Private tjenester ellers	55,0	129	
Uoppgitt	33,3	3	
Yrkesgruppe			**
Adm. ledere / politikere	51,5	481	
Akademiske yrker	43,8	906	
Yrker med kortere høyskole- og universitetsutdanning og teknikere	49,2	671	
Kontor- og kundeserviceyrker	56,7	269	
Salgs-, service- og omsorgsyrker	48,0	475	
Yrker innen jordbruk, skogbruk og fiske	49,1	27	
Håndverkere o.l.	70,0	207	
Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere m.v.	65,5	248	
Yrker uten krav til utdanning	51,8	83	

	Har tatt ut	N	Sign.
Fylke			*
Østfold	56,9	182	
Akershus	47,4	446	
Oslo	45,9	392	
Hedmark	61,6	138	
Oppland	45,9	148	
Buskerud	51,3	232	
Vestfold	51,6	155	
Telemark	48,3	118	
Aust-Agder	45,8	72	
Vest-Agder	49,1	106	
Rogaland	53,5	260	
Hordaland	49,5	326	
Sogn og Fjordane	41,8	67	
Møre og Romsdal	53,7	204	
Sør-Trøndelag	52,8	176	
Nord-Trøndelag	65,5	87	
Nordland	53,0	133	
Troms	55,8	77	
Finnmark	52,8	52	

** = sign. < 0.01 * = sign. < 0.05 -- = sign. > 0.05

Tabell V2. Sannsynlighet for å ha tatt ut alderspensjon fra folketrygden blant arbeidstakere i alderen 62–66 år, etter ulike kjennetegn. Odds-rater og sannsynlighetsforskjeller (i prosentpoeng)

Variabelgruppe	Variabel	Odds-rate	Sign	Sanns.-forskj.
Alder	62	0,776	**	-6
	63	0,852		0
	65	1,029		0
	66	1,023		0
Kjønn	Kvinne	0,681	***	-9
Utdanning	Ikke svart	0,720		0
	Grunnskole	0,953		0
	Universitet/høyskole tom. 4 år	0,643	***	-10
	Universitet/høyskole over 4 år	0,368	***	-21
	Ønsker ikke svare/vet ikke	0,872		0
Har du barn	Ikke svart	1,238		0
	Ja, 1 barn	1,758	***	14
	Ja, 2 barn	1,382	*	0
	Ja, 3 eller flere barn	1,295		0
Sivilstand	Ikke svart	0,465		0
	Skilt/separert	0,943		0
	Ugift	0,939		0
	Samboer	1,335	*	0
	Enke/enkemann	1,594	**	7
Betalte formuesskatt i 2012	Ikke svart	0,762		0
	Nei	1,037		0
	Usikker/vet ikke	1,201		0
Har du gjeld	Ikke svart	1,555	**	11
	Under 200 000	1,077		0
	Mellom 200 000–600 000	1,708	***	13
	Mer enn 600 000	1,756	***	14
	Vet ikke/ ønsker ikke svare	0,698		0
Inntektskvintil i 2010	1	0,889		0
	2	0,989		0
	4	0,979		0
	5	0,779	*	0
Vurdering av egen helse	Ikke svart	1,149		0
	Svært god	1,080		0
	God	1,093		0

Variabelgruppe	Variabel	Odds-rate	Sign	Sanns.-forskj.
	Dårlig	0,595	**	-12
	Svært dårlig	0,612		0
	Ønsker ikke svare	1,357		0
Vurdering av egen levealder	Ikke svart	1,222		0
	Vesentlig kortere	1,859	**	15
	Noe kortere	1,302	**	7
	Noe lengre	0,876		0
	Vesentlig lengre	0,881		0
	Ønsker ikke svare	0,852		0
Sektor	Privat med rett til AFP	1,242	**	5
	Offentlig	0,659	***	-10
Yrkeskategori	Administrative ledere og politikere	0,939		0
	Akademiske yrker	1,035		0
	Kontor- og serviceyrker	1,044		0
	Salgs-, service- og omsorgsyrker	0,891		0
	Yrker innen jordbruk, skogbruk og fiske	0,907		0
	Håndverkere o.l.	1,430	*	0
	Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere, mv.	1,241		0
	Yrker uten krav til utdanning	0,994		0
Næring	Jordbruk, skogbruk og fiske	0,952		0
	Olje- og gassutvikling	0,349		0
	Bergverksdrift	0,918		0
	Industri	1,399	*	0
	Elektrisitet, vann og renovasjon	1,005		0
	Bygg og anlegg	1,498	*	0
	Varehandel, reparasjon av motorvogner	1,407	*	0
	Informasjon og kommunikasjon	1,576		0
	Overnattings- og serveringsvirksomhet	1,965		0
	Finansierings- og forsikringsvirksomhet	1,182		0
	Omsetning og drift av fast eiendom	1,271		0
	Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	1,086		0
	Forretningsmessig tjenesteyting	1,378		0
	Offentlig administrasjon, forsvar og offentlige trygder	1,583	*	0
	Undervisning	1,457		0

Variabelgruppe	Variabel	Odds-rate	Sign	Sanns.-forskj.
	Helse og sosial	1,308		0
	Private tjenester ellers	1,675	**	13
	Uoppgitt	0,235		0
Antall poengår	Opp til 29	0,563	***	-13
	40 eller mer	1,204	**	5

*, ** og *** viser om parameteren er signifikant på henholdsvis 10 %-, 5 %- eller 1 %-nivå.

Referanseperson: Mann på 64 år, med videregående utdanning, ingen barn, gift, betalte formuesskatt i 2012, har ikke gjelde, middels arbeidsinntekt i 2010, vurderer egen helse som middels, vurderer egen levealder som middels, jobber i privat sektor uten rett til AFP innen transport og lagring, har høyskoleyrke, og har mellom 30 til 39 års pensjonsopptjening i folketrygden. Referansepersonen har 41 prosent sannsynlighet for å ha tatt ut alderspensjon.

Tabell V3. Sannsynlighet for å ville jobbe til man er over 67 år blant arbeidstakere i alderen 62–66 år, etter utvalgte kjennetegn. Odds-rater og sannsynlighetsforskjeller (i prosentpoeng)

Variabelgruppe	Variabel	Odds-rate	Sign	Sanns.-forskj.
Alder	62	0,578	***	-13
	63	0,661	***	-10
	65	1,717	***	13
	66	2,726	***	24
Tatt ut alderspensjon	Ja	0,791	***	-6
Kjønn	Kvinne	0,889		0
Endre stillingsprosent neste 2 år?	Ikke svart	0,310	**	-24
	Ja, jobbe mindre	0,658	***	-10
	Ja, jobbe mer	1,724		0
	Usikker/vet ikke	0,590	***	-12
Mulighet for å jobbe mindre?	Ikke svart	0,812		0
	Nei	0,715	***	-8
	Usikker/vet ikke	0,741	***	-7
Utdanning	Ikke svart	0,865		0
	Grunnskole	1,009		0
	Universitet/høyskole tom. 4 år	1,030		0
	Universitet/høyskole over 4 år	1,863	***	15
	Ønsker ikke svare/vet ikke	0,532		0
Har du barn	Ikke svart	0,664		0
	Ja, 1 barn	1,258		0
	Ja, 2 barn	0,935		0
	Ja, 3 eller flere barn	1,403	*	0
Sivilstand	Ikke svart	1,790		0
	Skilt/separert	1,071		0
	Ugift	1,104		0
	Samboer	0,851		0
	Enke/enkemann	1,795	***	15
Betalte formuesskatt i 2012	Ikke svart	0,732		0
	Nei	0,956		0
	Usikker/vet ikke	0,701	**	-8
Har du gjeld	Ikke svart	1,552	*	0
	Under 200.000	0,788	*	0
	200.000-600.000	1,087		0
	Mer enn 600.000	1,208	*	0
	Ønsker ikke svare/vet ikke	0,589		0
Inntektskvintil i 2010	1	0,858		0
	2	1,025		0
	4	1,107		0
	5	1,183		0
Vurdering av egen helse	Ikke svart	1,086		0

Variabelgruppe	Variabel	Odds-rate	Sign	Sanns.-forskj.
	Svært god	1,472	***	10
	God	1,279	**	6
	Dårlig	0,735		0
	Svært dårlig	0,577		0
	Ønsker ikke svare	1,093		0
Vurdering av egen levealder	Ikke svart	0,989		0
	Vesentlig kortere	0,952		0
	Noe kortere	1,044		0
	Noe lengre	1,397	***	8
	Vesentlig lengre	1,419	**	9
	Ønsker ikke svare	1,802	**	15
Sektor	Privat med rett til AFP	0,834	*	0
	Offentlig	0,774	*	0
Yrkeskategori	Administrative ledere og politikere	1,113		0
	Akademiske yrker	1,131		0
	Kontor- og serviceyrker	1,026		0
	Salgs-, service- og omsorgsykker	1,157		0
	Yrker innen jordbruk, skogbruk og fiske	3,259	*	0
	Håndverkere o.l.	1,316		0
	Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere, mv.	1,216		0
	Yrker uten krav til utdanning	1,595	*	0
Næring	Jordbruk, skogbruk og fiske	1,272		0
	Olje- og gassutvikling	1,270		0
	Bergverksdrift	1,510		0
	Industri	0,546	***	-14
	Elektrisitet, vann og renovasjon	0,482	**	-16
	Bygg og anlegg	0,771		0
	Varehandel, reparasjon av motorvogner	0,788		0
	Informasjon og kommunikasjon	0,649		0
	Overnattings- og serveringsvirksomhet	1,000		0
	Finansierings- og forsikringsvirksomhet	0,550	*	0
	Omsetning og drift av fast eiendom	1,200		0
	Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	0,916		0
	Forretningsmessig tjenesteyting	0,684		0
	Offentlig administrasjon, forsvar og offentlige trygder	0,862		0
	Undervisning	0,553	**	-14
	Helse og sosial	0,728		0
	Private tjenester ellers	0,977		0
	Uoppgitt	5,343		0

*, ** og *** viser om parameteren er signifikant på henholdsvis 10 %-, 5 %- eller 1 %-nivå.

Referanseperson: Mann på 64 år, har ikke tatt ut alderspensjon, har ikke planer om å endre stillingsprosent, har mulighet til å jobbe mindre, med videregående utdanning, ingen barn, gift, betalte formuesskatt i 2012, har ikke gjeld, middels arbeidsinntekt i 2010, vurderer egen helse som middels, vurderer egen levealder som middels, jobber i privat sektor uten rett til AFP innen transport og lagring og har høyskoleyrke. Referansepersonen har 43 prosent sannsynlighet for å fortsette i jobb til etter fylte 67 år.

Tabell V4. Sannsynlighet for å ville jobbe til man er over 67 år blant arbeidstakere i alderen 62–66 år som har tatt ut alderspensjon, etter utvalgte kjennetegn. Odds-rater og sannsynlighetsforskjeller (i prosentpoeng)

Variabelgruppe	Variabel	Odds-rate	Sign.	Sanns.-forskj.
Alder	62	0,566	***	-9
	63	0,588	***	-9
	65	1,542	***	9
	66	2,881	***	24
Kjønn	Kvinne	0,716	**	-6
Jeg ønsker å jobbe mindre	Noe betydning	0,675	***	-7
	Stor betydning	0,406	***	-13
Jeg ønsker å disp. pengene selv	Noe betydning	0,691	**	-3
	Stor betydning	0,844		0
Økonomisk lønnsomt	Noe betydning	1,241		0
	Stor betydning	1,477	**	8
Ønsker penger til forbruk	Noe betydning	0,930		0
	Stor betydning	0,872		0
Ønsker å sikre arvingene	Noe betydning	1,026		0
	Stor betydning	1,176		0
Ennå god helse	Noe betydning	1,332		0
	Stor betydning	1,210		0
Ønsker å spare	Noe betydning	0,913		0
	Stor betydning	0,657	**	-7
Ønsker å gi bort	Noe betydning	1,307	*	0
	Stor betydning	1,398		0
Nedbetale gjeld	Noe betydning	1,080		0
	Stor betydning	1,044		0
Lavere egenandert på sykehjem	Noe betydning	1,169		0
	Stor betydning	1,245		0
Lavere skatt på pensjon	Noe betydning	0,861		0
	Stor betydning	0,807		0
Endre stillingsprosent neste 2 år?	Ikke svart	0,285	*	0
	Ja, jobbe mindre	0,767	*	0
	Ja, jobbe mer	2,567		0
	Usikker/vet ikke	0,685	**	-7
Mulighet for å jobbe mindre?	Ikke svart	0,565		0
	Nei	0,643	***	-8
	Usikker/vet ikke	0,786	*	0

Variabelgruppe	Variabel	Odds-rate	Sign.	Sanns.-forskj.
Utdanning	Ikke svart	1,236		0
	Grunnskole	1,306		0
	Universitet/høyskole tom. 4 år	1,144		0
	Universitet/høyskole over 4 år	2,124	***	17
	Ønsker ikke svare/vet ikke	1,048		0
Har du barn	Ikke svart	0,164		0
	Ja, 1 barn	1,782	**	12
	Ja, 2 barn	1,304		0
	Ja, 3 eller flere barn	1,780	**	12
Sivilstand	Ikke svart	3,094		0
	Skilt/separert	1,053		0
	Ugift	1,459		0
	Samboer	0,628	**	-8
	Enke/enkemann	1,978	**	15
Betalte formuesskatt i 2012	Ikke svart	0,484		0
	Nei	0,961		0
	Usikker/vet ikke	0,616	**	-8
Har du gjeld	Ikke svart	1,178		0
	Under 200.000	0,983		0
	200.000-600.000	1,212		0
	Mer enn 600.000	1,502	**	9
	Ønsker ikke svare/vet ikke	1,141		0
Inntektskvintil i 2010	1	1,340		0
	2	1,395	*	0
	4	1,423	***	7
	5	0,957		0
Vurdering av egen helse	Ikke svart	4,214		0
	Svært god	1,558	**	9
	God	1,253	*	0
	Dårlig	1,240		0
	Svært dårlig	<0,001		0
	Ønsker ikke svare	1,522		0
Vurdering av egen levealder	Ikke svart	1,231		0
	Vesentlig kortere	0,438	*	0
	Noe kortere	1,112		0
	Noe lengre	1,226		0
	Vesentlig lengre	1,230		0

Variabelgruppe	Variabel	Odds-rate	Sign.	Sanns.-forskj.
	Ønsker ikke svare	1,445		0
Sektor	Privat med rett til AFP	0,774	*	0
	Offentlig	0,624	**	-5
Yrkeskategori	Administrative ledere og politikere	1,369		0
	Akademiske yrker	1,393	*	0
	Kontor- og serviceyrker	1,127		0
	Salgs-, service- og omsorgsykker	1,139		0
	Yrker innen jordbruk, skogbruk og fiske	2,396		0
	Håndverkere o.l.	1,645	**	11
	Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere, mv.	1,277		0
	Yrker uten krav til utdanning	1,682		0
Næring	Jordbruk, skogbruk og fiske	1,489		0
	Olje- og gassutvikling	0,555		0
	Bergverksdrift	1,544		0
	Industri	0,476	***	-12
	Elektrisitet, vann og renovasjon	0,641		0
	Bygg og anlegg	0,705		0
	Varehandel, reparasjon av motorvogner	0,796		0
	Informasjon og kommunikasjon	0,908		0
	Overnattings- og serveringsvirksomhet	0,752		0
	Finansierings- og forsikringsvirksomhet	0,409	**	-13
	Omsetning og drift av fast eiendom	0,625		0
	Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	1,092		0
	Forretningsmessig tjenesteyting	0,910		0
	Offentlig administrasjon, forsvar og offentlige trygder	0,907		0
	Undervisning	0,626		0
	Helse og sosial	1,208		0
	Private tjenester ellers	1,314		0
Uoppgitt	>999,999		0	

*, ** og *** viser om parameteren er signifikant på henholdsvis 10 %-, 5 %- eller 1 %-nivå.

Referanseperson: Mann på 64 år, har ikke planer om å endre stillingsprosent, har mulighet til å jobbe mindre, med videregående utdanning, ingen barn, gift, betalte formuesskatt i 2012, har ikke gjeld, middels arbeidsinntekt i 2010, vurderer egen helse som middels, vurderer egen levealder som middels, jobber i privat sektor uten rett til AFP innen transport og lagring og har høyskoleyrke. Svar på betydningssspørsmål: ikke svart/ ingen betydning. Referansepersonen har 26 prosent sannsynlighet for å fortsette i jobb til etter fylte 67 år.

Tabell V5. Sannsynlighet for å ville jobbe til man er over 67 år blant arbeidstakere i alderen 62–66 år som ikke har tatt ut alderspensjon, etter utvalgte kjennetegn. Odds-rater og sannsynlighetsforskjeller (i prosentpoeng)

Variabelgruppe	Variabel	Odds-rate	Sign	Sanns.-forskj.
Alder	62	0,678	**	-10
	63	0,889		0
	65	2,256	***	18
	66	2,847	***	23
Kjønn	Kvinne	0,944		0
Trenger ikke pensjon nå	Noe betydning	1,090		0
	Stor betydning	1,315		0
For lav pensjon ved jobbslutt	Noe betydning	0,822		0
	Stor betydning	0,653	**	-11
Forventer lang pensjonisttilv.	Noe betydning	1,226		0
	Stor betydning	0,976		0
Ville fått høyere skatt	Noe betydning	0,842		0
	Stor betydning	0,914		0
Ønsker høyere samlet pensjon	Noe betydning	0,651	*	0
	Stor betydning	1,253		0
Økonomisk lønnsomt	Noe betydning	1,217		0
	Stor betydning	1,130		0
Fått avslag på søknad	Noe betydning	0,630		0
	Stor betydning	0,881		0
Var ikke klar over muligheten	Noe betydning	0,871		0
	Stor betydning	0,722		0
Endre stillingsprosent neste 2 år?	Ikke svart	0,158	**	-39
	Ja, jobbe mindre	0,594	***	-13
	Ja, jobbe mer	0,919		0
	Usikker/vet ikke	0,512	***	-17
Mulighet for å jobbe mindre?	Ikke svart	1,589		0
	Nei	0,730	*	0
	Usikker/vet ikke	0,698	**	-9
Utdanning	Ikke svart	0,590		0
	Grunnskole	0,627	*	0
	Universitet/høyskole tom. 4 år	0,677	**	-10
	Universitet/høyskole over 4 år	1,285		0
	Ønsker ikke svare/vet ikke	0,227		0
Har du barn	Ikke svart	1,199		0

Variabelgruppe	Variabel	Odds-rate	Sign	Sanns.-forskj.
	Ja, 1 barn	0,906		0
	Ja, 2 barn	0,695		0
	Ja, 3 eller flere barn	1,127		0
Sivilstand	Ikke svart	1,691		0
	Skilt/separert	1,135		0
	Ugift	0,940		0
	Samboer	1,027		0
	Enke/enkemann	2,041	*	0
Betalte formuesskatt i 2012	Ikke svart	0,913		0
	Nei	0,955		0
	Usikker/vet ikke	1,017		0
Har du gjeld	Ikke svart	2,688	**	22
	Under 200.000	0,618	**	-12
	200.000-600.000	0,914		0
	Mer enn 600.000	0,932		0
	Ønsker ikke svare/vet ikke	0,331		0
Inntektskvintil i 2010	1	0,578	**	-14 -140
	2	0,793		0
	4	0,857		0
	5	1,420	*	0
Vurdering av egen helse	Ikke svart	0,299		0
	Svært god	1,404		0
	God	1,434	**	9
	Dårlig	0,623		0
	Svært dårlig	1,902		0
	Ønsker ikke svare	0,585		0
Vurdering av egen levealder	Ikke svart	0,804		0
	Vesentlig kortere	2,177		0
	Noe kortere	0,990		0
	Noe lengre	1,610	***	11
	Vesentlig lengre	1,577	*	0
	Ønsker ikke svare	2,015		0
Sektor	Privat med rett til AFP	1,018		0
	Offentlig	0,874		0

Variabelgruppe	Variabel	Odds-rate	Sign	Sanns.-forskj.
Yrkeskategori	Administrative ledere og politikere	0,859		0
	Akademiske yrker	0,992		0
	Kontor- og serviceyrker	0,945		0
	Salgs-, service- og omsorgsykker	1,207		0
	Yrker innen jordbruk, skogbruk og fiske	>999,999		0
	Håndverkere o.l.	1,268		0
	Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere, mv.	1,425		0
	Yrker uten krav til utdanning	1,804		0
	Næring	Jordbruk, skogbruk og fiske	<0,001	
Olje- og gassutvikling		1,929		0
Bergverksdrift		1,191		0
Industri		0,658		0
Elektrisitet, vann og renovasjon		0,402		0
Bygg og anlegg		1,103		0
Varehandel, reparasjon av motorvogner		0,849		0
Informasjon og kommunikasjon		0,524		0
Overnattings- og serveringsvirksomhet		2,994		0
Finansierings- og forsikringsvirksomhet		0,880		0
Omsetning og drift av fast eiendom		2,992	*	0
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting		0,877		0
Forretningmessig tjenesteyting		0,599		0
Offentlig administrasjon, forsvar og offentlige trygder		0,881		0
Undervisning		0,705		0
Helse og sosial		0,722		0
Private tjenester ellers		0,984		0
Uoppgitt		2,760		0

*, ** og *** viser om parameteren er signifikant på henholdsvis 10 %-, 5 %- eller 1 %-nivå.

Referanseperson: Mann på 64 år, har ikke planer om å endre stillingsprosent, har mulighet til å jobbe mindre, med videregående utdanning, ingen barn, gift, betalte formuesskatt i 2012, har ikke gjeld, middels arbeidsinntekt i 2010, vurderer egen helse som middels, vurderer egen levealder som middels, jobber i privat sektor uten rett til AFP innen transport og lagring og har høyskoleyrke. Svar på betydningsspørsmål: ikke svart/ ingen betydning. Referansepersonen har 55 prosent sannsynlighet for å fortsette i jobb til etter fylte 67 år.

1. Har du tatt ut alderspensjon fra folketrygden?

Sett kun ett kryss

- Ja, 100 prosent Gå til spørsmål 2
- Ja, gradert (50, 60 eller 80 prosent) Gå til spørsmål 2
- Ja, gradert (20 eller 40 prosent) Gå til spørsmål 2
- Nei Gå til spørsmål 3

2. I hvilken grad har følgende vært av betydning for ditt valg om å ta ut alderspensjon fra folketrygden?

Sett ett kryss per linje.

	Ingen betydning	Noe betydning	Stor betydning
Jeg ønsker å jobbe mindre	☐	☐	☐
Jeg ønsker å disponere pengene selv	☐	☐	☐
Det er økonomisk lønnsomt for meg	☐	☐	☐
Jeg ønsker mer penger til forbruk de nærmeste årene	☐	☐	☐
Jeg ønsker å sikre arvingene mine	☐	☐	☐
Jeg ønsker å nyte godt av pensjonen mens jeg ennå har god helse	☐	☐	☐
Jeg ønsker å spare pengene	☐	☐	☐
Jeg ønsker å gi bort penger	☐	☐	☐
Jeg ønsker å nedbetale gjeld	☐	☐	☐
Jeg ønsker lavere egenandel til kommunen hvis jeg blir lagt inn på sykehjem	☐	☐	☐
Jeg ønsker lavere skatt på pensjon	☐	☐	☐

HVIS DU TAR UT ALDERSPENSJON: GÅ TIL SPØRSMÅL 5

3. I hvilken grad har følgende vært av betydning for ditt valg om å vente med uttak av alderspensjon fra folketrygden? (Merk: Vi spør ikke her om AFP i offentlig sektor)

Sett ett kryss per linje.

	Ingen betydning	Noe betydning	Stor betydning
Jeg trenger ikke pensjonsinntekt så lenge jeg fremdeles er i jobb	☐	☐	☐
Pensjonen ville blitt for lav	☐	☐	☐
Jeg forventer å ha en lang og aktiv pensjonisttilværelse	☐	☐	☐
Jeg ville fått høyere skatt ved å ta ut	☐	☐	☐
Jeg ønsker å oppnå høyere samlet pensjonsutbetaling over livet	☐	☐	☐
Det er økonomisk lønnsomt for meg å vente	☐	☐	☐
Jeg har søkt, men fått avslag	☐	☐	☐
Jeg var ikke klar over at det er mulig å kombinere arbeid med alderspensjon	☐	☐	☐

Refnr:

4. Ved hvilken alder tror du at du kommer til å ta ut alderspensjon fra folketrygden?

Sett kun ett kryss.

- A) 62-63 år B) 64-65 år C) 66-67 år D) Over 67 år

5. Hvilke andre typer pensjon har du rett til, og hvilke av disse mottar du i dag?

Kryss av både for de du har rett til og de du eventuelt mottar i dag

	Har rett til	Mottar i dag	Vet ikke om har rett til/mottar	Ikke aktuelt
AFP privat	☐	☐	☐	☐
AFP offentlig	☐	☐	☐	☐
Tjenestepensjon	☐	☐	☐	☐

6. Ved hvilken alder tror du at du kommer til å slutte å jobbe?

Sett kun ett kryss.

- Har sluttet Gå til spørsmål 12
62-63 år Gå til spørsmål 7
64-65 år Gå til spørsmål 7
66-67 år Gå til spørsmål 7
Over 67 år Gå til spørsmål 7

7. Hvor stor er din egen arbeidsinntekt før skatt i 2012?

Sett kun ett kryss. Hvis du ikke vet/ikke ønsker å oppgi, gå videre til neste spørsmål.

- A) Under 250 000 B) 250 000-399 999 C) 400 000-549 999 D) 550 000-700 000 E) Over 700 000

8. Hva er din stillingsprosent?

Sett kun ett kryss.

- A) Fulltid (100%) B) Deltid (over 67%) C) Deltid (34-66%) D) Deltid (mindre enn 34%)

9. Har du planer om å endre stillingsprosent innen de neste to årene?

Sett kun ett kryss.

- A) Nei, fortsette som før B) Ja, jobbe mindre C) Ja, jobbe mer D) Usikker/vet ikke

10. Har du mulighet til å jobbe mindre enn du gjør i dag på din nåværende arbeidsplass?

Sett kun ett kryss.

- A) Ja B) Nei C) Usikker/vet ikke

11. Besvares kun hvis du fortsatt er i jobb og har tatt ut alderspensjon fra folketrygden:

Reduserte du arbeidstiden da du tok ut alderspensjon?

Sett kun ett kryss.

- A) Nei B) Ja, reduserte arbeidstiden C) Nei, men har redusert den siden

12. Ved inngangen til 2011 ble det innført nye regler for alderspensjon fra folketrygden. Hvor god eller dårlig kjennskap vil du si du har til hvordan du berøres av de nye reglene for alderspensjon?

Sett kun ett kryss.

- A) Svært god B) God C) Middels D) Dårlig E) Svært dårlig

Refnr:

13. Hvor mye tid har du brukt på å sette deg inn i det nye regelverket?

Sett kun ett kryss.

A) Lite eller ingen tid B) Noe tid C) Mye tid

14. Har du benyttet noen av de følgende informasjonskildene til å skaffe deg kunnskap om alderspensjon?

Angi i tillegg hvor stor betydning de ulike informasjonskildene har hatt for din beslutning om å ta ut, eventuelt ikke ta ut alderspensjon fra folketrygden.

	Har benyttet	Hvis benyttet	Ingen betydning	Noe betydning	Stor betydning
Mitt lokale NAV-kontor	☐	→	☐	☐	☐
NAV kontaktsenter pensjon	☐	→	☐	☐	☐
NAVs nettside Din pensjon	☐	→	☐	☐	☐
Pensjonsportalen – www.norskpensjon.no	☐	→	☐	☐	☐
Tjenestepensjonsordninger	☐	→	☐	☐	☐
Arbeidsgiver og/eller kollegaer	☐	→	☐	☐	☐
Fagforening og/eller interesseorganisasjon	☐	→	☐	☐	☐
Forsikringselskap og/eller bank	☐	→	☐	☐	☐
Annen pensjonsrådgiver	☐	→	☐	☐	☐
Familie og/eller venner	☐	→	☐	☐	☐
Media	☐	→	☐	☐	☐
Sosiale medier (Facebook, Twitter, etc.)	☐	→	☐	☐	☐
Andre kilder	☐	→	☐	☐	☐

15. Vi ber deg ta stilling til noen påstander om alderspensjon fra folketrygden.

(Merk: Vi spør ikke om AFP i offentlig sektor)

	Galt	Riktig	Vet ikke
Det er nå mulig å ta ut alderspensjon fra folketrygden ved fylte 62 år	☐	☐	☐
Alle kan ta ut alderspensjon fra folketrygden ved fylte 62 år	☐	☐	☐
Alderspensjon fra folketrygden kommer automatisk ved fylte 67 år	☐	☐	☐
For personer som kommer til å leve lenge, er det fordelaktig å ta ut alderspensjon fra folketrygden så tidlig som mulig	☐	☐	☐
Det er mulig å ha full arbeidsinntekt og samtidig motta alderspensjon fra folketrygden	☐	☐	☐
Pensjonsreformen har gjort det mer lønnsomt å stå lenger i arbeid	☐	☐	☐
Alderspensjon fra folketrygden kan nå tas ut med en gradering mellom 20 og 100 prosent	☐	☐	☐
Venter man med å ta ut alderspensjon fra folketrygden, blir de årlige utbetalingene høyere	☐	☐	☐
Min tjenestepensjonsordning sikrer at min samlede årlige pensjon ikke reduseres, selv om jeg tar ut alderspensjon fra folketrygden før 67 års alder	☐	☐	☐
Skatten blir høyere hvis jeg tar ut alderspensjon fra folketrygden samtidig som jeg jobber	☐	☐	☐

Refnr:

16. Vet du om utregningen av din alderspensjon fra folketrygden blir påvirket av pensjonsreformen?

Sett kun ett kryss.

- A) Den blir påvirket B) Den blir ikke påvirket C) Usikker/vet ikke

17. Hvor stor effekt på de årlige utbetalingene tror du det har å utsette uttaket av alderspensjon fra folketrygden med ett år?

Sett kun ett kryss.

- A) Ingen effekt B) 1-2% høyere utbetaling C) Ca. 5% høyere utbetaling D) Ca. 10% høyere utbetaling

18. Hva er din høyeste fullførte utdanning?

Sett kun ett kryss. Hvis du ikke vet/ikke ønsker å oppgi, gå videre til neste spørsmål.

- A) Grunnskole B) Videregående C) Univ./høyskole t.o.m. 4 år D) Univ./høyskole over 4 år

19. Har du selv barn (evt. hvor mange)?

Sett kun ett kryss.

- A) Nei, ingen barn B) Ja, 1 barn C) Ja, 2 barn D) Ja, 3 barn eller flere

20. Hva er din nåværende sivilstand?

Sett kun ett kryss.

- A) Gift B) Skilt/separert C) Ugift D) Samboer E) Enke/enkemann

21. Hvor mange personer bor det i din husholdning?

Sett kun ett kryss.

- A) 1 B) 2 C) 3 D) 4 E) 5 eller flere

22. Hvordan vurderer du din egen økonomi?

Sett kun ett kryss.

- A) Svært god B) God C) Middels D) Dårlig E) Svært dårlig F) Ønsker ikke svare

23. Hvor stor gjeld har du? (Hvis du har felles gjeld med noen, oppgi din del av gjelden).

Sett kun ett kryss. Hvis du ikke vet/ikke ønsker å oppgi, gå videre til neste spørsmål.

- A) Ingen B) Under 200 000 kroner C) 200 000 til 600 000 kroner D) Mer enn 600 000 kroner

24. Betalte du formueskatt i 2011?

Sett kun ett kryss.

- A) Ja B) Nei C) Usikker/vet ikke

25. Hvordan vurderer du din egen helse i alminnelighet, sammenliknet med folk på din egen alder?

Sett kun ett kryss.

- A) Svært god B) God C) Middels D) Dårlig E) Svært dårlig F) Ønsker ikke svare

26. Ifølge Statistisk Sentralbyrå kan dagens 62-åringer (2012) i gjennomsnitt forvente å leve til de er 84 år og 2 måneder. Tror du at du selv vil leve kortere, lengre eller omtrent like lenge som dette?

Sett kun ett kryss. Hvis du ikke ønsker å oppgi, trenger du ikke krysse av.

- A) Vesentlig kortere B) Noe kortere C) Omtrent like lenge D) Noe lengre E) Vesentlig lengre

Refnr:

Tidligere publiserte rapporter fra NAV

NAV's rapportserie

3/2013 Unges tilknytning til arbeidslivet

2/2013 Gradert sykmelding

1/2013 Arbeid eller alderspensjon? En studie av hvilke faktorer som påvirker seniorers beslutning om å fortsette i jobb.

1/2012 Fattigdom og levekår i Norge – Status 2012

3/2011 Overgang til arbeid og aktivitet blant tidligere NAV-brukere

2/2011 Uførepensjonisters tilknytning til arbeidslivet

1/2011 Unge på arbeids- og helse relaterte ordninger

1/2010 Kontantstøttens utbredelse og foreldres preferanser for barnetilsyn. En studie av årskullene 1998-2008 og deres foreldre.

3/2009 Tidsbegrenset uførestønad – evaluering fire år etter innføring

2/2009 Moderne familier – tradisjonelle valg. En studie av mors og fars uttak av foreldrepermisjon

1/2009 Hvordan vil en nedgangskonjunktur påvirke arbeidsinnvanderne i Norge?

5/2008 Hva skjer etter avsluttet arbeidssøkerperiode? Overlevelsesanalyse av arbeidssøkere i en oppgangs- og en nedgangskonjunktur

4/2008 Geografisk variasjon i uførepensjonering 1997-2004

3/2008 Kven går av med AFP?

2/2008 Tidligere arbeidssøkere ett år etter NAV. En oppfølgingsundersøkelse av arbeidssøkere som sluttet å melde seg ved NAV høsten 2006

1/2008 Hvordan vil pensjonsreformen påvirke pensjoneringsatferden?

5/2007 I arbeid etter rehabilitering og attføring?

4/2007 Hva foregår på legekantorene? Konsultasjonsstatistikk for 2006

3/2007 Endringer i fastlegenes sykmeldingspraksis. Konsekvenser for de sykmeldtes arbeidstilknytning og behov for trygdeytelser

2/2007 Analyse av utviklingen i statens utgifter til medisinske laboratorie- og radiologiundersøkelser – En oppfølgingsanalyse

1/2007 Pensjonsreform på trappene. Hva vet befolkningen om pensjon?

1/2006 Kvalitetsundersøkelse av saksbehandling i barnebidragssaker

UTGIVER
Arbeids- og velferdsdirektoratet
Postboks 5
St. Olavs plass
0130 Oslo

TRYKK: 07 Media AS
ISBN 978-82-551-2342-2

